אפיקים

נחיה חברתית וחברתית, להגנת זכויות ולעצמיות גאולות

גליון צ ● שבט תשמ"ח – בצ"ט לשטרי ● מבואר 1988 ● ISSN – 0771

בני עי"ש
בתנופת עשיה ופתוח

חדשות הל"ה

הועד הציבורי למען החינוך בשכונות ובעיירות־הפיתוח

מערכת החינוך בבאר־שבע ממשיכה לטרטר את מעיין אבוטבול

זמן לא רב לאחר תחילת שנת הלימודים הנוכחית קיבלו הוריה של מעיין אבוטבול (8) ממערכת החינוך הוראה להעביר את בתם לבית־ספר מיוחד, "אשלים". בית־ספר זה מיועד לטיפול בילדים בעלי קשיים מיוחדים; "אשלים" מוכר בבאר־שבע כמוסד שהחזרה ממנו לבית־ספר רגיל היא כמעט בלתי־אפשרית. ההורים, שראו את עוזידה של בתם נחסם בפניה, התנגדו להוראה.

מה יכולים הורים לעשות במצב שכזה? נראה שהפתרון היחידי הוא לקחת את היוזמה לידיים. להלן תיאורה של רבקה אבוטבול, האם. דבריה מדגימים את כוון הפעולה:

"כשמעיין נכנסה לכיתה ג' התקשרו אֶלַי הביתה והודיעו לי שמעיין צריכה לעבור לשם קידומה בדיקה פסיכולוגית. ההדגשה היתה שהבדיקה הינה רק לשם **קידום**. כך נאמר לי מפורשות בשיחתי עם מורתה של מעיין ועם היועצת. לא ידעתי שהבדיקה תהיה העילה להעפתה של מעיין מבית־הספר. לאחר שבוע הגיע אֶלַי מכתב ממשרד החינוך, בו נאמר שעל מעיין לעבור מבית־הספר "קורצ'יאק" לבית־הספר "אשלים". **התחרתי מכתב** ערעור שבו ציינתי שאני מסרבת להכניס את מעיין ל"אשלים"...

לאחר כשבועיים נשלח אליי מכתב ובו הודיעו לי שתתקיים ישיבה בקשר לערעור על העברתה של מעיין. באותה ישיבה קיבלתי, במקום, תשובה שלילית לערעורי. בישיבה כלל לא ניסו לברר מי צודק. ניסו לשכנע אותי שאין יותר טוב מהחלטתם לגבי ההעברה.

"לפי מבטם אפשר היה לראות זילזול, כאילו יהם מהמעמד הגבוה מדברים אֶלַי מ־המעמד הנמוך".

ביוזמת הל"ה נערך למעיין איבחון פסיכולוגי נוסף, בתל־אביב, במכון המוכר על־ידי משרד החינוך. הבדיקה העלתה כי לילדה יכולת שכלית נורמלית, וכי היא אינה זקוקה לבית־ספר מיוחד, אלא להשלמת ידע בלימודיה.

ריקי אבוטבול היא אשה המתמודדת בחיי היום־יום עם קשיים כלכליים ותעסוקתיים. למרות זאת, ולמרות הלחצים המופעלים עליה על־ידי כל המוסדות והאנשים האמורים לטפל בה, היא ממשיכה להאבק כדי שבתה תלמד בבית־ספר רגיל ולא בבית־ספר מיוחד.

מן הראוי לדעת כי המדובר בבעייה נפוצה בשכונות ובעיירות־פיתוח. ילדים רבים ביישובים אלה מופנים לבתי־ספר מיוחדים מסיבות שאינן קשורות דווקא ליכולתם ללמוד: "רוב הילדים (כ־37,000 תלמידים) שמערכת החינוך המיוחד מטפלת בהם... הם בעצם נפגעי הסביבה — תנאים סוציאליים, תנאים ביוגראפיים, המערך המשפחתי..." (**חידושים במערכת החינוך בשנת הלימודים תשמ"ד**, משרד החינוך, ירושלים, 1983, עמ' 63). עוד צריך לדעת כי בתי־הספר המיוחדים מעניקים, מבחינה לימודית, טיפול שהוא בדרך כלל ירוד עוד יותר מזה של בתי־הספר לטעוני טיפות.

לפיכך כאשר משרד החינוך מורה על העברה של ילד או ילדה לבית־ספר מיוחד, והחורים חשים שהצעד בלתי מוצדק, עליהם לפעול כפי שפעלו הוריה של מעיין: א. לערער על החלטה. ב. במידה והעירעור נדחה, להפנות את הילד או הילדה לפסיכולוג עצמאי — רצוי מחוץ ליישוב — לשם קבלת חוות־דעת נוספת. ג. במידה וחוות הדעת חיובית, להתעקש ולא לוותר, אף אם יש צורך בפנייה לערכאות.

תלמידים מצטיינים נכשלים

תלמידים מצטיינים, חמסיימים את לימודיהם בבתי־ספר יסודיים בשכונות ובעיירות־פיתוח, נתקלים, בבואם ללמוד בבתי־ספר מחוץ למגוריהם, במכשול בלתי־צפוי. תלמידים אלה, שהתרגלו במשך שנים לקבל ציונים גבוהים והערות מחמיאות ממוריהם — דבר שהביאם לראות את עצמם כתלמידים מוצלחים ומוכשרים — נכשלים בבתי־הספר החדשים כבר במבחנים הראשונים! הדבר קורה הן במעבר לפנימיות והן במעבר לחטיבות־הביניים של בתי־ספר עיוניים ומקצועיים.

התלמידים בהם מדובר מגלים עתה — באיחוד גדול — כי בתי־הספר בהם למדו אינם ככל בתי־הספר. הם לומדים לדעת כי בינם לבין שכניהם החדשים לספסל הלימודים קיים פער של מספר שנות לימוד. דבר זה גורם להם לשיתוק, לפגיעה בדימוי העצמי, לירידה באמון שלהם ביכולתם — ומכאן המרחק לכשלון בלימודים, ואף לנשירה, אינו גדול.

סיפור אחד מני רבים הוא זה של אם שבנה סיים בהצטיינות ו' שנות לימוד בבית־הספר היסוד' די "בלוך" בתל־אביב. הבן נרשם להמשך לימודים בבית־הספר האינטגרטיבי "אליאנס". בתוך תקופה קצרה גילה, להפתעתו, שידיעותיו (עליהן קיבל עד כה ציוני "טוב מאוד") מתאימות לכיתה ד' ר־ה' של בית־הספר החדש — ולא לכיתה ז'. הוא נכשל במבחנים, והדבר גרם לו תיסכולים קשים. הוא איבד את בטחונו העצמי, הפסיק להשקיע בלימוד־דים ופיתח התנהגות תוקפנית.

סיפור נוסף הוא של נער שסיים בית־ספר בראש־חעין בציונים גבוהים, ועבר ללמוד בפני־מייה. נדרשה לו תקופה קצרה בלבד כדי לגלות את ההבדלים בין ידיעותיו לבין הדרישות בפנימייה. החורים ניסו לעזור לו על־ידי שיעורי עזר בחופשות — דבר שאילץ אותו לבלות את חופשותיו בלימוד־דים. אלא שגם סיוע זה לא היה בו כדי לענות על רמת הדרישות, והתלמיד נאלץ בשל כך להפסיק את לימודיו.

יש לציין כי פעילי הל"ה נתקלים בסיפורים רבים דומים בכל שכונה ועיירת־פיתוח אליהן הם מגיעים.

(טבת ה'תשמ"ח, ינואר 1988)

כתובת הל"ה החדשה: רח' נחלת בנימין 33א, תל־אביב ת"ד 29192, מקוד — 61291, טל' 03־624849.

ליעקב אלחדד ורעיתו **מיכל**
להולדת הבן **ב ר ק** נ"י
אח לחפצי־בה ודוד נ"י
ה' יזכה אתכם לראותם
בנועם חייהם הוגים
בתורת משה ובמורשת אבות
אפיקים

ליוסף שלום ורעיתו **פנינה**(עזריאל)
בהגיע למצוות בנכם **עירן** נ"י
יגדל ויצלח שלו ושאנן־אמן
אפיקים

אפיקים

גליון צ
שנת העשרים וארבע
שבט תשמ"ח
פברואר 1988
דמי מנוי 30 ש"ח

מן התוכן:

- **אפיק אל הקורא**
- **לשנוי מהפכני של תפישות בחברה**
  יוסף מאיר
- **בעד העלאת הסטירה "סאלח שבתי"**
  יוסף מאיר
- **ללמוד ליד הבית - או בפנימיה**
  ד"ר שלמה סבירסקי
- **לבו לשיר**
  יוסף דחוח־הלוי
- **ספורו של כזב**
  משה בן־יוסף (הגר)
- **לתולדות יהדות שרעב בתימן**
  יוסף דחוח־הלוי
- **על מגילת היוחסין של יהדות תימן**
  ד"ר אביבה קלין־פרנקה־צברי
- **משירת תימן — לט**
  ד"ר יוסף טובי
- **שירת ישראל בתימן**
  רצון הלוי
- **אני־הייתי שם**
  רצון הלוי
- **העשור הראשון: פחות צביעות**
  מ' בן יוסף (הגר)
- **הרמב"ם ור"י קארו — תקופתם ומפעלם**
  אהרן גימאני (גומני)
- **מתרמ"ב לתשמ"ב**
  שמחה זרמתי־עצטה
- **רבי יהודה בן־טבאי**
  ד"ר אברהם אמיר
- **הלשון כמאפיין בעצוב דמויות ביצירתו של טביב**
  ד"ר יוסף הלוי
- **חבלי עליתם של יהודי לודר**
  נסים בנימין־גמליאלי
- **עין הקורא — סקירת ספרים**
  רצון הלוי
- **באין בית יפרע אנוש**
  יאיר עוזר־ארי
- **"על מחשבת ישראל" למשה צדוק**
  שלום מדינה
- **בני עי"ש בתנופת עשיה ופתוח**
  י' מוגרבי־אריאל, י' דחוח־הלוי
- **ינוב מושב תנובות**
  יוסף דחוח־הלוי
- **תימן — מולדת האלגברה**
  שלום מדינה
- **בני עי"ש**
  יהודה מוגרבי־אריאל
- **עוללות**
  דוד ויהונתן
- **אמי נע"ג**
  שלמה בן־שלום

אפיק אל הקורא

מחקר חדש קובע:
הפער העדתי מתרחב

ויכוחים רבים התנהלו ועדיין מתנהלים סביב השאלה אם הפער החברתי בין מזרחים ואשכנזים מצטמצם או מתרחב?

חוקרים רבים בעלי תפישות עולם ומגמות מסוימות פרסמו מחקרים לפי שיטות מסוימות ועקב כך הגיעו למסקנות מעוותות בשאלת צמצום הפער החברתי בישראל. נראה שעקב הפרסומים האלה קיימת תחושה לא מבוססת שהפער הבינעדתי מצטמצם. תחושה זו מקבלת חיזוק נוסף גם מהנסיון לראות בנשואים הבינעדתיים, המגיעים לכדי 20%, כאלו הם סימן מובהק לצמצום או לטשטוש הפער החברתי. הנכון הוא שאין לראות בנשואים יותר מאשר אחד הגורמים במוזג הגאולות בישראל.

לאחרונה נתפרסמה בעתונות סטאטיסטיקה על גידול מספרם של יוצאי המזרח באוניברסיטה ובפרט בלימודי הרפואה. אין ספק שבזה יש מן האמת, אלא שהבלטת גדולם של המזרחים באוניברסיטה יש משום הטעיה מכוונת. כדי להעריך נכונה גידול זה יש לבדוק כמה שאלות: האם שיפור זה חל בקרב המזרחים או בקרב כלל האוכלוסיה היהודית? מהו שעור הגידול בקרב המזרחים והאשכנזים בהשוואה לקבוצת הגילאים המתאימה בכל מוצא עדתי? ההשוואה אינה צריכה להעשות בין שעור לומדי שלב ההשכלתי המסוים לבין כלל האוכלוסיה של אותו מוצא אתני, אלא לבין כלל קבוצת הגילאים המתאימה באותו מוצא אתני, לדוגמה, יודעים אנו שכיום מהווים המזרחים למעלה ממחצית האוכלוסיה היהודית בישראל. אם חרף המצב הזה נמצא שקבוצת הגילאים המתאימה לחנוך תיכון בקרב המזרחים, למשל, היא יותר קטנה מזו שבקרב האשכנזים, הרי פרושו של דבר, במקרה זה, שהמזרחים מספקים פחות לומדי תיכון מאשר האשכנזים מספקים.

ראוי, אפוא, שנציין כמה עובדות דמוגרפיות שאין לגביהן עוררין ומקורן בשנתונים הסטאטיסטיים הרשמים. אנו נתמקד בילידי הארץ:

1) האוכלוסיה האשכנזית היא יותר קשישה מהאוכלוסיה המזרחית והדבר בולט במיוחד בילידי הארץ.

2) עד שנת 1968/69 סיפקה האוכלוסיה האשכנזית יותר ילדים לגילאי חנוך תיכון מאשר האוכלוסיה המזרחית. בשנה זו חל שינוי ומכאן והלאה קיים גידול מתמיד של קבוצת גילאי חנוך בקרב המזרחים לעומת צמצום מתמיד בקרב האשכנזים.

3) מצב דומה קיים לגבי גילאי חנוך על־תיכוני וגבוה שהשתווה בשנים 1976/77, ומכאן והלאה קיים גידול מתמיד בקרב המזרחים לעומת צמצום מתמיד בקרב האשכנזים.

4) שעור קבוצת גילאי חנוך תיכון וגבוה בקרב המזרחים כיום הוא קצת יותר מכפול מאשר בקרב האשכנזים.

המסקנה העולה מן העובדות הדמוגרפיות הנ"ל היא: החל משנת 1969 ועד 1977 יש לצפות שמספר לומדי תיכון וגבוה בהתאמה בקרב ילידי הארץ המזרחים יהיה גדול יותר מעמיתיהם האשכנזים או לפחות שוה. גם אם נקח בחשבון את משקעי מדיניות הקליטה הקשה לגבי המזרחים בשנות החמשים, שכן ילידי הארץ המזרחים והאשכנזים צמחו והתחנכו באותה מערכת חנוך ישראלית.

המציאות כיום היא שונה לגמרי: **למרות שקבוצות גילאי החנוך המתאימות הנ"ל בקרב האשכנזים הן יותר מצומצמות מאשר בקרב המזרחים, שעור לומדי חנוך תיכון וגבוה בקרב האשכנזים הוא עדיין יותר גדול מאשר השעור בקרב המזרחים.**

המסקנה הזאת מקבלת חיזוק ואשוש במחקרו האחרון של ד"ר יעקב נהון: **"דפוסי התרחבות ההשכלה ומבנה הזדמנויות התעסוקה — המימד העדתי"** (הוצאת מכון ירושלים לחקר ישראל, ירושלים 1987). ממצאיו של ד"ר נהון הם חמורים ולהלן העיקרים שבממצאיו:

1) אמנם צומצם שעור בעלי השכלה נמוכה (עד 8 שנות לימוד) בקרב כל קבוצות המוצא, אולם השיפור שונה מקבוצה לקבוצה:

א) אצל ילידי הארץ ממוצא מזרחי השיפור העיקרי התבטא בעלית שעור בעלי ההשכלה התיכונית, ואלו בקרב ילידי הארץ ממוצא אשכנזי — בעלית שעור בעלי ההשכלה העל־תיכונית והגבוהה.

ב) גם בקרב המזרחים עצמם קיים שוני במיקום השיפור: בקרב ילידי הארץ — בהשכלה התיכונית, ובקרב ילידי חוץ לארץ — בהשכלה העל־תיכונית והגבוהה.

2) הפערים הבולטים בין שני המוצאים מתגלים ברמת ההשכלה העל־תיכונית והגבוהה בקרב ילידי הארץ. ילידי הארץ המזרחים זוכים פחות מכולם **לְתַאֲרִים אקדמיים**:

א) הם זוכים להרבה פחות מילידי הארץ האשכנזים.

ב) הם זוכים פחות אף מילידי חוץ לארץ המזרחים.

ג) הם זוכים פחות מהישראלים הלא יהודים ובמיוחד הנוצרים שבהם.

3) **ככלל, הפער ההשכלתי בדור ילידי הארץ משני המוצאים הוא יותר גדול מהפער ההשכלתי בדור העולים משני המוצאים.**

לממצאים הנ"ל יש שתי משמעויות חשובות ביותר:

האחת — חרף הפערים בין רמות מערכות החנוך בארצות ערב ובאירופה וישראל, הצליחה מערכת החנוך בארצות ערב לגדל דור בעל השגים לימודיים יותר גדולים מאשר מערכת החנוך בישראל מצליחה לעשות לגבי המזרחים, והאחרת — משהו לקוי במערכת החנוך בישראל ואולי אף מעבר לכך: במבנה המשטר והחברה בישראל.

אין ספק שיימצאו כאלה שלא יסכימו עמנו, במיוחד חסידי התיאוריה התרבותית, כביכול, המייחסים את נחיתותם של יהודי המזרח לגורמים תרבותיים. אולם ידוע על מחקר שנעשה במשרד החנוך בקרב קבוצה של עולי צפון־אפריקה. המחקר עסק בקבוצת עולים בעלת רקע תרבותי וכלכלי זהה, שהתפלגה לשתיים: האחת עלתה לישראל, והאחרת — לצרפת. המחקר קבע שהקבוצה אשר היגרה לצרפת הגיעה להשגים השכלתיים גדולים, ואלו הקבוצה שעלתה לישראל השגיה ההשכלתיים היו נמוכים. מחקר זה בא להוכיח שיש לחפש את הסיבות בגורמי הקליטה ובמערכת החנוך בישראל.

גם ד"ר נהון במחקרו הנ"ל נוטה לייחס את נחיתותם ההשכלתית והתעסוקתית של המזרחים לתנאי הקליטה הקשים בישראל כגון: מדיניות פזור האוכלוסיה שריכזה את רוב עולי אסיה ואפריקה בסביבה בלתי מפותחת כלכלית ותרבותית. הדמוי השלילי שטופח ע"י שליחי הממסד למיניהם, אנשי התקשורת, המורים והמחנכים ועוד על פגורם התרבותי וההשכלתי של כלל יוצאי המזרח והחשש, כביכול, מפני לבנטיניזציה של המדינה — הביאו להשלכות החמורות.

כל התנאים האלה אינם קיימים בחוץ לארץ. הם קיימים בישראל. כל עוד לא ישתנו תנאים אלה בצורה מהותית אין כל סכוי שהפער הבינעדתי יצטמצם בצורה משמעותית. המציאות של היום אינה מצביעה, לצערנו, על מגמות חיוביות לצמצום הפער החברתי.

אפיקים

יו"ר ע"י עמותת "אפיקים" — לתחיה רוחנית וחברתית

המערכת:

עורך: **יוסף דחוח־הלוי**

מזכיר: **עובדיה עיני**

טוביה סולמי

נסים בנימין גמליאלי

רצון הלוי

ד"ר יוסף הלוי

יאיר מדאר־הלוי

ד"ר יוסף טובי

המועצה:

יונה ד' הלוי

ישי זנדני

יעקב אלעזר

אהרן פטישי

דניאל בשארי

שמחה זרמתי־עצטה

משולם בשארי

כתובת המערכת: רח' קרני 21 רמת אביב, תל־אביב 49025

ת"ד 17172 תל־אביב 61016 טלפונים: 03-7519505 03-414611

כל מאמר ומאמר על אחריות מחבריו

לשנוי מהפכני של תפישות בחברה

(דעה אישית)

מאת **יוסף מאיר**

בשנה זו, תשמ"ח, תְּמַלֵּאנָה ארבעים שנה להקמת מדינת היהודים, ישראל. במבט חטוף לעבר השנים הללו יֵרָאוּ לנגד עינינו השגיה הגדולים והחשובים של המדינה הצעירה ב־תחומים רבים ושונים. אולם השגה של המדינ — עצם הקמתה וקיומה נתונים כיום, חס ושלום, בסכנה. דבר זה החל לכרסם ביסודותיה מאז מלחמת ששת הימים בשנת 1967. הנצחון המהיר והמזהיר של מלחמה זו זעזע, כנראה, את אושיות המדינה עצמה, שכן בעקבותיה חלו תמורות שאינן חיוביות להתפתחותה של ה־חברה והמדינה. כיום מתוארת מלחמה זו כמלחמת כבוש ונשכח כליל מניעה העיקרי שנכספתה עלינו. מלחמת יום הכפורים בשנת 1973 הָבְּהָ תוצאה של התנשאות אוילית ו־מטופשת, קהות חושים ואטימות מחשבתית שבהן לקו מנהיגי החברה והמדינה. הלאומנות בקרב ערביי ישראל התרחבה והעמיקה, העזתם להשמיע דברים עויינים למדינה גדלה, וכיום מעלים ומדגישים את תביעתם לשוויון זכויות בלי לשאת בחובות המדינה — ודבר זה נעשה בעידוד גורמים יהודיים. הירידה מן הארץ הפכה לדבר מקובל ואפנתי שבה מנפנף כל יהודי שאינו מקבל את אשר רוצה או נתקל בקושי כלשהו ולו הקטן ביותר. רשימת הנוש־אים ארוכה ובכולם אין אף קרן אור אחת, לצערנו. מפקידה לפקידה קם מאן דהו ובקול ענות חלושה קורא לתחית הציונות והתחד־שותה, ואיש אינו מֵעֵז לקום ולהודיע ולהכריז: **רבותי! אותה ציונות שהקימה את המדינה כבר מיצתה את עצמה וכיום דרושה ציונות אחרת התואמת את צרכיה של מדינה קיימת.** ציונות חדשה זו תבטא בהכרח שנוי מהפכני של תפישות וערכים בחברה בישראל. על כך נדבר בהרחבה בפרקים הבאים.

העליה חדלה לשמש גורם חשוב בחזוק המדינה

העם היהודי לא היה זוכה במדינת ישראל אילולא גלי העליה לא"י במיוחד, מאז ראשית המאה העשרים. באידיאולוגיה הציונית תופסת העליה את המקום הראשון, ולמעשה זהו עיקר קיומה ומשימתה. אולם בראיה לאחור, מסתבר שהתנועה הציונית לא הצליחה להניע יהודים לעלות ארצה מרצון, להוציא מיעוט קטן. רוב רובם של גלי העליה פרצו בעקבות מצוקה כלשהי של היהודים: פוגרומים, מצב כלכלי־מדיני חמור ונאציזם. אולם גלי עליה אלה כשלעצמם היוו אך חלק קטן מגלי ההגירה היהודית מארצות המוצא. **בשאלה זו נמצא הבדל מהותי בין יהודי אירופה ליהודי אסיה־אפריקה:** בעוד שרוב רובם של המהגרים היהודים מארצות מוצאם באירופה העדיפו להגר לארצות אחרות בגולה ורק מיעוטם פנו לא"י — וגם אלה בחלקם הגיעו מכיוו שבאותו זמן נתון של הגירתם היו שערי הכניסה לארץ היעד שלהם בגולה נעולים — פנו רוב רובם של יהודי אסיה — אפריקה דוקא לא"י/ישראל.

במשך השנים 1881 — 1939 הגרו 3,625,000 יהודים מארצותיהם, ברובם הגדול מרוסיה ופולין שבכל אחת מהן חיו כשלשה מליון יהודים, אולם רק 390,000 פנו לא"י.[1]

במשך השנים 1940 — 1952 הגרו 1,180,000 יהודים מארצותיהם ורק 833,000 יהודים פנו לא"י וישראל **כאשר כמחציתם הם יוצאי אסיה — אפריקה.**[2]

עליתם של יהודי אסיה — אפריקה רוקנה כמעט את הפוטנציאל העליתי המזרחי מכיון שכל הפוטנציאל הזה מנה קצת פחות ממליון יהודים ומחציתם כבר עלו ארצה עד 1952 ועוד כמה מאות אלפים עלו עד סוף שנות הששים. כך שהפוטנציאל העליתי העקרי כיום הוא יהודי אירופה ואמריקה. תקוות גדולות נתלו בעליה מבריה"מ, אולם כידוע הלוחמים הראשונים לזכות העליה וגם הגלים הראשונים שעלו **ללא נשירה**, היו היהודים מדרום בריה"מ שהם עדות המזרח של בריה"מ. ככל שהעליה מבריה"מ הלכה והתקרבה לעבר המרכז, כלומר, של יותר אשכנזים — הנשירה הלכה וגדלה עד שהגענו למצב בו פחות מרבע היוצאים מ־בריה"מ עולים לישראל למרות שהם יוצאים בשמה ובזכותה.

במקביל למיעוט העליה חל גידול בירידה מהארץ. בעצם, מיד עם הקמת המדינה ותחילת העליות ההמוניות החלה גם ירידה. במשך השנים 1948 — 1953 ירדו 53,000 יהודים,[3] כמעט כולם אשכנזים. פנחס ספיר, בהיותו יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית, הצהיר בינואר 1975 כי במשך 25 שנות המדינה ירדו ממנה מאה אלף יהודים. כיום, ערב שנת הארבעים לקיום המדינה מוערך מספר היהודים היורדים בלא פחות מ־300,000 יהודים אם לא הרבה יותר מזה.

בחשבון סופי, ניתן לומר שהגענו לעידן בו מאזן העליה הוא כמעט שלילי. במלים אחרות: **אין העליה מהווה יותר מקור משמעותי לרבוי אוכלוסיה וחזוק המדינה.**[4]

ואם כך הוא המצב, הבה נודה בעובדה זו באומץ־לב ונפעל בהתאם.

הדבר הראשון שאנו צריכים לשאול הוא: מדוע אנו צריכים כיום להשקיע מאמצים ומשאבים כדי להעלות מספר זעום של יהודים, בחלקם הגדול או ביחסי קשישים, כאשר במקביל יורדים מהארץ מספר יותר גדול, ברובם צעירים? ולאחר שיורדים רצים אחריהם כדי לשכנעם לשוב ולעלות מחדש! מדוע לא נקצה את המאמצים והמשאבים המיועדים לעליה לטפול במניעת הירידה ובהשבחת איכות החיים במדינה? החברה היהודית הקיימת היא הַמְצָאַי היציב והבטוח בו הושקעו מאמצים ומשאבים לטפוחו והשבחתו וכל מה שדרוש הוא להמשיך ביתר שאת בכיוון הזה. מדוע לעולה (מרוסיה ומארצות המערב) שאך זה עתה הגיע מובטח סדור של דיור ותעסוקה והלואות עומדות, המאפשרים לו לבנות ולה־תוות את עתידו בארצנו בצורה הטובה ביותר, ואלו צעיר הנולד בישראל ושֵרת בצה"ל ואפילו סיים לימודים גבוהים, נבצר ממנו לקבל תנאים דומים כמו שקבל העולה החדש. **האינטרס של מדינת ישראל, בנסיבות הקיימות של מצב העליה, חייב להיות בהתעדפת יליד הארץ על העולה החדש.** באותו כיוון מחשבה חייבים לזכור שקיימת שכבה גדולה של מזרחים בעיירות פיתוח ובשכונות מצוקה המהווה פוטנציאל משמעותי לרבוי אוכלוסין וכוח אדם מקצועי ואינטלקטואלי — רק אם יוקצו לטפוחה **בצורה כנה** המאמצים והמשאבים הדרושים.

כדי לעשות את האמור לעיל יש צורך בשנוי מהפכני בתפיסת עולמנו לגבי העליה: חשי־בותה כיום למדינת ישראל ומקומה כיום בסולם העדיפות הלאומי.

אין עוררין, גם במצב המביש של העליה כיום, שהעליה היתה עשויה להמשיך להיות גורם חשוב ביותר לקיומה של מדינת ישראל, אלא שבנסיבות הנוכחיות כאשר פוטנציאל העליה הוא בעיקרו וביסודו מברית־המועצות ואלה עושים כל מיני חישובים "רציונליים" של כדאיות, ללא שום שקולים וסנטימנטים לאו־מיים יהודיים — הרי ערכה של העליה הפך להיות שולי ומן הדין שזה גם יתבטא במיקומה בסולם העדיפויות הלאומי, כלומר, להורידה ממקומה הראשון המועדף למקום יותר נמוך ואולי האחרון בסולם. במקומה יש להעלות את בעיות החברה ואיכות החיים בישראל. איכות חיים טובה בישראל עשויה להוות מניע חשוב לעליה, מאחר שאין לישראל בנסיבות של היום דבר אחד להציע ליהדות העולם.

(המשך הסדרה בגליון הבא)

1. אריה טרטקובר: החברה היהודית, הוצאת מסדה, תשכ"ה, עמ' 70.
2. שם.
3. משה סיקרון: העליה לישראל, במקראה "עולים בישראל", אקדמון, תש"ל, עמ' 111 לוח 5.
4. כמה גיחוך וציניות יש בידיעה, ששודרה בהבל־טה בקול ישראל ביום 11.9.87, על עליתו מרוסיה של קשיש בן 100 שנה!

לשר שלום קשת

לרגל הוצאת תקליטו החמישי
נעים הזמר/צח הצליל והאומר/
שר את שיר מורשתנו/והאציל מאצילותו
אל עמו ומולדתו

אפיקים

בעד העלאת הסטירה "סאלח שבתי"

מאת **יוסף מאיר**

לקראת שנת ה־40 להקמת המדינה החליטה הנהלת הבימה להעלות את הסטירה של אפרים קישון "**סאלח שבתי**" כמחזמר. אין אנו יודעים מהו המניע האמיתי של הבימה לבחור בנושא הזה כדי להפכו מופע יוקרתי. אולם אין ספק שאחד המניעים החזקים הוא כלכלי. בזמנו, הסרט היה הצלחה קופתית.

נוכח כוונה זו של הבימה הביעו כמה אינטלקטואלים מזרחים התנגדות, בטענה שזוהי סטירה שבה דמות המזרחית סטריאוטיפית מעוותת ובלתי מיצגת. בתכנית התלביזיונית "מצב רוח" ביום 6/9/87 העלה מאיר עמור את הטיעון הזה והוסיף שדמותו של "סאלח שבתי" הנה עיוות של דמות אביו שלו וזה לא נכון. אפרים קישון דחה את טענותיו של עמור והדגיש שהוא לא התכוון שסאלח שבתי ישמש דמות מייצגת של היהודי המזרחי. כל הויכוח שהתנהל ב"מצב רוח" היה חוור ובלתי משכנע. וירון לונדון, בנגוד לשליטתו התקיפה במעמ־ דים כאלה, היה הפעם כאובד עצות. אין ספק שהויכוח בנושא זה רק התחיל והוא עלול עוד להתלהט.

אני אישית תומך בהעלאת "**סאלח שבתי**" ואף מקדם זאת בברכה. יש לזכור ששנת ה־40 לקיום המדינה איננה דומה לעשור הראשון. כמה תפיסות נשתנו, המציאות נשתנתה ובקרב היהודים המזרחים כיום יש בטחון עצמי ויכולת בטוי יותר גדולים. לכן, יש לדון בנושא בצורה מאוזנת ושקולה. הסטירה אמנם מציגה דמות סטריאוטיפית של המזרחי, אולם היא גם מציגה דמות סטריאוטיפית של האשכנזי. נכון שהסט־ ריאוטיפ המזרחי הוא שלילי ואילו של האש־ כנזי הוא חיובי, אולם מושגים אלה **כיום** אינם חד־משמעיים כפי שהיו בשנות החמישים. במשך השנים הכרנו יותר לעומק את אחינו יוצאי מזרח אירופה כשם שהרבינו להכיר את תרבות המערב יותר מקרוב ע"י שֶׁהָיָה קצרה או ארוכה בארצות אירופה. כך נפקחו עינינו וגלינו שהסטריאוטיפ החיובי של יוצא מזרח אירופה טעון רביזיה. כיום הולכת ומעמיקה ההבחנה בין טפוסי האשכנזים: הטפוס ממזרח אירופה, שצמח בתרבות השטיטל ולא הכיר כלל את תרבות המערב, והטפוס ממערב אירופה ומר־ כזה שאכן צמח בתוך התרבות המערבית. מניחי התשתית התרבותית בא"י היו דוקא יוצאי מזרח אירופה, ועל כן הביאו מטבע הדברים את **תרבות השטיטל בתוספת אי־אלו סמלים מערביים ללא התכנים האמיתיים**. מכאן, ה־ דמות של איש הממסד ושליחיו בסטירה היא, אפוא, של אדם סנוב המדקלם סיסמאות נבר־ בות, צבוע ורמאי אך בעל חיצוניות מלוטשת.

האינטלקטואלים המזרחים המתנגדים רואים, אפוא, רק צד אחד של המטבע ויתכן מכיון שהוא מוקד הסטירה ובטבע הדברים מודגש יותר.

אינני יודע איזה צביון יינתן לְעִבּוּדָה של הבימה: מה ישאירו, מה יעלימו ומה ירככו בסצינות של הסטירה. אולם בכל מקרה ניטיב לעשות אם נדע לנצל את ההזדמנות הזאת כדי **להבליט מחדש** עד כמה מעוותות היו ההתנה־ גות והתפיסה מצד הממסד והחברה האשכנזיים כלפי העליה ההמונית המזרחית בשנות החמי־ שים מחד, ועד כמה הסטריאוטיפ האשכנזי איננו חיובי כפי שהצטייר בעבר מאידך, תוך הסתמכות לא רק על גלויי השחיתות בכל התחומים בחברה, אלא גם, ובעיקר, על המחק־ רים ויתר הפרסומים שראו אור בשני העשורים האחרונים ואשר מעמידים, בכוונה ושלא ב־ כוונה, לפחות בעיני המזרחי, כיצד נראים אנשי הממסד באור של מתנשאים ומתחזים בתרבות לא להם.

הנה כמה דוגמאות המשלבות סצינות מ־ "סלח שבתי" עם המחקרים ויתר הפרסומים:

1. הסצינה של עסקני המפלגות הקונים קולות של תושבי המעברה ע"י הבטחות שונות ובמיוחד ע"י חיפוש אחר "ראש חמולה" ורכישתו לצידם. סצינה זו מגלמת שני הבטים דווקא שאינם מחמיאים לתדמיתם האנושית.

א) בשנות החמישים, תָּאֳרו, תוך הכללה מעוותת, את המבנה החברתי שלנו כחמולתי והם השמיצונו לא מעט על כך תוך הסקת כל מיני מסקנות לא נכונות, למרות ש"סאלח שבתי" לא היה ראש חמולה בכל מובן שהוא. עסקני המפלגות הפכוהו בעל כורחו לראש חמולה, ועל כן שיחדוהו, שבאמצעותו יוכלו לקנות את קולותיהם של תושבי המעברה המזרחים.

גיורא יוספטל כתב ביומניו, תוך בקורת חריפה, כי מפלגתו מפא"י קנתה קולות במעב־ רות בצורה כזו שהיה בה משום השחתת מידות.

ב) אחינו האשכנזים מדברים עד היום גבוהה על ערכי דמוקרטיה ומתארים את עצמם כשוחרי דמוקרטיה ושומריה, ואילו המזרחים הם, לכאורה, ההיפך מזה. קנית קולות לא רק בהבטחות אלא גם בכסף, אי מתן עבודה למי שלא היה לצד מפלגות השלטון בשנות החמי־ שים, שיטת הבחירות והיצוג שהנהיגו במדינה מפריכים שהם אמונים על ערכי דמוקרטיה נכונים.

אהוד שפרינצק מוכיח במחקרו "אי ליגליזם בחברה הישראלית" שמי שהניח את התשתית לתרבות הפוליטית הישראלית היו יוצאי מזרח אירופה ואלה כלל לא צמחו בתרבות הפוליטית המערבית ולא הכירו אותה. הם הושפעו מתרבות השטיטל והדוקטרינה הקומוניסטית — ובשתיים אלה נעדרת הדמוקרטיה ה־ מערבית.

2. הַסצֵינָה בלול הקבוץ, כאשר "סאלח שבתי" בא לדרוש את מחיר בתו, מביעה כמה הבטים:

א) חברת הקבוץ שדברה על החיים במאה העשרים וכו', מגלמת למעשה את דמות האדם הרובוט האמון על סיסמאות נשגבות אך ריקות מתוכן ממשי. הם קוראים לזה רציונליזם, אולם זהו רציונליזם עקר וריבוי שאין מאחוריו לב אנושי חם.

ב) סאלח שבתי הבהיר מדוע הוא רוצה את הכסף: כדי לרכוש שכון. מעמד זה מפריך יותר מכל טיעונים מנומקים אחרים את השקרים לסיבת שהותם הממושכת של מזרחים במעב־ רות כאילו הם חסרי יוזמה וחיכו שאחרים יתנו להם. כאן רואים שהמזרחי הזה, גם כשהוא מתואר כמפגר ולא יוצלח ומחכה לישועה משמים, עשה מאמצים נואשים, למכור את בתו, כביכול, כדי שיוכל לנטוש את המעברה וכל מה שהיא מסמלת מוקדם ככל האפשר.

בפרסומים שיצאו לאור בשני העשורים האחרונים יש הוראות, מרמזות וברורות, ש־ הממסד עזר בצורה פעילה לאשכנזים לצאת את המעברות לעומת קפוח מתמיד למזרחים.[1]

ג) סאלח שבתי תואר כמוכר בתו. יש בתאור הזה אם לא כוונה רעה, הרי לפחות משום בורות וחוסר הבנה מצד המחבר, המ־ שותפת גם ליתר אחינו האשכנזים. בקרב היהודים במזרח ובמערב נהוגות שתי צורות של תשלום בעת נשואין: או שהורי הכלה משלמים לחתן מה שנקרא נדוניה או שהחתן משלם להורי הכלה מה שנקרא מוהר. בקרב היהודים בצפון עיראק, למשל, היה נהוג המוהר — אולם לא היה משולם להורי הכלה כמנהג המוסלמים כי אם לכלה עצמה בצורת תכשיטים ויתר דברים שהיא זקוקה להם. בקרב היהודים ביתר חלקי עיראק ואף בקרב יהודי פולין, למשל, עד ערב מלחמת העולם השניה, היתה נהוגה הנדוניה.[2] אולם בעוד שבפולין הנדוניה היתה, בדיוק כפי שהיה המצב לפני מלחמת העולם הראשונה ומתואר אצל שלום עליכם, משלמת לחתן עצמו כדי להיעזר בה לפרנסה או לכל מטרה אחרת שלו, ועל כן לא תמיד גם האשה נהנית ממנה, בעיראק היתה הנדוניה נשמרת בבעלות האשה, הן בתור כסף המועסק ברבית על שמה או כרכוש הרשום גם הוא על שמה — ובכל מקרה גם הבעל היה נהנה מפירותיה.

לא רק אפרים קישון סילף את משמעות המהר, אלא גם סוציולוג כמו הנרי רוזנפלד לא העמיק להבין משמעותה של הנדוניה כאשר

1. ראה לדוגמה: מרדכי נמיר: "מול פני המעב־ רות", הוצאת אחדפז 1972, עמ' 134—140, וכן אברהם שטאל: "מתחים בינעדתיים בעם ישראל", הוצאת עם עובד, תשל"ט, עמ' 53.

2. ראה ישראל אוטיקר: "תנועת החלוץ בפולין 1932—1935", הוצאת הקבוץ המאוחד, 1972, עמ' 54.

(סוף בעמוד 33)

ללמוד ליד הבית — או בפנימיה

מאת **ד"ר שלמה סבירסקי**

בהגיע הילדים לסיום בית־הספר היסודי עומדים הורים רבים בפני השאלה: האם לשלוח את הילד או הילדה לבית־הספר ה־מקומי, או לפנימייה. יש גם הורים החייבים, מסיבות אלו או אחרות, להתמודד עם שאלה זו עוד בהיות ילדיהם בבית־הספר היסודי.

בישראל, שיעור ההורים העומדים בפני בחירה קשה זו הוא אחד הגבוהים בעולם — אם לא הגבוה ביותר. וזאת משתי סיבות. הסיבה הראשונה היא מספר הפנימיות הרב הקיים בארץ. שיעור הילדים המתחנכים ב־פנימיות בגיל תיכון מגיע לכ־15% עד 20%. הפנימיות הן מוסד שהתפתח עוד בתקופת היישוב, ובייחוד כאשר עלה הצורך במחסה לילדיהם של יהודים אשר רצו להצילם מאימי השלטון הנאצי. מאוחר יותר החלו פנימיות אלה קולטות ילדים של משפחות במצוקה מקרב העליה מארצות המזרח. בשנות החמי־שים והששים קיבל החינוך הפנימיתי חיזוק מן התיאוריה שרווחה באותם ימים — ואשר עדיין רווחת בקרב חוגים נרחבים — כי המשפחות המזרחיות אינן מסוגלות להעניק לילדיהן חינוך מודרני טוב. התיאוריה טענה כי ככל שנקדים להוציא את הילדים המזר־חים מחיק משפחתם, כן ייטב להם ולמדינת ישראל. על הצידוק האידיאולוגי נוסף גם צידוק מוחשי יותר: הפנימיות הן "עסק" מפלגתי ומוסדי טוב. הגופים השונים המקיי־מים פנימיות מצליחים לגייס באמצעותן סכו־מים נכבדים מתורמים ומן הממשלה, סכומים המאפשרים קיומו של מנגנון הוראה, תחזוקה ומינהלה. כדרכם של "עסקים" דומים אחרים, נוטות הרשתות הפנימיתיות לקיים את עצמן אף מעבר לנקודת הזמן בה שירתו מטרה חינוכית מוצדקת. פנימיות רבות ממשיכות להתקיים פשוט מכיוון שהגופים העומדים מאחוריהן מצליחים להמשיך ולגייס כספים, או לסחוט אותם בשיטות משיטות שונות מן הממשלה, בעבור עסקים רבים מדובר במכרה זהב שאין ממהרים לוותר עליו.

הסיבה השניה לבחירה הקשה היא רמתם של בתי־הספר המקומיים, בייחוד בשכונות ובעיירות־פיתוח. במקומות רבים אין בית־ספר מקומי טוב המבטיח לימודים ברמה נאותה ומסגרת חברתית נעימה ותומכת. כ־אשר המבחר המוצע ביישוב הוא בית־ספר יסודי המיועד לטעוני טיפוח, ובית־ספר תיכון מקצועי המציע מקצועות כגון נגרות ותפירה, ללא תעודת בגרות ראוייה לשמה, מוכנים ההורים לשקול את אפשרות הלימוד בפני־מיה. הפנימיות, מצידן, יודעות להציג את עצמן באור חיובי וקוסם. ולא רק זאת — את בית־הספר המקומי מכירים מרבית ההורים היטב, ואת תוצאות החינוך בו הם יכולים לראות במו עיניהם. הפנימיות, לעומת זאת, מצויות הרחק מן הבית, והביקורים בהן אינם תכופים. וכאשר יש הורים יודעות הנהלות הפנימיות להכין תצוגה שובת עין ולב.

הברירה שעומדת בפני הורים רבים הנה, אם כן, קשה. עליהם לבחור בין הרע המוכר ובין אשליית הטוב הרחוק. מרבית ההורים בוחרים, בסופו של דבר, את מה שהצליחו להגדיר לעצמם כרע במיעוטו. על טוב באמת אין מעיזים לחלום.

כאן המקום לומר כי מבחינת עיצובם הנפשי של הילדים, אין כמעט ספק שהעקירה לפנימיה מותירה אחריה משקע שלילי. הילי־דים נושאים עמם במשך שנים — אולי משך כל חייהם — תחושה שנדחו על־ידי ההורים, בהשלחם אל מחוץ לחיקה החם של המשפחה. ואילו החורים נושאים תחושת אשמה על שמסרו את ילדיהם לידיים זרות בטרם בשלו לחלוטין.

לו היו הפנימיות בישראל תחליף טוב לבתי־הספר בשכונות ובעיירות־הפתוח, ניתן היה להצדיק את הבחירה בהם. אלא שחלק גדול מן הפנימיות אינן עולות ברמתן במאומה על בתי־הספר השכונתיים. בפנימיות של עליית־הנוער, שהן בין הטובות שבפנימיות, רק כ־1,200 מתוך 18,000 התלמידים מגיעים לבחינות בגרות (אלי עמיר, מנכ"ל עליית הנוער, בדברים בפני וועדת החינוך של ה־כנסת, ינואר 1987). יוצא, אם כן, כי הילדים הפונים לפנימיות יוצאים נפסדים הן מן הבחינה הרגשית והן מן הבחינה הלימודית.

כיצד יוצאים ממצב של ברירה קשה ואכז־ריתי על־ידי יצירת חלופה התואמת את מיטב הציפיות. המוצא הוא במעורבות מוגברת של הורים בשכונות ובעיירות־פיתוח בבתי־הספר, כדי להפכם למוסדות חינוך טובים, הן ברמה היסודית והן ברמה התיכונית. כל עוד ישאירו ההורים את גורל ילדיהם בידי מערכת חינוך מקומית ירודה, ולחלופין בידי מוסדות פני־מייתיים שאחד ממעיניהם העיקריים הוא קיום עצמם, תהיה הבחירה שבפניהם קשה. הורים הרוצים בהזדמנויות טובות לילדיהם צריכים ליטול את גורל חינוכם בידיהם.

ולבסוף הערה: אין לראות בדברים אלה נסיון לפגוע במוסדות הפנימייתיים, אשר, מבחינתם הם, עושים את עבודתם באמונה. הדברים נכתבו מנקודת־הראות של טובת ההורים והילדים. פנימיה, תהא טובה ככל שתהא, איננה יכולה להיות תחליף לבית.

לְבוֹ לָשִׁיר

יוסף דחוח־הלוי

נֵר לִנְשָׁמַת אָבָא מָארִי
שָׁלוֹם דַּחוּח־הַלֵּוִי נע"נ,
שֶׁהִבְרִיחַ יְתוֹמֵי יְהוּדִים
וְעָנָה בְּיִדֵי זְיָדִים.

אֲבִי נֶקְשֶׁה כְּפֶלֶד
הִבְרִיחַ יְתוֹמִים
נִלְכָּד הוּשַׁת בַּכֶּפֶד
עָנָה עִנּוּיֵי אֵימִים

בְּצַאתוֹ שָׁבָר כַּד
לַחַיִּים לֹא יְצַלַּח
עוֹז לְבוֹ בּוֹ בָּגַד
וּבְרֹב מַכְאוֹב הוֹכַח

גַּם הוּא יָתוֹם־מַעַם
אַרְצוֹ בִּידֵי נָבָל
הַר קָדְשׁוֹ כֹּה נָשָׁם
נַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל

נַפְשׁוֹ עֲצֻבוֹת תְּנַן
בְּצֵד חַלּוֹן תַּשְׁקִיף
כַּחוֹן נִצָּב לוֹ עַיִן
רוּחַ אוֹתוֹ תַּרְחִיף

לְפָעֲמִים תֶּחֱרַב נַפְשׁ
בִּרְגָעִים חַסְרֵי רַחֲמִים
בַּהֲקִיצָה תָּחוּשׁ בָּרֶפֶשׁ
וְתֵלִיל בְּאֵין רוֹאִים

הוּא עָמַד לוֹ כַּצֵּל
עַל דַּרְדְּ גַּיְא וְתָל
לְבוֹ לַשִּׁיר נִקְשָׁר
שֶׁגָּוַע עַל הֶהָר

וְהוּא בְּפִיו יִלְחַשׁ
קוֹלוֹ חָסַר אוֹנִים
בַּלְשׁוֹנוֹ טַעַם קֶשׁ
בְּפִיו נִיב נִכְאִים

ליוסף פרנקל ורעיתו **שושנה** תמ"א
להולדת הבת **דניאל מלכה**
אחות **לבילי** ומיכל
לתפארת תצמח זאת הקטנה
להוריה תְּסַב גילה ורינה
ולסבא ולסבתא חדוה וחנינה
אפיקים

ליעקב בן דוד גלוסקא יצ"ו
בהגיעו לגיל תשעים
כך ירבה ויאריך ימים
בטוב ובנעימים
בבריאות טובה ובאור מעולה
אפיקים

סיפור של כזב

מאת **משה בן־יוסף (הגר)**

מיתוס־כוזבים חדש הולך ונבנה בידי בעלי החזקה הספרותית בישראל: הימין (אותו אגף של קיצונים, לוקי העיוון ההיסטורי, חרדים וקנאים לאומנים, בני המיסטיקה השבטית והמשיחיות הבניינימית וכיו"ב, ראה "הזיקה לנוף הארץ ויושביה בספרותנו החדשה" של אהוד בן־עזר (ב"מעריב" 18.9.87) "... אין נוצרת בחוגיהם שום ספרות עברית רלוואנטית שיש בה זיקה ממשית לארץ־ישראל של ימינו ולבני־אדם החיים בה" היות "ומשום שהאמת שלהם אינה בעייתית, גם הבעייתיות שלהם מנותקת מן המציאות". הימין נטול בשורת יצירה משום שהוא מתוסכל ממציאות החיים בארץ, אין לו מה לומר לגבי ההווה החברתי והתרבותי הנרקם פה ועצם עוב־דת עקרותו היצירתית ותלישותו ההיסטורית "היתה צריכה לעורר בו בהלה" (שם).

אלא שכבר היו דברים מעולם והנ"ל נאמר במיטב מסורת הצביעות והכחש הציניים שבה חונכו "היהודים השפויים ופקוחי־העיניים" (שם) לראות עצמם אדוני הביטוי הנכון בארץ הזאת. לאמר: גם רצחת וגם ירשת. גם שתמת את פיו וגם הלעגת עליו שהוא אילם. האמת היא שלמחנה שארץ־ישראל השלימה היא ראשית ותכלית השגותיו — יש הרבה מאד מה לומר על מציאת החיים בארץ הן ביצירה הספרותית, הן ביצירה הגראפית, הן ביצירה הדראמטית, אבל האמת היא גם שאין לו מאחוריו ידע של תכנות טוטאליטרית, הוא לא גדל על ברכי הציניקה, והצביעות איננה מאפיינת אותו **ועל כן אין שומעים ואין רואים אותו.** האמת היא גם שסגנון "ההבאה לדפוס" (יש דבר כזה, אפילו אליבא דדעת מנהלי אגודת־הסופרים עצמם) שנשתרש בארץ זה 80—70 שנה — מאז מטבחי הפועלים ומעו־נות העובדים של העליה השניה ועד לברית הטמאה בין האיגוד המקצועי למעסיקי חברת העובדים היום — הוא סגנון של חברה סובייטית החיה על־פי החלטות של פוליטרו־קים בחדרי החדרים של אנ"ש.

אין אנו באים כאן בטענות אל תנועת העבודה, על כל פנים לא אליה בלבד.

אילו למשל הצליחה התנועה הדתית הלאו־מית להשתלט על מערכת בנין הארץ ולזקוף אותו, במירבו, לזכותה, הגיוני היה שנניח כי גם אז שומעים היינו היום את הלעגת האיל־מות לכיוון אסכולות הדיאליזם הסוציאליס־טי משמאל והשׂוֹאֲנוּת הלאומית מימין — במידה שווה. אלא שזה כל כך מציאותי כמו החלום באספמיא. "מאפיות התקשורת" היו־דעות היום יפה יפה למי להתיר ולמי לא להתיר לבטא עצמן, לרשות מי להעמיד ולר־שות מי לא להעמיד בימות ואכסניות, הן לא רק תוצאת הבנין של תנועת העבודה אלא גם **תוצאת כשלון ההגשמה של המחנות האח־רים.** היום, כאשר בכוח ההתהפכות הבין־עדתית והניוון הגלוי של עסקנות העבודה הגיטואית, יושבים אנשי ליכוד בשלטון, אין מבקשים עוד לזכור את מה שהבדיל בין ימין ושמאל בארץ בשנות ה־30; פחות מכך מבק־שים אפילו ללמד את הדברים כהיסטוריה תרתי־משמע. אבל רצונות אלה לא ישנו את המציאות, **והמציאות היא כי מי שהיתה בידו 80 שנה אמת־הבנין והיו בידו המעדר והמ־כוש, והיו בידו רפת וניר, והיו בידו פטיש ומבחנה, והיו בידו הגה הקטר והגה האוטו־בוס — היו בידו גם בית־הספר והדפוס, מערכת העיתון והוצאת הספרים מחלקת החינוך והסתדרות המורים, אגודת־הסופרים ומועדון האינטלקטואלים, רדיו וסמינר רעיו־ני.** את האימפוטנציה של הליכוד, שהיום בוודאי אין נופלים המשאבים החומריים שלו מאלה, למשל, של המחנה הדתי־הלאומי — ובכל זאת עד עצם היום הזה איננו מסוגל לקיים ולו גם בטאון יומי אחד לרפואה — אין לתרץ רק ב"מפאיה שמאלנית".

המפאיה השמאלנית היא יורשת בוני המ־דינה ומקימיה. אם היא אכן ראויה לירושה הזאת, אם זאת ירושה לגיטימית, אם אין בעצם תיפקודה הנוכחי משום התכחשות גסת־רוח לכל מה שאבות התנועה הזאת הטיפו לו, ענין לבירור הוא בסוגיית ניוונה של אידיאה הציונות המדינית בכלל. **אבל אין שום ספק בכך שהמפאיה השמאלנית הנוכ־חית היא היורשת החוקית של העסקנות הסובייטית שבנתה את הארץ, ולו גם רק בשל כך שלבד ממנה לא היה מחנה בונה בסדר גודל כזה.** תורת ההתיישבות והעבודה העברית היתה תורתה שלה, לא של מחנה ז'בוטינסקי. מחנה ז'בוטינסקי שלל את ה־תורה הזאת — ולזה יש היום מחיר.

י' פרנקל, זלדה, י' שלו, מ' הורביץ, רצון הלוי, י' הראל־פיש, ר' קשאני, ד' נ'ב, י' פרידלנדר הם בוודאי שמות היודעים בציבור קוראי עברית פחות משמותיהם של ח' באר, י' ראובני, מ' דור, ח' גורי, ד' מירון, ח' לוין ואהוד בן־עזר. אלא שהיצירה בצד זה מונחת במגירות — והיצירה בצד ההוא "מעצבת" את פני הדור. גם לא נמצאו בימינו מאסות ענקיות כל כך של קיא ושל שתן וצואה ופריש ודם תרנגולים על הבמה האמנותית ולא דם פלשתינאים במצות יהודים (ואפשר שזה ב־אמת מאד מאד לא ריאליסטי אליבא ד"היהו־דים השפויים ופקוחי־העיניים"). אבל הטכ־ניקה בדוקה היטב. האנציקלופדיסטים הבול־שביקיים עוסקים בזה (שם, בחיק אמא־רו־סיה) כבר למעלה מיובל שנים ובהצלחה ניכרת. עובדה: יש היום מרכסיסטים אדוקים במחוזות ההם שכלל אינם יודעים שמרכס כתב משהו גם לפני "הקפיטל". אינם צריכים לדעת.

אפשר כמובן להקשות אם כך היתה נוהגת גם מאפיה אחרת, לא זו היורשת את האינט־ליגנציה הציונית הסוציאליסטית. זאת שאלה מעשית מאד. שכן אין ספק כי אדם קרוב קודם כל לעצמו — ועניי עירך קודמים. אבל אין גם ספק שהשיטות הבולשביקיות אינן אוניברסליות. הצנזורה אכן תכונה אוניברס־לית היא, אבל טכניקת ההפעלה שלה דורשת מידה מסויימת של נסיון פוליטי; וזה מגובש בידי השמאל לאין ערוך יותר מאשר בידי כל קבוצה פוליטית אחרת. לכן אנו מעיזים להניח שהבינוניות הקנאית המאפיינת היום את המאפיה השמאלנית אינה מאפיינת, ב־הכרח ובאותה מידה, גם מאפיה דתית או ימנית. יתרה מזו: הפרגמטיזם המסחרי ה־מאפיין היום את המשק ההסתדרותי בכלל (המצטיין בשוק התחרות החופשית כיאה לרכושנים בשורתיים בני אסכולת הקפיט־ליזם הקלאסי של המאה הקודמת), מאפיין בדרך הטבע גם את האינטלקטואליזם ה־שמאלי במאבקו כנגד האפשרות של התבט־אות יריבה. האינטלקטואליזם הלא־שמאלי איננו מכיר את שיטות הפרגמטיזם הממוסחר הזה. לא משום שאין במחנהו סוחרים טובים — אלא מפני שהסוחרים במחנהו טובים בסחר העצים והטקסטיל, הבנין והמתכת, המזון וחמרי הגלם, לא בסחר הספרות וה־שירה, לא במרכולת החגות והאמנות. **באלה לא סחר מחנה הימין מימיו; השמאל סחר באלה מראשית קיומו היות שלבד מן הטובין האלה לא היו בידיו טובין אחרים.** הימין עושה את המיליונים שלו בפרקמטיות של חומר ומזומנים, השמאל עושה אותם בסחר הנשמות, האופי, הרוח והאמונה.

לכן זה כוחה של מאפיית התקשורת השמ־אלנית, ולכן זה כשלונה של מאפיית התק־שורת הימנית.

במצב זה פוסק הפורנוגרף התורן של הריאליזם האפסני המחוקה בעברית ישרא־לית ש"אין בחוגיהם ספרות עברית רלוואנ־טית" — והטעות כולה שלו. מפני שחייה העבריים של ארץ־ישראל השלימה, שזורי מציאות יומיומית של יהודים בחברון ובבית־אל, בשילה ובענתות ובקדומים, וזאת לאו־דווקא על־פי המודלים של האוטופיה האירו־פית, הופכים רלוואנטיים מאד הן בבית האמן היוצר והן (למרבה הפלא) בבית המפלגה. זאת מציאות רלוואנטית של עלית מהפכנית, לא פחות ממה שהיתה זו של היקב והגורן במשמר־העמק ובבאר־טוביה ושל הפיגומים בשייך־מוניס ובמלבס. אדרבא, מנהלי תרבות הניוון של השמאל יודעים זאת היטב, הם חשים כי המציאות הציונית החדשה והמת־קדמת — הזרה והמנוכרת להם — פועמת בקצב מתגבר בהרי יהודה ושומרון, בחולות עזה ועל צוקי הגולן והבהלה אכן מתעוררת בהם. יש יום בארץ־ישראל ותרבותה לא תוכתב בידי המאפיה, שום מאפיה.

לתולדותיה של יהדות שרעב בתימן

מאת יוסף דחוח־הלוי

יהדות תימן היתה בנויה משתי חטיבות עיקריות: תימן־עלית ותימן־תחתית. תימן־עלית כוללת את הצפון והמרכז שמגיעים אליהם רק בדרך עֲלָיָה בהרים; ותימן־תחתית משום שהיא ברובה מצויה על שטח מישורי הגובל בחופי־ים־סוף והים־הערבי. במרכז הצפון היתה קהלת צנעא, שהיא גם בירת הארץ, ואילו במרכז הדרום — שרעב, היתה הבירה תעז, מאירת הפנים, והפתיחות, ששמשה לפעמים כבירת תימן, ביחוד בתקופת משבר לאמאמים ששלטו בצנעא. ההבדלים הטופוגרפיים בין הצפון לדרום מתבטאים גם בהליכות תושביהם, ובעיקר אצל היהודים: קהלת צנעא היתה סתגרנית אך לימודית, והלמודיות הזאת יצרה ארגון קהלתי בדומה ליהדות מזרח אירופה. לעומתה בקהלות שרעב היו הלימודים משפחתיים: האב הנחיל לבניו את תורתו יחד עם מִשְׁלַח־יד. לא היו בה מרכזילמידה כמו בצנעא, כגון ישיבות וכדומה. הפתיחות של שרעב כלפי העולם הגדול, באה לה בשל קרבתה לנמלי הים. גם העיר עדן ותושביה היהודים יכולים להחשב בין הקהלות השרעביות — לא רק גיאוגרפית אלא גם רוחנית ודמוגרפית — כיון שהמבטא והנעימות שלהם דומים בהרבה למבטאם ונעימותיהם של יהודי שרעב.

צנעא, כאמור, היתה מרכז רוחני ליהדות תימן. לבית הדין הגדול שבצנעא היתה סמכות בלתי מעורערת על כל יהדות תימן, כולל שרעב ועדן. קהלת צנעא היתה סמכותית ושמרנית ביותר לעומת יהדות שרעב, שהיתה בעלת פתיחות גבוהה לרוחות המנשבות מחוץ לתימן. משום כך היתה יהדות שרעב נוחה לקבל את הסדור ה״שאמי״ (ארצי־ישראלי) עם הפיוטים והתוספות שבו ועם זאת שמרה גם על מנהגים והלכות קדומות שהיו בסדור המקומי (בלדי) הנקרא ״תכלאל״, בזה מִזגה את עצמה עם יהדות המזרח בלי לזנוח את מורשת־אבות. בה בשעה שליהדות צנעא, הצפון והמרכז היתה ארשת שמרנית, כפי שבא לידי בטוי בַּ״תְּכַלָּאל״ של מהרי״ץ, וכן מן הדיואנים כתובי־יד מצנעא שרובם משירת הדרום, בעיקר של שבזי ובני דורו, בניגוד לדיואנים משרעב, שבהם תמצא תמיד, כמעט בכל דיואן, שירה חדשה ממשוררים שונים; אפילו ממשוררים שקמו בצפון ובמרכז נשתמרו בדיואנים משרעב, יותר מאשר במקום יצירתם. ראוי לציין, כידוע, כי בשרעב פרחה השירה החל מהמאה הי״ז וקמו משוררים ששרידי אחרוניהם עדיין חיים בתוכנו בארץ.

המבנה הקהלתי בשרעב

מסורת קדומה מהלכת בין יהודי שרעב, שהעיר צאירה, הסמוכה לתעז, היתה מקום הריכוז של אבות אבותיהם, וממנה נתפשטו לכל מחוזותיה הנרחבים של שרעב, וכל בית־אב נאחז באחד הכפרים שהיו מיושבים בפלג של אחד השבטים הישמעאלים, או בסמוך לו; ושהשֵׁיך הערבי של הכפר פרש עליו את חסותו. ומכיון שהכפרים היו קרובים זה לזה, היתה קבוצה של כפרים מתארגנת לחטיבה קהלתית, משום שהיו מפוזרים במאות כפרים באזורים השונים. בסמוך או בתוך כפרי הישמעאלים — נתפתחו אצל יהודי שרעב סגנונות חיים שונים הגובלים עם שבטיות־יהודית המקבילים לשבטיות הגויית. אחד האפיונים שסיגלו לעצמם היא התקיפות — יהודי שרעב הגיבו בתקיפות הגובלת באלימות נגד כל פגיעה בכבודם או ברכושם. גם האופי השבטי של הגויים השפיע על היהודים, וישנם כפרים או קבוצה של כפרים שאתה מוצא בהם אופי שבטי (חמולה), וכל שבט ושבט מתיהר על זולתו ב״חוס״. אם בגלל רב גדול שיצא ממנו ואם בגלל שבני שבטו עשירים יותר (בעיקר באדמות חקלאיות המעובדות ע״י אריסים גויים). השבטיות הזאת עיקרה באה כתוצאה מנישואין בין בני הכפר למשנהו מקבוצת הכפרים המרכיבים את הקהלה. גם השיך הגוי של הכפר שבקרבתו חיו היהודים, ראה הוא ובני שבטו את היהודים כחלק מן השבט, ומשום כך ראה כחובתו להגן ולחפות על היהודי בהתנגשותו עם בני עמו הוא.

העלמות שמות משפחה

אם כי ליהודי שרעב ישנם שמות משפחה, הנה בשל מספר התושבים המצומצם שבכפר, הסתפקו בהוספת שם האב בלבד. כגון אם האב שמו רצון והבן יוסף, הרי הבן מזוהה כיוסף רצון וכדומה. וכך נהגו מאות בשנים עד שנדחק שם המשפחה העתיק ונשאר מהבהב בתודעת בני המשפחה כדבר שאין לו חשיבות מיוחדת עד שנשתכח לפעמים. אולם עם הגיעם לארץ ישראל, אלה שזכרו את שם משפחתם שלפו אותו מתודעתם והוא נחקק במסמכים השונים ואומץ מחדש. אך היו רבים שנשתכחו מהם שמות משפחתם והם, מחמת שנדרשו להקרא בשם משפחה, הפכו את שם האב שהיה להם לשם משפחה. כגון אָם שם אביו יצחק, הריהו קורא לעצמו בשם המשפחה: יצחקי. וכאן אתה מוצא תופעה מעניינת: לעתים שני אחים מאב וְאֵם, כל אחד מהם מאמץ לו שם משפחה שונה. האחד שמשו סעדיה בן יפת (חסן) מאמץ לו את שם אביו יפת כשם משפחה, ואילו אחיו ששמו יפת, נזכר בשם משפחתם העתיק וקורא לעצמו, למשל, שלום קרצ׳אני, שם משפחתו המקורי, ועוד רבים. ואולם רבים מיהודי שרעב נשתכחו מהם שמות המשפחה והם בחרו להקרא על שם אזור מגוריהם בתימן, שרעב; וכך יכול אתה להתקל באלפים שאימצו להם את השם שרעבי כשם המשפחה, ויש מהם הרואים בשם שרעבי כמקנה להם יחוס גבוה.

משלח ידם

פרנסתם של יהודי שרעב היתה תלויה מתוך זיקה לשכניהם הגויים — כמו בכל רחבי תימן — וזה מה שקבע את מִשְׁלַח ידם. הם עסקו במלאכות שונות ששכניהם הגויים נזקקו להן: כגון אריגה, חייטות, צורפות, נפחות, נגרות וכן כל מה שנדרש לעשות, ורק מיעוטם עסק במסחר.

פריחת הקבלה והשירה

העובדה שיהדות שרעב היתה ברובה בשפלת החוף, בסמוך לעיר הנמל ״מוכא״, היתה לה לברכה. החל מן המאה הט״ז ועד ראשית המאה הי״ט, שִׁמֵּש נמלה של מוכא (וכן נמל גידה), כנמל המסחרי של תימן, באניות אלה באו לא רק סוחרים אלא גם כל אלה שביקרו בתימן, ביניהם שד״רים ומוכרי ספרים. ויהודי שרעב שהתגוררו בסמוך זכו להיות הראשונים שקנו את ספרי הקבלה השונים, שהובאו לנמל בשפע רב, ולהנות משפע טוּבָהּ, ומשום כך פרחה הקבלה בין יהודי שרעב ורבו בה המקובלים יותר מאשר במרכז תימן וצפונה.

חדירת הקבלה בשירת תימן

ר' יחיא אלצ'אהרי, היה המשורר הגדול הראשון בתימן והוא שהשתמש לראשונה במוטיבים קבליים בשירתו; אחריו החרה המשורר ר' יוסף בן ישראל משתא איש הדרום, ואחריו תלמידו הרב המשורר ר' שלם שבזי, שכל שירתו טבועה בחותם הקבלה, ובזה נשגבה שירתו מבין כל המשוררים לבית משתא.

רבי שלם שבזי, מלבד שֶׁשָּׁחָה בים מקורות התורה — שלט שלטון בלי מצרים גם בלשון הערבית, עד שהיה מסוגל לפרש למוסלמים מלים קשות המצויות ב"קוראן", ושהיו קרובות ללשון העברית, שפה שהיתה בלתי מובנת לאותם מלומדי־דת מוסלמים.

ר"ש שבזי נערץ על כל יהודי תימן לחיבוריהם השונות, ודמותו הרוחנית הגובלת בקדושה חדרה וחלשה על כל חייהם הרוחניים.

הכפר שבז

ר"ש שבזי כידוע, נולד בכפר שבז ומכאן כינויו השבזי, שהאפיל על שם משפחתו משתא, חניכתו העיקרית. כפר שבז נמצא בין כפר "צאירה" לבין תעז. בתוך קהלת שבז זו גדל ונתחנך ר' שלם שבזי, והנה עוד בימי חייו ניטש כפר שבז מתושביו. זהו אירוע מסתורי שקשה לעמוד על סבותיו. כמה מזקני דורנו, החיים בתוכנו, ביקרו עוד בהיותם בתימן בכפר שבז ומספרים שמצאוהו שם ללא כל נפש חיה. ולא רק הוא אלא עוד שני כפרי גויים הסמוכים לו היו שוממים, פרט לשתיים שלש משפחות נמושות שהתגוררו בין החרבות ומתפרנסות מגידול צאן, משערים שהסיבה לחרבן כפרים אלה נבעה משני תווי הדרך תעז־צאירה, שקודם לכן עברה סמוך לכפר שבז. והנה בשל שיקולים גיאוגרפיים נסללה דרך חדשה שגרמה לבדודו של הכפר. אחד מיהודי תעז מספר, שבסיורו בכפר שבז ראה את בית הכנסת שבו למד ר"ש שבזי בילדותו כשהוא חרב ושומם ורק פתח בית הכנסת עמד על תלו כשעליו משקוף אבן שלמה, הפתח המרובע עשוי מאבני גזית מלוטשות, משהבחין בשקע של המזוזה פרץ בבכי תמרורים.

גירסה אחרת אומרת שנטישת כפר שבז והכפרים הסמוכים לו נגרמה בשל מלחמה שפרצה בין השיכים ששלטו בְּאָזוֹר. אחד השיכים הללו סיפה את באר המים של שבז לשטח שבשליטתו, ויריבו שחלש על אזור שבז — הובס, ואולם אלו שראו את שממת המקום ספרו, שלא מצאו באזור שבז כל מקור מים שהוא. יתכן שהעדר המים בשבז היתה הסיבה האמתית לנטישת המקום, וה' הוא היודע.

הערצתו של השבזי

ר"ש שבזי נערץ על כל יהודי תימן לא רק בשל שירתו הסגולית שהשפיעה על משוררים רבים אחריו, אלא גם בשל פעולותיו האחרות. פרט לזה שהיה מראשוני המקובלים בתימן, הוא היה נערץ גם בשל פעילותו הצבורית והיה מגן לבני עמו אצל שייכים, מלכים ורוזנים שהעריכוהו והעריצו את כשרונו. הוא הרבה לכתוב שירי־שבח למלכים, למלחמותיהם ולנצחונם,* והוא האישיות התימנית היחידה שהטביעה את חותמה גם על מוסלמי דורו, שגם הם נטו אחרי פעולות על־טבעיות, ולאחר מותו נערץ קברו של השבזי גם עליהם, והרבה אגדות קשורות בחולים גויים שנרפאו לאחר שביקרו והתפללו על קברו, ואין צורך להוסיף שקברו נערץ על היהודים במשך מאות בשנים.

אגדות על שבזי

הרבה אגדות קשורות בשבזי ורבים עסקו בפרסומן, החל מרבי אברהם אלערוסי ולאחריו, עד ימינו. הרבה מקומות קשורים בדמותו של ר' שלם שבזי: ביניהם ערים, דרכים וביחוד בארות. אחת הבארות המפורסמות מצויה באזור בעדאן, ששם קבורה בתו. שם הבאר "גוריתיב" או "קוריתיב". בבאר הזאת קשור מעשה מופלא: להלן האגדה שעליה שמעתי מפי זקני שרעב:** בכפר צוביר מצוי בית מזר במראהו — בית שמנוני ביותר, הטיט המרפד את אבני הבית מפיץ ריח של שמן, ומדוע? — לפני כמאה ועשרים שנה לערך, התחיל אחד היהודים הנכבדים במקום, בשם סאלם צוביר, בבנין בית חדש. בני צוביר אלה הם אנשים גאים, זקופי קומה ותקיפים. צוביר זה היה סוחר גדול בקפה ושמנים: שמן חמאה ושמן שומשמין, שהיה מייצר בעצמו. בבנין ביתו נעזר במים שנשאבו מבאר גוריתיב. והנה קם לו לשטן השיך של אחד הכפרים הסמוכים ושלל את זכותו להשתמש במי הבאר, כנראה כדי לכופף את גאוותו של היהודי הגאה, אך צובירי הגאה התעלם מהתגרותו של השיך וצוה על פועליו להוציא פחי שמן מן המרתף ולגבל בו את הטיט לבנין, ולא הסתפק בכך אלא גם צוה על פועליו לערב עם השמן דבש! ויחד עם זאת החליט ללמד לקח את השיך היהיר. לשם כך פנה אל בני קהלתו והורה להם להשיג לעצמם את המים מבאר אחרת המרוחקת קמעה מבאר גוריתיב, העמיד לרשותם עשרה חמורים להובלת המים. לאחר מכן קרא לרב הקהלה וספר לו המעשה על אודות הבאר גוריתיב והשיך, המארי חייך מאוזן עד אוזן, כי הוא היחידי שידע את סוד הבאר, שענינה קשור ב"פעולה" של המשורר ר"ש שבזי שעסק ב"קבלה מעשית", ואמר לצובירי: אם נוטלים את האבן המשוקעת בפתח המבוע של הבאר שעליה חקוקות אותיות שנחקקו על ידי אבא מארי השבזי בכבודו ובעצמו — מיד נפסקת זרימת המים. עוד באותו יום שמו פעמיהם בלוית שני בחורים חסונים, עקרו את האבן ממקומה וזרימת המים נפסקה לחלוטין. למחרת קמה צעקה גדולה בכפרו של השיך וצעקו כלפיו בקולי קולות ודרשו ממנו ללכת ולפייס את השבזי, כי הם ידעו את האגדה על אודות הבאר, כי השבזי הוא שחפר את הבאר והציב תנאי בשבועה, שאם יינסך למנוע מימיה מבני עמו תפסיק הבאר את זרימת מימיה... ועוד בו ביום נראה השיך רכוב על פרדתו כשמגמת פניו כפר צוביר. הוא העמיד את פרדתו במרחק מה מן הכפר ופסע ברגל לאות כבוד לעבר ה"שיך" היהודי של הקריה. צובירי קבל את פניו בחיוך נצחון, אבל בכבוד ויקר משום דרכי שלום. הוא לקח את השיך הערבי לגג ביתו, הצביע כלפי הבאר ואמר לו: ראה גם ראה שכני וחברי הטוב — הם היו רֹעים וידידים מנוער — אם אצעק לכוון הבאר ולא בקול רם כל כך, ישמעו אותי אנשיך העומדים שם, ומניה וביה אצעק לעברם: אנשים, למחר יהיה לכם מים! ואכן, האנשים שעמדו ליד הבאר הגיבו בנפנוף ידים ובקריאות: הידד! הידד!... עתה, פנה לשיך הישמעאלי ואמר: ראה, ידידי, המרחק מכאן אל הבאר הוא מחצית המרחק מן הבאר לכפרך, ואיך תמנע ממני את הזכות על הבאר? ובכל זאת, עתה לך לשלום ולמחרת יהיו מים לאזרחיך. וזכור שאין להתגרות ברבנו השבזי זת"ל, אמן.

לא להוסיף עוד אגדה הקשורה בשבזי עיקר ענייננו, מטרתנו להצביע על גדולת יהדות שרעב ואישיה ההסטוריים שהטביעו את חותמם על יהדות תימן כולה. אנו מקוים וגם פועלים שיצירותיהם ופעלם יהיו לנכס העם כולו. מובן מאליו, כי ראש וראשון לכל יהדות שרעב הוא רבי שלם שבזי ברבי יוסף משתא.

על האישים הדגולים האחרים שהניבה יהדות שרעב, ניחד בע"ה מאמר נפרד.

הודעה חשובה לחובבי ספר

הופיע ספרו השני של ר' דוד בן שמור נע"ג **"מכתם לדוד"**. ספרו הראשון **"אהבה ואיבה"** — רומן מחיי הצעירים יוצאי תימן, בני העליה השניה.

שניהם הופיעו בהוצאת **"אפיקים"** שגילם וגאלם מטמיונם. שניהם כתובים בלשון תלמידי חכמים בעברית משובבת נפש ובטכניקה מודרנית.

הספר **"מכתם לדוד"** כולל שירים ופיוטים, מדרש נסים, מתולדות המחבר ומתולדות נחליאל—חדרה, שניהם בעריכת הסופר שלום מדינה.

ניתן להשיגם במערכת **"אפיקים"**.

★

הופיע הספר **"חיי־יוסף"** מאת יוסף עצטה בהוצאת **"אפי־קים"**. בספר הזה מתאר המחבר מעשים ומאורעות המעוגנים בתולדות הישוב בארץ ישראל. המחבר מעלה על נס את אחיו יוצאי תימן, אישים זקופי קומה, דגולים ברוח ובמעש, שהנהיגו את בני עמם באהבה, במסירות ובתושיה והנחו אותם לאהבת התורה, למורשת אבות, לעבודה יוצרת ולאהבת עמם ומולדתם.

ניתן להשיגו במערכת **"אפיקים"**.

---

* ראה מאמרו של נסים בנימין גמליאלי, שהופיע בגיליון מס' פט.

** האגדה פורסמה במלואה באפיקים מס' פט, וכאן הובא תמציתה לצורך עניננו.

על מגילות היוחסין של יהודי תימן*

מאת ד"ר אביבה קליין־פרנקה־צברי

בקרב יהודי תימן רווחות מספר מסורות על שבעבר החזיקו במגילות־יוחסין. עוד מצויין במסורות שרוב מגילות־היוחסין נשרפו, ושמ־ אורע זה קרה בסוף המאה ה־17 או במחצית הראשונה של המאה ה־18. עוד מספרת המסו־ רת שמגילה אחת נותרה לפליטה.

משום קיומה העקשני של מסורת זו — על קיומן בעבר ושריפתן של מגילות־היוחסין — עד ימינו אלה, הרי שאי־אפשר להתייחס אליה בביטול או כלאחר־יד.

מהן המסורות ומאלו מקורות אנו שואבים את המידע על קיומן בעבר של המגילות?

ידועים יהודי תימן שהמעיטו לכתוב תולדו־ תיהם בגלותם הארוכה בדרום־ערב. אולי זה משום שראו בה זמניות שאינה ראויה להיזכר. לעומת זאת, יותר משיחסו חשיבות למאורעות הזמן, הם ייחסו חשיבות לטהרתה של המש־ פחה. על מגילות היוחסין שלהם הם שמרו בקנאות כל אותם מאות שנות גלות.

לראשונה אנו קוראים על קיומן של מגילות־ הייחס בקרב יהודי תימן אצל בנימין מטודלה.[1] אחר־כך מוזכרות שוב קיומן של מגילות היחס באפוקליפסה 'גיא־חזיון',[2] מאז סוף המאה ה־17 מציינים המקורות את קיומן של המגילות יחד עם מאורע שריפתן. בשליש האחרון של המאה ה־17 עברו על יהודי תימן טלטלות רבות, ומאורעות התקופה השאירו חותמם על יהודי תימן בכלל ויהודי צנעא בפרט; חילופי שלטון, מיגור התורכים מן המדינה, שלטון צנטרליסטי לראשונה בתימן, תנועת שבתי צבי וגילוייה המהרסים וגלות 'מַוְזַע'.[3]

הרב הגאון מארי יחיא צאלח, שחי במאה ה־18 כתב, שעם יציאת יהודי צנעא לגלות 'מַוְזַע' הם מסרו למשמרת לגוי את ספריהם "כמעט מלאים חדר גדול", אך משעזבו היהו־ דים את מקומותיהם קם אותו גוי והעלה אותם באש.[4] מארי צאלח אינו מכיר מפורשות את מגילות־היוחסין בין אותם הספרים שניתנו למשמרת לגוי. לעומתו מזכיר הרב עמרם קרח מפורשות ששריפות המגילות קשורה עם גלות 'מַוְזַע' וכך כתוב: "יד צר גברה למהר ולהו־ ציאם מכל מקומות מושבותיהם, עד שנאנסו לעזוב כל יקר מספרי הזכרונות המאורעות אשר נרשמו על־ידי חכמי הדורות מראשי וספרי יחוסיהם אשר היו בקבלה מדור לדור, ולא יכלו להציל שכיות חמדותיהם מחיבורי קדמוניהם והיו לשלל בידי צורריהם".[5]

מועד אחר לשריפת המגילות שלא קשור למאה ה־17 ולגלות 'מַוְזַע' אנו שואבים מעד שמיעה. המסיונר יוסף וולף פגש בנמל מוכ'ה ביהודי מצנעא, עוד בטרם ביקר הוא עצמו שם בשנת 1836. בשיחה אתו סיפר לו אותו יהודי מעשה שקרה בקהילתו: "לפני כ־80 שנה טענו יהודי צנעא, כי בידיהם לקבוע בוודאות את ייחוסם על־פי תעודות ומסמכים קדומים שהח־ זיקו ברשותם. אך התעורר ביניהם וויכוח בשאלה למי הייחוס הרם ביותר. הנסיכים המכובדים של אומה זו אמרו: ילדי ישראל, שמעו לדברי זקניכם והאזינו לדעתם. בגלל קנאה, שנאה ואיבה בינינו, ובגלל חוסר יראת השמיים איבדו אבותינו כל זכויותיהם והוגלו מארץ־ישראל, ואנו בניהם נאנחים תחת עול השבי. מדוע שנריב עכשו בינינו? כלום אין לנו מספיק צרות ופרעות? ואנו חיים בין הישמע־ לים. מהי התועלת שאחד יטען שהוא משבט יהודה והשני משבט ראובן? זה רק מעורר שנאה. בואו נזרוק אל האש את התעודות המפוקפקות שלנו, וכשאלהים יואיל לקבץ את צאן ישראל המפוזר, אזי כל אחד מאתנו ידע לאיזה שבט הוא שייך. האל עצמו יגלה לנו זאת והמשיח בן־דוד ימלוך בתוכנו. אפילו בירושלים ועל הר־ציון הקדוש לא יקום עוד ריב בתוכנו. שלום, שקט ופייסנות ישררו בינינו. הם סיימו את דברם וכל קהילת ישראל בצנעא שרפה את הגניאלוגיה של שבטיהם והכריזו: שלום שלום לעולם בישראל".[6]

כעשרים שנה אחרי יוסף וולף, ביקר הנוסע והשד"ר יעקב ספיר בצנעא. אף הוא שמע על שריפת מגילות־היוחסין של יהודי צנעא. מיעקב ספיר אנו שומעים יותר פרטים על מה שקדם לשריפת המגילות. מאורע זה אינו קשור עם גלות 'מַוְזַע' אלא עם משפחת הכהנים אלע־ ראקי. וכך הוא מתאר את השתלשלות המעשה: "אנשי צנעא נוהגים סלסול בעצמם ואינם מתחתנים עם אנשי הכפרים, ומה גם הכהנים. ואומרים שעד לפני מאתיים שנה היה עוד לכל משפחותיהם ספרי יחושיהם לכל משפחה ומש־ פחה עד שבא להם איש חכם ועשיר ממצרים, מארי אהרון עראקי זצ"ל, והיה שולחני של המלך ויקר ונכבד מאוד לפניו. ועשה טובות רבות לישראל וישב שם ורצה לקחת מהם אשה לבנו מארי שלום ולא נתנו לו שלא היה לו ספר היחש. ואמר להם: הביאו לי ספרי ייחושיכם, והביאו לו. ואמר: כל ישראל מיוחסים הם ושרף כל ספרי יחושיהם ולא נשאר רק למשפחה אחת, בית מארי צאלח".[7]

גירסה דומה לזו של ספיר נותן לנו גם מר ש' גרידי, אך מציין ממקורותיו שהמגילה שנותרה היא של משפחת אלשיך.[8] לעומת שניהם רוב המקורות שבע"פ גורסים שהמגילה שנותרה ונילצה משריפה היא מגילת־היוחסין של משפחת מגארי־כהן, הנמנית על משפחת הכהנים מבית יהוריב. כל המסרנים קושרים אף הם את המעשה של שריפת המגילות עם משפחת הכהנים אלעראקי, לאב אהרן או לבנו השר שלום.

מי היתה משפחת הכהנים אלעראקי?

לפני שאנתח את המידע מהמקורות הנ"ל, על־מנת להגיע למועד משוער מתי נשרפו המגילות, ברצוני לעמוד כאן על מעמדה של המשפחה שבשמה קשור מאורע זה.

רוב המקורות מאוחדים בדעה שמשפחה זו מוצאה מחוץ לתימן. היא היגרה לתימן ממצ־ רים או מעיראק. יש אף מסורות שבע"פ הגורסות שמשפחה זו באה מספרד לסחור בתימן, וראו כי טוב ונשארו לחיות בה.

למרות שרבות נכתב על משפחה זו מאז הגיעה לתימן, הרי שמחולדותיה טרם הגירתה לתימן רב הסתום על הניגלה עד היום. כן איננו יודעים בדיוק מתי היגרה לתימן.[9] עשרה דורות נימנו במשפחתה עד המאה ה־18 מתוך שטרי־ מכר וצוואות.[10] המשפחה היתה עניפה מאוד וחיה בערים שונות בתימן: צנעא, צעדה, דמאר, רדאע ומוכ'ה,[11] היא אף שלחה קונקנות

---

1. ראה בספרו, מסעות בנימין, הוצאת נ' אדלר, לונדון תרס"ז, עמ' מז.
2. שלום, גרשם (מהדיר). גיא חזיון, קובץ על־יד ד', תש"ו, עמ' קמ.
3. גזירה קשה שנחתה בשנת 79 — 1680 על יהודים מהערים והכפרים בתימן לגלות מקומו־ תיהם למדבר התיהמה שבשפלת החוף של הים האדום. רבים מקהילת צנעא ניספו ברעב ובמחלות. שרידי קהילת צנעא חזרו בחלקם לבירת תימן ובחלקם התפזרו בין יהודי הכפרים של רמת תימן.
4. ששון, דוד. מגילת תימן. בתוך: הצופה לחכמת ישראל, ד', בודפסט תרפ"ג, עמ' 14.

* הרצאה בקונגרס העולמי התשיעי למדעי היה־ דות, ירושלים.

5. קרח, עמרם (בעריכת ש' גרידי). סערת תימן, ירושלים 1954, עמ' ט.

6. Wolff, Joseph. Travels and Adventures. London 1861. p. 473-474;

ועיין גם אצל קרח (הערה 5), עמ' יז.

7. ספיר, יעקב (בעריכת א' יערי). ספר מסע תימן, ירושלים תשי"א, עמ' ק־קא.
8. גרידי, שמעון. קוים לתולדות יהודי תימן במאה ה־י"ח, קבץ: מתימן לציון, תל־אביב תרצ"ח, עמ' 130.
9. המסורות שבקרב יהודי תימן מביאות גירסאות שונות, חבשוש טוען, שהגיעו ממצרים לתימן בעת השלטון האיובי על התימן (במאה ה־12), ראה על כך בחיבור: קורות ישראל בתימן לר' חיים חבשוש (ההדיר הרב י' קאפח) ספונות ב', תשי"ח, עמ' רסז. יתכן גם שהגיעו כסוחרים לאזור עם הספרדים.
10. גויטיין, ש"ד. שטרות מן העיר צנעא קדומים לגלות. מַוְזַע, ספר אסף. ירושלים תש"ג, עמ' 188 — 189, ועמ' 192 — 200.
11. ראה אצל ששון (הערה 4), עמ' 4, 12-13; וגם אצל ספיר (הערה 7), עמ' קצט־ר; והשווה גם אצל יום טוב צמח

Zemach, Yom-Tov. Une Mission de l.-Alliance au Yemen, Paris 1911. p. 68-69.

התישבות של מחוץ לתימן, בקוצ'ין וכלכתה חי ענף של המשפחה.[12] מהכרוניקה של הרב יחיא צאלח אנו למדים שראשי משפחה זו היו מנהיגים בצנעא עוד לפני גלות 'מַוַּע' ונימנו על ידו ברשימת ההולכים לגלות.[13]

שלשה מבני המשפחה הזו התפרסמו במיוחד ועיקר פועלם השתרע לאורך כל המאה ה־18, והם: האב — אהרן, הבן — שלום והנכד — יחיא.[14] תקופת כהונתם מצויינת ברפורמות חשובות במבנה קהילת צנעא, וכן גם בשערוריות גדולות שטלטלו את קהילת צנעא ויהדות תימן טלטלה גדולה.[15] תארים רמים ניתנו להם: שרים, נגידים, ראשי קהל, שייך וריש־גלותא. הם נקראו גם כ"ץ,[16] וכינוי עממי נקשר לשמם על ידי מוסלמים ויהודים והוא — אלאוצטא.

בתחילת שיבתה בתימן חיתה משפחה זו, כנראה, בעילום שמה האמיתי וייחוסה. היא נקראת "אלאראקי", שם שאולי מרמז על מוצאה.[17]

האב אהרן ובנו שלום שימשו את מלכי תימן בתפקידים רמים. הם היו אחראים על גביית המיסים במדינה, וגם עסקו בהטבעת מטבעות המלך.[18] במיוחד השר שלום היה מפורסם בדורו, ומאז ועד היום "כמותו לא קם ואחריו לא היה".[19]

ליהודי צנעא נודע שמשפחה זו מיוחסת, ושיחוסה מגיע עד אהרן הכהן, רק כשבא תגר ממצרים בשליחות ענף המשפחה שם למסור למשפחת אלאראקי שבצנעא אגרת. או אז "התפרסם שהוא כהן מהכתבים ומהתגר וינש־אוהו וירוממוהו".[20]

שונה היה מעמדו ותפקידו **אל** הנכד יחיא מזה של אביו — שלום וסבו — אהרן. הנכד לא שימש בתפקיד ממלכתי בבית המלך ולא היה מעורב בפוליטיקה הלאומית של תימן כאבותיו. הוא היה מנהיג רוחני לקהילת צנעא בפרט, אך השפעתו חרגה גם את גבולותיה והיתה על כל יהדות תימן, בכלל. קהילת צנעא אפפה את אישיותו בהילה של קדושה, כבוד ויראה.[21]

בשמם של ראשי משפחה זו הנז"ל קשורים תקנות ציבור חדשות ליהודי תימן, פיתוח המוסדות והארגון הקהילתי, וכן המאבק המר על שינוי נוסח התפילה הבלדי, שהיה נהוג בפי יהודי־תימן, לנוסח השאמי, שהוא נוסח התפילה השאמי הוא נוסח תפילתם מארץ מוצאם. הם ניסו לכפות התפילה על פי נוסח זה על כלל קהל המתפללים. הם עשו זאת ביד תקיפה, לא נרתעו מאיומים ואף ניצלו את מעמדם הרם בבית־המלוכה, להביא לכליאת מנהיגיה הרוחניים של קהילת צנעא. מצב זה הביא להתפתחות הפרדת הסמכויות בקהילה.[22]

מעמדם הרם, תקיפותם מנהיגותם, רצונם לכפות את דעותיהם על כלל הציבור בתימן, ואי־סובלנותם למי שממרה את פיהם, מסבירים את התנהגותם בקשר עם מגילות־היוחסין של משפחות צנעא החשובות והמיוחסות.

מתי נשרפו המגילות?

נראה לי שעדות שמעם וולף והאינפורמציה שקיבל ספיר בצנעא מתאימות ביותר לתיאורך האירוע. שריפת המגילות אירעה במחצית ה־ראשונה של המאה ה־18, כשני דורות אחרי גלות מַוַּע, וכנראה בסמוך לתקופת הרעב בל"ה — בל"ו (שנת 1726). בתקופה זו היה אהרן אלאראקי מנהל המטבע בבית־המלוכה. איש הרוח צעדי, שחי בתקופתו הזכיר בחיבורו 'דופי הזמן' אירוע קשה שעבר על חיי קהילת צנעא. לא נאמר במפורש על מה רגשה הקהילה, אך המעשה שהיה פנים קהילתי זיעזע את היהודים ומחלקת רצינית התעוררה בקרב הקהילה, ככתוב: "בשבת קרח שנת בל"ו נתעוררה מחלוקת קרח וכל עדתו וגדלה עד לשמים על ריש גלותא יצ"ו".[23] גרידי מיחס התרגשות זו בקהילת צנעא לנסיון מצד משפחת אלאראקי להשליט בקרב הקהילה את נוסח התפילה השאמי על פני הבלדי.[24] לדעתי, הוויכוח על נוסח התפילה הגיע לשיאו בחיי יחיא בן השר שלום,[25] והמחלוקת שצעדי מזכיר קשורה לאירוע שריפת מגילות היוחסין של קהילת צנעא.

אם זה קרה כפי שמעיד ספיר, בימיו של אהרן אלאראקי, כלומר, במחצית ראשונה, של המאה ה־18, כיצד זה הוא מיחס את הארוע לאמצע המאה ה־17? ספיר ביקר בתימן באמצע המאה ה־19. בספרו הוא כתב שמקרה זה אירע בצנעא "לפני מאתיים שנה"?[26] הרי אנו יודעים שאהרן אלאראקי היה בין גולי מַוַּע וחזר לצנעא עם השבים אליה. איננו יודעים מעמדו לפני גלות מַוַּע, אך אנו קוראים שבמחצית הראשונה של המאה ה־18 הוא ראה כבוד ויקר ושירת את המלך עד מותו בשנת 1733.[27] אולי ספיר ערבב פה שתי פרשיות הקשורות עם מגילות היחס? נראה לי שקביעת התאריך של 200 שנה היא שרירותית של ספיר, ולא ציטטה מצנעא. הוא עצמו כותב שהוא חישב ומצא שמשפחה זו חיה לפני מאתיים שנה בצנעא. בפירוט שהוא נותן נראה שהטעות באה משום חישובי שנות דור כ־30 לדור או אולי 40 שנה לדור.[28]

אני מודה שישנו קושי מסויים בתיארוך מדוייק של המאורע, והוא נובע קודם כל מאי־דיוקים בתאריכים של שנות חייהם של הנפשות הפועלות בפרשה זו; עמרם קרח כותב: "הנשיא שר שלום כ"ץ (אלאוצטא) האריך ימים וראה בנים לבני בניו בנישואיהם ונאסף לח"ן בשנת בצ"א זקן ושבע ימים" (כלומר, בשנת 1780) והוא מוסיף בהערה: "האגדה שחי 120 שנה מופלגת, שאם כן תהיה לידתו עשרים שנה לפני גלות מַוַּע, וצוואתו וזכרונותיו יגידון שהוא מן הנולדים אחרי שוב הגולה".[29]

הכרטוגראף הגרמני קרסטן ניבוהר שביקר עם משלחת דנית בצנעא בשנת 1763, ביקר אצל שלום עראקי, והוא מתארו כישיש מכובד וחלש מאוד.[30]

על בנו של השר שלום, הרב יחיא, כותב עמרם קרח, כי נפטר בשנת 1750 והוא בן שבעים שנה. אם כך, הרי שנולד בשנת 1680, עם שוב הגולים מַמַּוַּע! יוצא מזה שאביו נולד עוד לפני גלות מַוַּע ולא אחריה, ונמצא שקרח סותר מה שאמר לעיל! כשיחיא נפטר הוא "השאיר אחריו זרע ברך ה' ומבני בניו עמדו רבנים ונכבדים בדורותיהם".[31]

אם השר שלום נולד אחרי גלות מַוַּע, הרי שהתחתן בראשית המאה ה־18, ובנו בכורו, יחיא נולד בעשור הראשון של המאה ה־18. נישואיו של יחיא התקיימו בעשור השלישי של המאה ה־18.

לעומת קרח מביא מר גרידי נתונים אחרים. הוא כותב ששר שלום נפטר בשנת 1765 והוא בן 80 שנה. כך בערך טוען גם יחזקאל רחבי מקוצ'ין.[32]

(המשך בעמוד הבא)

12. ששון (הערה 4), עמ' 3-4; וראה גם חיבורו, אגרות פרס ותימן, בודפסט תרפ"ו, עמ' 22.
13. ששון (הערה 4), עמ' 3; וראה גם אצל צדוק, משה. יהדי תימן, תל־אביב 1967, עמ' 55, 77.
14. ששון (הערה 4), עמ' 13-14; וראה גם עליהם אצל חבשוש/קאפח (הערה 9) עמ' רסז ואילך; וגם אצל קרח (הערה 5), עמ' טז; והשוה גם אצל טובי, יוסף. פניית פקידי קושטא אל רבי שלום עראקי, נשיא יהודי תימן בשנת תק"ב (1742), קובץ השלם א, ירושלים תשל"ד, עמ' 265 (והבהרות).
15. משפחה זו הכניסה רפורמות גדולות במבנה הקהילה היהודית בצנעא, היא הקימה מוסדות קהילתיים, יסדה רכוש 'הקדש' לעניים ויתומים בכל רחבי תימן. ראה על כך למשל אצל הרב קרח (הערה 5), עמ' יז.
16. ראה בחיבורו של צעדי אצל קאפח, יוסף (מהדיר), ספר דופי הזמן לר' סעיד צעדי, ספונות א, תשי"ד, עמ' רכג; ואצל קרח (הערה 5), עמ' טז, ק.
17. ע"פ הכרוניקה של צאלח (הערה 4), עמ' 13. שם נאמר שבא מעיר עראק; לעומתו אצל חבשוש/קאפח (הערה 9), טוען שהמשפחה באה מעראק מצר, שהיא בגבול מצרים. השוה בעמ' רסח.
18. Niebuhr, Crasten, Reisebeschreibung nach Arabien und anderen Umliegenden Laendern, vol. I, Kopenhagen 1774, S. 423, 442.
וראה גם קליין־פרנקה, אביבה. המשלחת המדעית הראשונה לדרום־ערב כמקור לתולדות יהודי תימן, פעמים 18, ירושלים תשמ"ד, עמ' 88 ואילך.
19. חבשוש/קאפח (הערה 9), פרק יג.
20. ששון (הערה 4), עמ' 13.
21. ראה קרח (הערה 5), עמ' טז; וראה גם ששון (הערה 4), עמ' 3-4.
22. צעדי/קאפח (הערה 16), עמ' רכג; וראה גם ניני, יהודה. תימן וציון, ירושלים תשמ"ב, עמ' 104.
23. שם, שם, עמ' רכב.
24. שם, שם; וראה גם קרח (הערה 5), עמ' יז.
25. חבשוש/קאפח (הערה 9), עמ' רסז; וראה גם אצל גרידי (הערה 8), עמ' 33.
26. השוה אצל ספיר, יעקב. אבן ספיר, חלק א', ליק 1866, חלק ב', מגנצא 1874, ראה שם, חלק ב', עמ' ק־קא.
27. השוה ניבוהר (הערה 18), עמ' 423, 442; וראה גם גרידי (הערה 8), עמ' 6.
28. ספיר (הערה 26), חלק א', עמ' קא: "ולפי מה שמצאתי בתנ"ך שפטתי שחי לפני 200 שנה".
29. ראה אצל קרח (הערה 5), עמ' יט.
30. ניבוהר (הערה 18), עמ' 423; וגם אצל קליין־פרנקה (הערה 18), עמ' 90.
31. קרח (הערה 5), עמ' טז.
32. גרידי (הערה 8), עמ' 129; ראה 'המאסף', שנת תק"נ, עמ' רסג; ע' טובי (מס'

בקולופון שמביא ניני,[33] מנתח הוא צוואה של בניו של יחיא בן השר שלום משנת 1701. מצוואה זו נסיק, אם נייחס אותה לצאצאי השר שלום, שליחיא כבר היו ילדים בתחילת המאה ה־18! (נראה לי שיש טעות בתיארוך של הצוואה הזו).

האפשרות הסבירה ביותר למועד שריפת המגילות של יהודי תימן היא, שמעשה זה קרה בשנות ה־20 המאוחרות של המאה ה־18, וזה קרה בימיו של אהרן אלעראקי ועל ידו, אך לא משום שרצה אשה מבנות צנעא לבנו שלום, אלא לנכדו יחיא. למסקנה זו הגעתי מהסיבה, שבתחילת המאה ה־18 — שזהו התאריך המשוער של חתונת שלום בנו של אהרן — לא היה אהרן אלעראקי בעל דרגה נעלה בחצר המלך, ולא היתה לו הסמכות והתקיפות לבקש, לקבל ולשרוף את מגילות היוחסין. בשנות העשרים של המאה ה־18 הוא היה מנהיג ללא עוררין של קהילת צנעא ונקרא אף 'ריש גלותא',[34] ויהודי צנעא כיבדוהו ויראו אותו.[35] מדברי וולף משמע שכאילו שרפו יהודי צנעא את מגילות־היוחסין שלהם מרצונם ולאחר הסכמה משותפת. אך המסורות העקשניות במשך למעלה מ־250 שנה הקושרות את המאורע עם משפחת הכהנים אלעראקי, מחד, והעוויינות של קהילת צנעא כלפיהם, וטענתם שמהמגילות נלקחו, מאידך, מכריעים את הכף לעבר כפייה שכפו אישים ממשפחה זו על יהודי צנעא. התנהגותה הבלתי־סובלנית של מנהיגים ממשפחה זו במאה ה־18 לגבי מי שממרה את פיהם ורצונם, רק מחזקת את טענתם של יהודי צנעא ששריפת המגילות נכפתה עליהם.

רשימות גיניאלוגיות לצאצאי משפחת אלעראקי־הכהן שבתימן

מה ראו יהודי תימן שטרחו להעלות על הכתב את ייחוסה של המשפחה? ואף חיברו רשימות גיניאלוגיות לענף המשפחה מאז הגיעה לתימן? יהודי תימן שלא טרחו מעולם לשחזר את מגילות היוחסין שלהם לאחר שריפתן, ואף נמנעו להעלות מתוכנן על הכתב, טרחו להכין רשימות גיניאלוגיות למשפחת הכהנים אלעראקי. בכרוניקה 'מגילת תימן' נאמר: "לזכר צדיק זה שחשקתי להגיד לך ממה שקבל ר' יחיא בר' צאלח מעקר סדר יחס אלעראקי".[36] יחיא צאלח כתב חיבור זה במחצית המאה ה־18 בעוד השר שלום ובנו הרב יחיא היו בחיים.[37] חיים חבשוש מקדיש פרק שלם למשפחה זו וקורותיה בתימן מאז הגיעה, ומעלה אף הוא פרטים מיחוסה. הוא פותח במילים: "זה תולדות אלאוצטא" ומסיים ש"ראלה תולדותיו לבית אבותיו".[38]

עבודה 9

מדוע גזרה משפחת אלעראקי על יהודי צנעא ביטול ייחוסם כפי שגזרה על עצמה?

ומדוע הקפידו מנהיגי צנעא להזכיר לדורות הבאים את מוצאה, וייחוסה? יחסה של קהילת צנעא כלפי משפחה זו היה מסוייג במשך כל ימי חייהם של האב — אהרן, הבן — שלום והנכד — יחיא. גם לאחר שריפת המגילות לא שרר שלום בקרב הקהילה. העוויינות שגילו יהודי צנעא כלפי משפחת הכהנים אלעראקי לא היתה רק מאבדן מגילותיהם. גם בדורות הבאים הם סרבו להתחתן עמה. למרות פועלה הרב של משפחת הכהנים־אלעראקי למען יהודי צנעא ויהדות תימן, ולמרות מעמדה הרם בבית־המלוכה, חיתה המשפחה גם בדורות לאחר שר שלום בבדידות מסויימת, והתיאור של חיפוש כלה לבן או חתן לבת לא היה כנראה חד־פעמי בתולדותיה, ככתוב: "כבר בדור השלישי הת־חתנו בני ענף אחד בשני, מנהג שהיה בבית הכהנים הזה דורות רבים: מארי שלום אלאוצ־טא ראה בחייו נינים מנכדיו שבאו בבית־הנישואין זה עם זה".[39]

סרובם של משפחות צנעא המיוחסות להת־חתן עם משפחת הכהנים אלעראקי, הקפדתם וטרחתם לרשום את שושלת צאצאיה שבתימן, מרמזת לנו שאולי ביקשו נכבדי צנעא להיבדל ממנה, שהם רצו בהיתבדלותה מקהל ישראל בתימן. זהירות זו היתה במיוחד בקרב משפחות הכהנים של צנעא, שהקפידו הקפדה מרובה לשמור על טהרת ייחוסם הם.[40] הקפדה זו מצידם באה לידי ביטוי לא רק כלפי משפחת הכהנים הזו, הם הסתייגו גם מיהודי הכפרים בתימן. לא התחתנו עמם, ואף סרבו להתפלל עמהם או לאכול משחיטתם.[41] ספיר שפגש ביהודי צנעא בכפרים, לשם ברחו מפני נוגש או עקב מלחמות, מתאר את המתח בין 'קהל צנעא' ויהודי הכפר. יהודי צנעא הגאים היו: "כאדונים לאלה בני הכפרים אשר המעט להם תורה, חכמה, יחוס ותואר".[42]

האם רק לכהנים היו מגילות־יוחסין?

למרות שמרבית המסורות שבע"פ מגבילות את קיומן של מגילות־היוחסין ליהודי צנעא וכהניה, הרי שמדובר לא רק בכהנים, אלא גם ללוויים ולישראל היו מגילות־יוחסין או רשי־מות גיניאלוגיות. מסורת זו מעידה על מנהג קדום שנשמר בקרבם. הם התישבו בתימן על פי השתייכותם השיבטית בקהילות הומוגיניות, שבמשך הדורות עקב גזירות גירוש, שלטלות הזמן, מלחמות, רעב או מגיפות, הביאו הגירה פנימית והניידות לחיפוש פרנסה לטישטוש בהתישבות ההומוגינית. במתכונתה־הקדומה.

מבנה ההתישבות היהודית על פי מפתח שבטי הוא ללא ספק טרום־איסלמי. חבשוש טוען שמצא במקורות "מקומות משכונת הלויים ומעט הישראלים" המוזכרים גם בכתובות חמיאריות.[43] עוד מציין חבשוש, שהתנהגותם של משפחות צנעא המיוחסות מעידה על מנהג קדום שנשמר בקרבם עד גלות 'מְדַיְנָא', לחיות קהלים קהלים על־פי ייחוסם ומעמדם: "כמו חק קדום היה זה להם לשכון כל משפחה לבדה, משפחת כהנים לבד עם קבריהם, וגם משפחת הלוי והישראלים, כל אחת מהם תיכון לבדה בעריה וקברותיה".[44]

גם בקרב הכפריים לא נשתמרו בכתב רשימותיהן הגיניאלוגיות. איננו יודעים מתי אבדו, או מתי הפסיקו מסורת זו. בעל־פה המשיכו להעביר מאב לבן מסורת השתיכותם השיבטית מדור לדור. ספיר פגש בצנעא משפ־חות משבט דן: "ודיברתי עם אנשים נכבדים מהם והגידו לי, כי ראש בית אבותם היה משבט דן, ועוד אחד עמו משבט אשר".[45] בין העולים הראשונים לירושלים בשנת תרמ"ב היה גם הרב שלמה מסעוד משבט גד.[46] יבניאלי שביקר בתימן בשנת 1911, פגש בצנעא משפ־חות משבט דן,[47] ועד היום נמצאים בישראל בין עולי תימן של שנות ה־50 צאצאי משפחות דן או דון (כך הם נקראים בתימן).

התמורות החברתיות במבנה קהילת צנעא בעקבות שריפת מגילות־היוחסין

גלות 'מְדַיְנָא' גרמה לפירוק המסגרות הקהיל־תיות הישנות, ושריפת מגילות־היוחסין של נכבדי צנעא וכהניה, איפשרה התישבות כפריים בקרבם. התישבות הכפריים חיזקה את הקהילה של צנעא, שחזרה מן הגלות מדולדלת במספר. הכפריים כמו גם תושבי צנעא היהודים הותי־קים — כולם נאלצו לבנות את בתיהם ברובע חדש מחוץ לחומות העיר, דבר שהקל על הכפריים להתערבב בתוכם. הכפריים שהתישבו ברובע היהודי בבירת תימן, המשיכו לשמור על זיקתם למקומותיהם ההיסטוריים ולאנשי קהי־לתם המקוריה. במשך השנים התחזק הקשר בין יהודי הכפרים לקהילת צנעא, עד שבהדרגה

(סוף בעמוד 33)

33. ניני, יהודה. תעודות משפחתיות מתוך 'המס־וודה', בקובץ: מורשת יהודי תימן, ירושלים תשל"ז, עמ' קכ.
34. צעדי/קאפח (הערה 16), עמ' רכב.
35. שם, שם; וראה גם גרידי (הערה 8), עמ' 133; ואצל חבשוש/קאפח (הערה עמ' רסז; וראה קרח (הערה 5), עמ' טז; וראה גם השיר "אאפה לצעדי" בכ"י מס' 40-47 ^{O}121a/8, עמ' קנג-קכד, בבית הספרים הלאומי, ירושלים.
36. ששון (הערה 4), עמ' 13.
37. שם, שם, עמ' 13. לראייה הוא הוסיף את המלה "צ"ר" לאחר שמו.
38. חבשוש/קאפח (הערה 9), עמ' רסז-רעא.
39. גרוטיין (הערה 10), עמ' 189.
40. ספיר/יערי (הערה 7), עמ' קפז; וראה גם טובי, יוסף. יהודי תימן במאה הי"ט. תל־אביב תשל"ט, עמ' 52.
41. ספיר/יערי (הערה 7), עמ' קסט ואילך.
42. שם, שם, עמ' קטו ואילך; וראה גם ספיר (הערה 7), עמ' קא.
43. חבשוש, חיים. 'חזון תימן' — מסעות חבשוש (ערך, תרגם, וההדיר ש"ד גויטיין), ירושלים 1983 (הוצאה חדשה). בנספח: מכתבו ליוסף הלוי, פריז (יוסף טובי, מהדיר), עמ' 354.
44. קרח (הערה 5), עמ' ט; וראה גם רצהבי, יהודה. גלות מְדַיְנָא, ספונות ה, תשכ"א, עמ' שצה; וראה גם אצל חבשושל/קאפח (הערה 9), עמ' רסה; וראה גם אצל ספיר/יערי (הערה 7), עמ' קסו.
45. ספיר/יערי (הערה 7), עמ' קסד-קסה; וראה גם וולף (הערה 6), עמ' 389.
46. השוה אצל ניני, י' עולי תימן בא"י בשנים תרמ"ב-תרע"ד, קתדרה 5, עמ' 39. וראה גם ברשימות גיניאלוגיות אצל ששון, דוד סלימאן, 'אהל דוד' לונדון 1932, עמ' 56-57.
47. יבנאלי, שמואל. מסע תימן, תל־אביב 1963, עמ' 225.

משירת תימן — לט

גואב (שיר מענה) חדש לרבי זכריה אלצ'אהרי — אי גבורתך ימין אל

מאת ד"ר יוסף טובי

בסדרה זו של "משירת תימן" המתפרסמת מעל דפי "אפיקים" ובמקומות אחרים הבאנו כבר רבים מפיוטיו של רבי זכריה אלצ'אהרי שלא נכללו בספרו הגדול "ספר המוסר".[1] עתה נביא פיוט שנעתק בכתבי יד רבים ועל פיהם נודע לחוקרים החל בראשית המאה העשרים, אלא שאיתרע גורלו ולא ראה את אור הדפוס עד עצם היום הזה. הכוונה לפיוט "אי גבורתך ימין אל הן בכל לבי דרשתיך". זאב באכר רשם את השיר לראשונה על פי כ"י ברלין בספרו שירי תימן (שטרסבורג 1911, עמ' 24) ועל פיו רשמו ישראל דווידסון במילואים לאוצר השירה והפיוט שלו (סי' 698). אף דוד ששון רשמו בקטלוג כתבי היד שלו, אהל דוד (לונדון תרצ"ב, עמ' 946). על פי הנ"ל חזר ורשמו רצהבי ברשימת פיוטי אלצ'אהרי (ספר המוסר, עמ' 479, מס' 9). ואף אנו רשמנוהו על פי כתבי יד מכון בן־צבי בספרנו כתבי היד התימניים במכון בן־צבי (ירושלים תשמ"ב, עמ' 318, מס' 531). לאחרונה נמצא הפיוט מועתק גם בתכלאל עתיק שברשות ר' יהודה לוי נחום, ועל פיו הדפסנוהו בזה.[2]

לא בכדי ציינו לעיל את השיר בארוכה ואין די בתיבותיו הראשונות כדי לייחדו, שהרי ידועים לפחות עוד שלושה פיוטים הפותחים במלים "אי גבורתך ימין אל". המכוון לשני הפיוטים "אי גבורתך ימין אל... בערה בי אש קנאות" ו"אי גבורתך ימין אל... בא במסורת" לרבי אברהם בן עזרא[3] ו"אי גבורתך ימין אל... הן ברוב שיחי דרשתיך" לרבי דוד בן זכריה הלוי.[4]

כבר נודע שמשוררי תימן נהגו לכתוב גואבים (שירי מענה) על פיוטים שנתחבבו על בני קהילתם, בין למשוררים בני ספרד ובין למשוררים בני תימן. בייחוד הצטיין בכך ר' זכריה אלצ'אהרי ואפשר הוא מייסדה של דרך זו.[5] יש שירי מענה שנכתבו תוך כדי שילוב של בתי השיר של המשורר הראשון או צלעיותיו בשירו של המשורר האחרון, ויש שהמשורר האחרון כותב לכאורה שיר חדש לגמרי, אלא שהוא מעביר אליו כמה זכרי לשון מן השיר הראשון וכן מחקה אותו מבחינת המשקל, החריזה והמבנה. ובדרך השנייה נהג אלצ'אהרי בשיר שלפנינו.

שני השירים בנויים מדריך (שני הטורים הראשונים) ושלוש חרוזות. כצפוי, חתם ראב"ע את שמו "אברם" בראשי החרוזות ואלו צ'אהרי חתם "אבנר", כפי שנהג לחתום בכמה וכמה מפיוטיו. "אבנר" זה אינו אלא שמו של הגיבור בספר המוסר — אבנר בן חלק. המשקל בכל צלעית מטורי שני השירים הוא פעלולים פעלולים, משקל נדיר למדי בשירה העברית בימי הביניים. מבנה החריזה ואותיות החריזה אף הם

1. ראה משירת תימן לו, אפיקים עז (תשמ"ב), עמ' 20. ספר המוסר יצא לאור במהדורת יהודה רצהבי, ירושלים תשכ"ה.
2. תודתי העמוקה לרי"ל נחום על שהואיל לשלוח לי צילום מן ההעתקה שברשותו, כדרכו לתמוך בידי שוחרי תרבות תימן.
3. שני הפיוטים נעתקו רבות בתכלאלים עתיקים ובכתבי יד שונים ונדפסו לאחרונה על ידי ישראל לוין, שירי הקודש של אברהם אבן עזרא, כרך ראשון, ירושלים תשל"ו, עמ' 183—187.
4. גם פיוט זה עדיין לא ראה אור הדפוס ועתיד להתפרסם בקרוב, בס"ד, במאמר מיוחד למשורר בן תימן זה.
5. ראה במאמר הנזכר בהערה 1 לעיל.
6. ראה משירת תימן — כו, שיר שבח למשורר רבי דוד בן זכריה הלוי, אפיקים ס (תשל"ו), עמ' 10.

והיה לגמרי בשני השירים. כמשורר בעל יכולת לא הרבה צ'אהרי בהעברת לשונות מפיוטו של ראב"ע לפיוטו הוא. לעומת כן, כפי שהראינו במאמר הנרמז בהערה 4, כותב ר' דוד בן זכריה הלוי כחיקוי פחות עצמאי, גם מבחינת הלשון, לא רק לשני פיוטיו של ראב"ע אלא גם לפיוטו של צ'אהרי. ואגב כך נמצינו למדים, כי היה בן דורו של צ'אהרי או מאוחר לו, כלומר בסוף המאה הט"ז, ולא כפי ששיערנו במאמר קודם, כי אינו מאוחר למאה הט"ו.[6]

אחרת

גואב למ' יחיא אלצ'אהרי זצ"ל

אִי גְבוּרָתְךָ יְמִין אֵל (ג' זמני) — הֵן בְּכָל לִבִּי דְרַשְׁתִּיךְ
יְהִ תְּחָלֵּי עַל פְּזוּרִים — בֶּאֱמֶת נִכְסָף קָרָאתִיךְ פְּז׳

פָּגְדוּ עָלַי תְּלָאוֹת — יוֹם לְרַהַב הַצָּפִירָה
עָקָדָה הָיא בַּתְּשׁוּאוֹת — לַהֲדוֹף אֶת הַגְּבִירָה
יָרְדָה פְּלָאֵי פְּלָאוֹת — כִּי לְאֻמָּה הָיא מְכוּרָה
5 הֵן, וּמִי יִתֵּן וְיוֹאֵל — הָאֱלֹהִים לִי: נַסֵּתְנִיךְ
כֵּן אֲחַיֶּה הַפְּגָרִים — כַּאֲשֶׁר קֶדֶם יְצַרְתִּיךְ פְּז׳

נָא, הֻתְּשִׁיב לִי בְּרָכָה — הַהֲפוּכָה אֶל יְרִיבִי
אִם לְתוֹחֶלֶת מְשׂוּכָה — עַד פְּרוֹשׂ כְּנָף כְּרוּבִי
10 אוֹ לְקֻשְׁתִּי הַדְּרוּכָה — אִם יְכַפֵּר אֶל לְחוּבִי
חִישׁ לְמוֹשִׁיעַ וְגוֹאֵל — חִישׁ: בְּסִפְרֵי כִּי כְתָבְתִּיךְ
אֶזְכְּרָה לְבְרִית לְהֹרִים — פּוֹעֲלֵי חֶסֶד מְשֻׁכְתִּיךְ: פְּז׳

רַחֲמוּ שֶׁה מִלְּבָאִים — אוֹ זְאֵב יַעַר יְצָרָתְנִי
הֵיא בְּעֶמֶק הַבְּכָאִים — תַּעֲרוֹג עַל קוֹל עֲנִיתְנִי
15 קוֹל כְּסִיס מִבֵּין עֲפָאִים — קוֹל יְצָפְצֵף כִּי נְשָׁאתְנִי
עַד לְעִיר שָׁלֵם וְהָרְאֵל — בֶּאֱמוּנָה לִי אֵרַשְׂתִּיךְ
הֵיא מְנוּחָתִי לְדוֹרִים — כִּי בְּסַפִּירִים יְסַדְתִּיךְ:

פירוש

1. אי גבורתך ימין אל — על פי תהלים כ, ז: יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו. ור"ל, מתי יושיע הקב"ה את ישראל מגלותו. ג' זמני — שלוש פעמים, שכן מנהגם של יהודי תימן לחזור שלוש פעמים על הצלעית הראשונה של ה"שירה" (להבדיל מן ה"נשיד") בעת הביצוע המוזיקלי. הן בכל לבי דרשתיך — על פי הנאמר בירמיהו כט, יג על הגולים: ובקשתם אתי ומצאתם כי תדרשני בכל לבבכם. — 2. יה תחלי — פונה אל ימין ה' לבקש מאת הקב"ה לגאול את ישראל. פזורים —ישראל המפוזרים בארצות הגולה. באמת... קראתיך — על פי תהלים קמה, יח: קרוב ה' לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת. נכסף — ברוש ונכלם, ובניגוד לנאמר על ישראל בצפניה ב, א: התקוששו וקושו הגוי לא נכסף. — 3. בגדו עלי — כמו בגדו בי, ושינה לדוחק המשקל. תלאות יום — יום במשמעות ה"זמן" שבשירת ימי הביניים, כלומר הגורל האכזרי המתעתע באדם ומתעלל בו. וכאן על דרך המיטונימיה — הזמן הבוגדני הביא עלי את תלאותיו. לרהב — בגלל גאוות. הצפירה — הגלגל החוזר, העת הקבועה לאדם, על פי יחזקאל ז, י: הנה היום הנה באה יצאה הצפירה. להדוף —להפיל. בתשואות — בקול רם, בצעקות על דרך הכתוב באיוב לט, ז: תשאות נוגש לא ישמע. הגבירה — עם ישראל, המסומל בשרה גבירת הגר. — 5. ירדה — חוזר אל הגבירה, ישראל, והלשון על פי איכה א, ט: ותרד פלאים. אמה — הגויים המסומלים בהגר, ובייחוד צאצאי ישמעאל בן הגר. מכורה — לשפחה, על פי שמות כא, ז: וכי ימכר איש את בתו לאמה. — 6. ויואל — וישבע (שמואל א יד, כד). לי — לעם ישראל. נטעתיך — על פי ירמיהו ב, כא: ואנכי נטעתיך שורק. — 7. אחיה הפגרים — על פי חזון העצמות היבשות ביחזקאל לז. קדם — בימי קדם. — 8. נא וכו' — שוב דברי כנסת ישראל אל הקב"ה. ההפוכה — על פי דברים כג, ו: ויהפך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה. ור"ל, הברכה שבירכתני בימי קדם שרויה עתה במחיצת ירִיבי ולא במחיצתי. ירִיבי — הגויים המשעבדים את ישראל. — 9. לתוחלת משוכה — על פי משלי יג,

(סוף עמוד 20)

שירת ישראל בתימן

הנושא ההגותי (פב)

תרגום ופרוש: **רצון הלוי**

שירים ופשרם

רבינו יוסף ברבי ישראל משתא, מגדולי השירה התימנית, לפי האגדה אביו של אבא שלם שבזי, ואולם הוא איננו אביו, אלא קרוב משפחתו, והעיקר: אחד מהחשובים שבמוריו ומעצבי אישיותו.

אידלזון איתר כחמשים שירים ממנו בדיואן שהוציא בשנת תרצ"א, ואילו כיום אנו מתקר־בים לכשלוש מאות שירים הנושאים שמו, ועוד הידּ נטויה.

שיר זה שלפנינו פותח בסימנו של עוף שחור מראה[1], כסימול לכנסת ישראל בגלות. עוף זה נעקר מקנו וגִוָתו, והריהו בגלות, יהים ויליל בגעגועיו למולדתו. הגלות קשה, והמצב דחוק ואי־נסבל.

הנפש הדוברת והפועלת העיקרית בשיר היא — המשורר עצמו. והוא מתריע ומנחה, מאיץ ומדרבן להיטהרות והתקדשות לקראת הגאולה אשר לגבי דידו איננה משהו מופשט אלא ממשות מוחשת ונראית לעין, כעין שחר אדיר המפלס דרכו בין עננֵי הגלות הנוראים, והרי אלומות אורו מזקזקות ברכסי ההרים מנגד, יש להעיז ולהעפיל בכל הכוח והתעצומות לקראתו.

בבית הראשון, נפתל משוררנו עם נפתוליו של העוף, השינה נשללת מעיניו, במעקביו אחרי תנועת הצפור ומכאוביה, מעקב זה יוצר מתחים עזים בנפשו, והריהו דורך כקשת בנכונותו לנוע ולזוע בעקבי צפורו:

"וְלוֹ קָם בְּפִתַּע וְהָלַךְ / קַקְּתִּי וְהָלוֹךְ עַד נָנְתוֹ"
(וְלוֹ כָּאן קָד תְּנוּדִי קְקַד צְרוּתִּי אֲלָא בְּלָאדה").

בְּמַצַּב יָגֵעַ זה הוא פותח את הבית השני בפניה לידידו, לא מתוך רפיון ואזלת יד, אלא להיפך: מתוך רוממות האמונה בנצח ישראל גם כשהוא שרוי בישימון הגלות, תוך חרצובות אויב. כל הנדרש כאן הוא מאבק צמוד כנגד האויב הגדול ביותר של האדם — היצר, יצר הרע מחריב היכלי הנפש באדם ומבקש להש־מידו: "כִּי הֲלֹא הֲצַר מְפַקְּדֶךָ/גַּם וְהוּא לוֹהֵט לְהָרְגֶךָ" (השוה קידושין ל, עב). הֲלֹקֵךְ הוא קורא לדרכיכות ואי הסחת הדעת, מציג משל הפרש בריתחת המלחמה שאם ייעצר לרגע — יִמוגר: "לֵךְ רְאֵה פָּרָשׁ מְחָצֶּץ/הוּא בָּאֵם לֹא עָז — יֵרָצֵץ, (תְּרֵא אֲלָפָארס אֲלְמוּקאתִלְ/אֲלָא לַם יִגְהִד — יַהְלֹךְ).

בדקות מפליאה הוא הולך ובונה דמות דיוקן של אדם כליל השלימות, אשר בטוב מעשיו הוא תוחם לעצמו חיים במלוא צחותם וטהרתם. ועם בא עתו, בהתיצבו לפני בוראו זך ונקי הוא נוחל את הוייה הרוממות היעודה לו:

מקור תרגום:
"וְיִקְפַּח גְּמִיע אֲלְאַקְשָאלִ/ יִקְפַּח סְגוֹרֵי פְּלָאוֹת/
וְתִצְהַר לַה אֲלְמַעָאנִי/ וְנִגְלוּ לוֹ תַּעֲלוּמוֹת/
וְיַעֲרַף צְרוּב אֲלְאִמְתִאלִ/ יָבִין כְּמוּסֵי מְשָׁלִים/
וְיִרְאַס עֲלַא אֲלְעִבָאדִי". וְיֵרוֹם עֲלֵי כָּל בְּרוּאִים.

הלאה מזה הוא מציג דמות נגדית שלילית:
"רוֹדֵף זְמַנּוֹ וְהָבְלוֹ/מְאַבֵּד נְתִיבוֹ וְחֶבְלוֹ/(וּמִן אוֹתָבֵּע אֲלְמוּאדִי/יְפָארְקְ עֲלָא עוּאדַה) וְהוּ אדם השטוף בבצעו, ושקוע בחיי ריק והבלות, וממש בצמידות לדמות זו — צצה, עולה ומתמרת דמות המשיח: עַסָא אֲלְגְ'וַאל יַבְדִי/ וְנַקְשַׁה עֲלָא כְ'דּוּד־ה/וְיִסַר אֲלְקְלוּב גְ'אִיָה/לְמִי כַּאן דִ'ד הַדַּאיָה/וְגַטָּה חְלוּל עֲנַאיָה/צַפָאתַה כְּטַיֵּיר וַבְּדִי/מַרְבַּא בְּצְבָל סִידַה/וַאלָא קְד אֲרַאד יְגְ'דִי/סְפַכְ'דֲם לְהוּ עֲבִידַה/

תרגום: וְאַךְ הַצְּבִי בְּבוֹאוֹ/וְיִקְפְּעוּ עֲלֵי לְחָיָיו /וְיַרְנִין לְכָבוֹת בְּחִיּוּת/עַל הֲיוֹתוֹ רַב פְּעָלוֹת/ וְעָמְקוּ כְּלִיל כְּלָלוֹת/דְּמוּתוֹ כְּעוֹף רְגָנִים/מְעֻצָּב בְּקִו אֲדוֹנוֹ/וּבְעֵת רְצוֹנוֹ בְּמִסָּע/יְשָׁרְתוּנְהוּ צְוָתִים/

הנה כי כן: אל מול האפסות האנושית — הוא מציג את הגדלות האנושית. הוא אינו מציג את המשיח כמעניש ומייסר, אך ההרמזה ברורה למדי.

המשורר היה מודע למורכבות שירו והעצמה הגנוזה בו, הלכך הוא מביע נכונות להיות עבד רצוע לכל מי שיקרא ויבין את שירו: "וּמִי שֶׁיָּבִין רְגָנַי/וְקָל שֶׁאֶרְצֶה לְהַגִּידוֹ/יְהִי לִי הוּא אֲדוֹנִי/ וְאֶחָר הָיוֹת עַבְדּוֹ.

בבית הסיום מתפאר המשורר שידע פרסית והודית, על כך מגיב פרשן השירה הנודע רבנו יחיא קורח ן"ע שאלה הם דברי מליצה. ואולם כותב שורות אלה גילה בדיואנים המצוים ברשותו דפי כריכה עתיקים כתובים פרסית והודית. ואכן באותם הימים התמקדה תנועת אזרחי חו"ל באיזורי החורף של שרעב, בעוד שהעיר עדן אשר ברבות הימים ירשה את מקום שרעב כשער מרכזי של תימן כלפי העולם הגדול, היתה עדיין בחינת ישוב נידח. יש הרבה סיפורים על הודים וַעֲגָמים (פרסים) שהיו נושאים ונותנים עם ראשי היהודים בשרעב מקום מושבו של המשורר. יש לשים לב לכך שהמשורר אינו מדבר סתם על ידיעת שתי השפות, אלא מדגיש שידע לכתוב את כתבם ממש:

"כּוֹתֵב כְּתָבָם בְּיָדוֹ" (יְכ"ש אֶלְכְּטוּט בְּיָדוֹ).

לאור כל האמור, מתבססת ההנחה שאכן היתה לרבנו שליטה בשתי השפות.

1 וזהו ללא ספק מסוג השחרור המצוי אצלנו בארץ, קביעה זו מתיישבת עם פירושיו של רבנו יחיא קורח.

לאהרן ירימי ורעיתו **חדוה**
(קרית־ענקרון)
עם העלאת יקירכם בדרגה בצה"ל
יסוכך עליו א־ל צבאות שוכן על
וימלא לו כל תוחלת ומשאל
אפיקים

עוף השחרור

לר' יוסף משתא

תרגום מקור: טאיר אלגון

עוף הַשַּׁחְרוּר בְּרוֹן יָלִין, טאיר אלגון יבאת יחדי
קָנַע מֵעֵינַי רְדִימוּת חרם נאצ'רי רקאדה,
וְלִבִּי עִם תַּאֲבָתִי וקלבי מעא פואדי
רְגוּשִׁים לְהֲעָדְרוּתוֹ, מוולע באפתקאדה
וְלוֹ קָם בְּפֶתַע וְהָלַךְ — ולו כאן קד תוודי
זַעְתִּי וְנָעָתִי בְּלַכְתּוֹ, פקד צרת אלא בלאדה
אַךְ הוּא עֵדֶן בַּכְּבָלִים לאכן עאדהו בקידי
וְלֹא יְשִׁיג תַּאֲבָתוֹ, ולם יבתלג' מראדה,

תּוּשִׁיח תושיח

אֲסִיר אֲנִי בַּאֲסוּרוֹ בחבסה אנא מקייד
נִטְעָד בְּצֵו אֵל וְאָמְרוֹ באמר אלאלה מאייד
כָּל חְלוּף עֵת הִיא תְּעִירוֹ, וכל מא מצ'א תזייד,
זֶה כְּיָרֵחַ בְּלָדָתוֹ כמא אלבדר חין יבדי
יְהֵלַּל הֲלוֹן וְגָדוֹל ויאכד' באזתיאדה,
יַעֲלֶה מִכָּל נָתוֹת ויטלע מן אלבלאדי
יֶחֱזֶה אֵל נוֹף נָתוֹ, וירגע אלא בלאדה,

נְאוּם הַפַּיְטָן: יְדִידִי, יקול אלאדיב יא כ'ל
הַאֲזֵן לִי עֵת אֲחַו לָךְ, תאמל למא אקול לך,
וַחֲזֵל לָךְ מֵרְדִימוּת ואחד'ר תכון ג'אפל
וּשְׁכָחָה מִכְּלוּל פְּעָלָךְ, ותנסא גמיע שג'לך,
לָךְ רְאֵה פָּרָשׁ מְחָצֶּץ תרא אלפארס אלמוקאתל
הוּא בָּאֵם לֹא עָז — יֵרָצֵץ אלא לם יגוד — יהלך,
כִּי הֲלֹא הֲצַר מְפַקְּדֶךָ לאן אלעדו משאג'ל
גַּם וְהוּא לוֹהֵט לְהָרְגֶךָ, והו מנויא לקתלך,
הוּא מְחָרִיב הֵיכְלֵי הוֹד והו מכ'רב אלהיכל
בְּיחוּד אִם בָּא וְשָׁלַט, ומכ'צון אלא תמלך,
יְעַדֵּם אֶל פּוּךְ קְבָרִים ויודהם אלחיודי
יַחְזִיר הַכֹּל לַעֲפָרִים, וירגע אלא בלאדה,

תּוּשִׁיח תושיח

מִי אֲשֶׁר הֵטִיב פְּעָלִים פמן טאב אלאפעאלי
יְשִׂכְנֶה מָרוֹם זְבוּלִים פיסכן בדאר עאלי
וְיהִי בְּסֵהֶר מְרוֹמִים, ויבקא כמא אלהלאלי,
יַשִּׂיג מְכוֹנִים לְשָׁבְתּוֹ ות'ם ידרך אלבלאדי
וְיָשׁוּב אֶל תּוֹךְ מְעוֹנוֹ, וירגע אלא מעאדה,
וְכִרְוּז־עֵל יִקְרָא בִּשְׁמוֹ ויצ'הר לה אלמנאדי,
וְשָׁב בְּשׁוּפֵי אֶל גְּבוּלוֹ, וירגע אלא חדודה,

וְאָרָה וַרְדֵי עֲדָנִים, ורוד אלגנאן יגני
וְיִכּוֹן בְּרוּם מְעוֹנִים, ויבקא במנצ'ר עאל
וְיִשְׁלַם בְּכָלִיל תְּכוּנוֹת ויכלץ אלא אלצ'נוני
יִפְתַּח סְגוֹרֵי פְלָאוֹת, ויפתח גמיע אלאקפאל
וְנִגְלוּ לוֹ תַּעֲלוּמוֹת ותצ'הר לה אלמעאני,
יָבִין כְּמוּסֵי מְשָׁלִים, ויערף צ'רוב אלאמת'אל
וְיֵרוֹם עֲלֵי כָּל בְּרוּאִים. ויראס עלא אלעבאדי.

בְּחָמְדָה וְהִתְקוֹשְׁשׁוּיוֹת בשוקה ואנקיאדה,

תּוּשִׁיח תושיח

וַיְהִי הוּא שָׁרוּי בְּנוֹעַם ויבקא סביל אלאכ'יאר
וְיָשְׁכּוֹן תּוֹךְ דְּבִיר רָם ויסכן בוסט ד'א אלדאר
בְּחִזּוּק מְרוֹמָם וְנָעֳצָם בתרתיב ורפע מקדאר,
וְרוֹדֵף זְמַנּוֹ וְהָבְלוֹ ומן אתבע אלמואדי
יְאַבֵּד נְתִיבוֹ וְחֶבְלוֹ יפארק עלא עואדה,
כְּתַו בְּהֵיוֹן בְּאָפְלוֹ כמא אלרקם פי אלסואדי
בְּשָׁחוֹר לֹא יַגִּל שְׁחוֹרוֹ. פלם ינגלי סואדה,

תְּוּשִׁיח	תַּוּשִׁיח
מְעַנֵּג תּוֹךְ הֶבֶל נְעוּרָיו	סלי פי צ׳לל גהלה
גַּם וְלֹא יָפֵץ לְבִינוֹת	ולם ילחפת למעקול,
יְמוֹתָיו כָּלָם וְלֵילָיו	נהארה מעא ליאלה
יְשׁוֹטֵט לְלֹא רְוָחִים	יסאפר בג׳יר מחצול,
יְסַוֵּר כָּלָל נָכָסָיו	יפרג׳ גמיע מאלה
בְּגִין יְדִיפָה לְבַצְעוֹ	באמר אלמואר משג׳ול
וְאַךְ הֲצָבֵי בְּבוֹאוֹ	עסא אלג׳ואל יבדי
וְיִפְעוֹ עָלַי לְחָיָיו	ונקשה עלא כ׳דודה,
תְּוּשִׁיח	תַּוּשִׁיח
יָרַנִּין לְכֻבוֹת בְּחִיפּוֹת	יסר אלקלוב ג׳איה
עַל הֱיוֹתוֹ רֹב פָּעָלוּת	למן כאן ד׳ר הדאיה
וְעָמְקוֹ כְּלִיל כְּלָלוֹת	וג׳טסה חלול ענאיה,
דְּמוּתוֹ כְּעוֹף רָנָנִים	צפאחה כטיר זבדי
מְעַצֵּב בְּקַו אֲדוֹנוֹ	מרבא בצבל סידה
וּבְעֵת רְצוֹנוֹ לְמַסָּע	ואלא קד אראד יג׳די
יְשָׁרְתוּנֵהוּ צְוָתִים.	פתכ׳דם להו עבידה,

בְּרוּר־נִיב בְּעֵת הוּא	פציח אללסאן חין מא
אֶת מוֹרְאוֹתָיו יְסַפֵּר,	יכ׳בר במא גרא לו
לְשׁוֹנוֹ כְּמֵי בֶּזֶרְמָם	לסאנה כסאקיית מא
וְנָזָלָם מֵרוּם הֲרָרִים	אלא סאל מן גבאלה,
וּמִצְחוֹ כְּסֶהֵר בְּשְׁלֵמוֹ	גבניה כבדר תמא
עַת נְשָׁקְמָה עַת בְּלֵילָיו	אד׳א אנצפת ליאלה,
חוֹטֵם כְּסִיף מְלֻשָּׁש	ומרעף כסיף צעדי
שָׁנוּן מְסֻתָּר בְּתַעְרוֹ	ומציון פי ג׳מאדה,
תְּוּשִׁיח	תושיה
מַאן־דְּהוּא חָכָם וְנֶחְרָץ	ממן כאן שכ׳ץ ביטאר
יְפַגּוֹשׁ אֲנוֹשׁ עֵר וְנִמְרָץ	יקאיס לביב שטאר
עַד לְאַשְׁנַבּוֹ יֶהֱא אָץ	אלא רושאנה פקד טאר,
וּמִי שֶׁיְּבַן רְנָנִי	ומן אעתרף קצידי
וְכָל שֶׁאֶרְצֶה לְהַגִּידוֹ	וכל מא אנא אריד
יְהִי לוֹ הוּא אֲדוֹנִי	פקד צאר הו לסידי
וְאֶבְחַר הֱיוֹת עַבְדּוֹ	ואכ׳תאר אכון עבדה,

וְתַם שִׁיר הַמְחֻבָּר	ותם קול ד׳א אלמולף
בְּסֶעֶד אֱלוֹהַּ מְרוֹמָם	בעצ׳ם אלאלאה תעאלא
קְטוֹן־עֲבָדִים יְהוֹסֵף	אקל אלעביד יוסף
בְּכָל שִׁיר הוּא מְרֻשָּׁם	מסמא בכל קולא,
לַחֲמַס־לֵב וּמֵבִין,	למן הו לביב ערף
דַּעַת רְמָזִים וְרָזִין	בעלם אלרמוז אצלה,
דּוֹבֵר בְּפָרְסִית וְהוֹדִית.	לג׳את פארסי והנדי
כּוֹתֵב כְּתָבָם בְּיָדוֹ.	יכ׳ט אלכטוט בידה.
תְּוּשִׁיח	תַּוּשִׁיח
וְזֶה שִׁירֵנוּ מְחֻבָּם	כמא קולנא מחכם
וּשְׁמִי הֲלֹא הוּא מְרֻשָּׁם	ואסמי בקא מעגם
בְּרֹאשׁ הַבָּתִּים מְרֻקָּם,	ברוס אלביות מנצ׳ם,
אוֹתִיּוֹת אַרְבַּע אֲמֻנוֹת	חרוף ארבעה שהודי
מְחֻבַּר הַשִּׁיר יְקוֹרָא,	סמי ד׳ נצ׳ם קצידה,
וְיִשְׂרָאֵל שֵׁם אֲדוֹנִי	ואסראיל אסם סידי
בְּהֻעֲדְרוֹ יְגוֹנִי.	ג׳בננה באפתקאדה,

קורא יקר!

הַמְּנֵה על *אפיקים* והבאת ברכה לביתך!

אֲהַלֵּל לְאֵלִי

לפנינו שיר מזר שקשה למצוא דוגמא לו בשירה התימנית, כל חרוזה היא בית בפני עצמו, הנחרז במלה חוזרת אחת ויחידה: "כך־ככה" (הכד׳א) הַחֲרָזָה משונה זו פורשת על פני השיר אקלים רגוע וידידותי, עם אירוניה מעודנת הגובלת בזחיחות דעת מרירה למדי.

המשורר — לכאורה אלמוני ואלמוניותו לכאורה מוחלטת, אין למצוא בכל השיר נקודת אחיזה שתרמז על מקומו, זמנו ומעמדו. ואולם כל זה רק לכאורה, שכן בבתי הסיום של השיר נחשף לעינינו אדם רם מעלה המכיר בערך עצמו ובעצמת כתיבתו. הוא מצווה על הקורא שיוחיל ויקוה באמונה לחזון שירו, ומתוך הגיון נחרץ הוא אומר זאת, שהרי המשיח עצמו צוהו אישית על אורך רוח וסבלנות. דבר זה מוביל אותנו לשייך — דרך הנחה — את השיר לרבינו יוסף ברבי ישראל מַשְׁתָּא. ויש לכך סיבה: בכל שיר מצוים מרקמים בסיסיים פנימיים, המתבטאים במגוון׳ לשון ומנגנוני הבעה, באמצעותם ניתן ע״י היקשים והשוואות לשייך שיר אלמוני למשורר פלוני. בגלל קוצר המצע לא נעסוק בפיתוח נושא זה כאן, ורק נציג שתי השוואות בין שיר זה לשירו של ר׳ יוסף משתא. בשיר המשתא׳: "הַאֲזֵן וְקַו עֵת אֲחַו לָךְ" (תאמל למא אקול לך) בשיר שלפ־נינו: "קַו אֶל בָּתִּים אֲלוּ יְדִידִי כָּךְ כָּכָה" (תאמל לד׳א אלאביאת יא צח הכד׳א). בשיר המשתאי: "הַאֲךְ כְּסִיף צְעָדִי/שָׁנוּן מְסֻתָּר בְּתַעְרוֹ" (ומרעף כסיף צעדי/ומציון פי גמאדה). בשיר שלפנינו: "הַאֲךְ כְּחֹד חֶרֶב מְחֻפָּר כָּךְ כָּכָה" (ומרעף כחד אלסיף מרכוז הכד׳א).

המשורר פותח בדברי שֶׁבח ותהילה ליושב מרום, עובר לדברי טרוניה מרירה על קֶשִׁי הגלות ששם האויב: "קנני ללא תמורה כך־ככה". ופתאום הוא מפסיק באורח מוזר את התעמתותו עם בוראו ועובר לתאר דמות המשיח. דומה שהחליט כי אין זה כדאי להתעמת עם מי שתקיף ממנו, והוא פונה כאמור אל המשיח, והתיאור — מרהיב עינים בדקדקנותו.

אגב, עקימות החוטם של הוד מלכותו בדימוי הסיף (דבר שאינו מקובל על בני דורנו) בא לבטא תקיפות ואימתנות.

המשיח מחמל נפשם ואהוב לבם של כל משוררי תימן, מה עיטור שלא עיטרוהו בו, מה כוח וגבורה שלא פארוהו בהם, מה רבים ומגוונים כלי המלחמה והמשחית שבהם חִמְּשׁוּ־הוּ. וכאן מתגלה תופעה תמוהה: משוררים אלו שבכל חייהם היו שקועים עד צואר בהויתה הרוחנית של תורת ה׳ — הרחיקו מגבורם כל ארשת רוחנית, והמדובר בכל השיריים, החל בשבזי וגמור באחרוני המשוררים. יש כאן זיקה נפשית סמויה באורח הבלתי־מודע לדעותיו המשיחיות של רבי עקיבא בדרך התיחסותו לבר כוכבה.

משורר דנן זה שלנו, מעטר את משיחו בכל העיטורים המצוים בגבולות יכלתו של בשר ודם, מטיב הוא לבטא אהבתו למלכו בעומק ובחוזק מפליאים, יפעה זו של המשיח מרהיבה אותו, ועקב זאת באים הנעגועים אליו, כה גדולים ומציקים עד כדי התרוקנות לבו כנאד המרוקן מתכונו: "יותיר לבבי ריק כנאד ריקן כך־ככה" (יתרך קוליבי כאלכ׳ראק הכד׳א). זיקתו אל משיחו הינה אישית ביותר, מומחשת בשיחה רעים תכליתית למדי, עם רטינות מרירות, בגין התמהמהות הופעתו. המשיח הכבול רומז לו לדום, ומשביעו כי ישריש האהבה בלבו, וישמור אמונים למלכו: "שבועה השביעיני ובברית כך־ככה/כי אכונן האהבה בלבי כך־ככה". ואכן המשורר גוזר על עצמו גזירה חגיגית כי יאצור אהבתו, ולו גם יתמו עליו ועל מלכו כל ימות עולם: "ואני לא אחשוק בבלתו כך־ככה/לו גַּם תֻּתַּם הֶעָת עָלֵינוּ כָּךְ־כָּכָה".

פליאה היא, היאך מלת חרוזה אחת ויחידה מעניקה לכל השיר יחודיות כה חריפה וכה נלבבת.

אֲהַלֵּל לְאֵלִי

לְרַבִּי יוֹסֵף מַשְׁתָּא?

תרגום	מקור
אֲהַלֵּל לְאֵלִי כָּל זְמַנִּי כָּךְ־כָּכָה,	אסבח לרבי טול זמאני הכד׳א,
אֶפְרוֹשׂ נְכוֹחוֹ יָד בְּחִנּוּן כָּךְ־כָּכָה,	ואבסט ידי נחוה בתרג׳ע הכד׳א,
אֶתְאַב שְׁפָעָיו כְּמַטָּרִים כָּךְ־כָּכָה,	ואקצד עטאהו כאלמואטר הכד׳א,
וּפְדוּת מְצָר לוֹ הוּסְגַּרְתִּי כָּךְ־כָּכָה,	ותכ׳ליץ מן אעדאי תרכני הכד׳א,
קָנָנִי לְלֹא כְלוּם, לְלֹא מְאוּם כָּךְ־כָּכָה,	שראני בלא מאלן ומן ג׳יר הכד׳א,
כִּיקַר בְּדוֹלַח וְסַפִּיר כָּךְ־כָּכָה,	כמא אלשפאת יאקות ובארק הכד׳א,
מְזֻדָּהָר כְּיַהֲלוֹם מְזֻקָּק כָּךְ־כָּכָה,	ת׳נאיא כמא אלמאס יג׳מז הכד׳א,
וּלְשׁוֹנוֹ מְרֻגֶּלֶת וּמַסְכֶּכֶת כָּךְ־כָּכָה,	ולסאנהו מרגאן וחאלי הכד׳א,
נִיבוֹ יָרַנִּין הַלֵּב כְּמוֹ טַל כָּךְ־כָּכָה,	כלאמה יטפי אלקלב כמא אלטל הכד׳א,
דִּיוּקָנוֹ כְּזָהָב פָּתוּחַ כָּךְ־כָּכָה,	ואוגאנאהו כאלורד פאתש הכד׳א,
הָאַף בְּחֹד חֶרֶב מְחֻמָּר כָּךְ־כָּכָה,	ומרעף כחד אלסיף מרכוז הכד׳א,
עֵינַיִם כְּחִצִּים יְרוּיִם כָּךְ־כָּכָה,	ואעיאן כמא אלסהם תרמי הכד׳א,
שׁוּר גְּבָנִים פָּקֻשָׁת מְתוּחָה כָּךְ־כָּכָה,	ריית אלחואגב קוס וממשוך הכד׳א,
וּמֵצַח כְּמוֹ בָּרָק יִתְנוֹצֵץ כָּךְ־כָּכָה,	וגבהה כמא אלבארק בתלמע הכד׳א,
וְיִפְעוֹ כְּיִקְעַת הַצֶּבִי כָּךְ־כָּכָה,	וגידה כגיד אלצ׳בי ואעצר הכד׳א,

הוֹתִיר לְבָבִי בְּגַאֲוַת רֵיקָן כָּךְ־כָּכָה,
רֹן קוֹלוֹ כְּזֶמֶר בְּנֵעִימוֹ כָּךְ־כָּכָה,
שִׂמְחָתִי וְאָשְׁתּוֹחָה לְרַגְלוֹ כָּךְ־כָּכָה,
אָמַרְתִּי הַכֵּנֵס, מַה אִתְּךָ כָּךְ־כָּכָה,
הוּא רָמַז לִי לְדוֹם בְּאֶצְבַּע כָּךְ־כָּכָה,
הַשָּׁלוֹם — אָמַר — לִי עֲנִיתִי כָּךְ־כָּכָה,
וַאֲרֹמוֹז בְּכַפּוֹתַי עַל הָרֹאשׁ כָּךְ־כָּכָה,
וְאָשַׁק לַחֲמִישִׁיָּה! בְּחָנִינָה כָּךְ־כָּכָה,
אָז יִפָּתַח לִבִּי כַּשַּׁעַר כָּךְ־כָּכָה,
קָרָאתִי: "רִבּוֹנִי, הֲלֹא תִתְגַּל כָּךְ־כָּכָה,
אֶחָפֹּץ כִּי תַּעֲמוֹד אֶצְלִי, אֲרָאֲךָ כָּךְ־כָּכָה,"
אָמַר: "לוּ יָדַעְתִּי כִּי תֹּאהַב לִי כָּךְ־כָּכָה,
אֲעָנִיק לָךְ מִן הַכִּיס מְלוֹא כַּף כָּךְ־כָּכָה,
שְׁבוּעָה הִשְׁבִּיעַנִי, וּבְבֶרִית כָּךְ־כָּכָה,
כִּי אֲשָׁרַיִשׁ הָאַהֲבָה בְּלִבִּי כָּךְ־כָּכָה,
וַאֲנִי לֹא אֶחְשׂוֹק בְּבִלְתּוֹ כָּךְ־כָּכָה,
לוּ גַּם תֹּתַם הָעֵת עָלֵינוּ כָּךְ־כָּכָה,
שְׁאִלְתִּיו וְאָמַרְתִּי: "גְּלוֹתִי" כָּךְ־כָּכָה,
עָנָה: "הָאֲרֵךְ רוּחֲךָ, אִם תִּרְצֶה, כָּךְ־כָּכָה,
וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מֵאֶצְלִי כָּךְ־כָּכָה,
וַיּוֹתֵר בְּלִבְּבִי אֵשׁ תִּלְהֹט כָּךְ־כָּכָה,
קוֹ אֶל בָּתִּים אֲלוּ יְדִידֵי כָּךְ־כָּכָה,
וּלְמִי שֶׁחִבֵּר זֹאת לְרֹאשׁוֹנָה כָּךְ־כָּכָה,
אֶתְפַּלֵּל לְמוּל אֵלִי, הֲעֵינִים כָּךְ־כָּכָה,
אֲהַלֵּל לְאֵלִי כָּל יְמוֹתַי כָּךְ־כָּכָה.

---

1 הכוונה לאצבעות היד.

יִתְרַךְ קוֹלִיבִי כְּאִלְכִּ״יאַרְק הכד״א,
צוּיתָה כְּמוֹ אַלְבּוּלְבּוּל בְּכִ״צִ״ה הכד״א,
סְמַעְתָּה וּקְמַת אַסְגַּד לִנְעָלָה הכד״א,
פִּקְלַת לָהּ אַדְכִּ״ל לְמַה אַנַּת הכד״א,
אוֹמָא אַלִּ״א אַצְמַת בְּאַלְאַצְבַּע הכד״א,
עָלַיִךְ אַלְסַלַּאם קָאַל לִי וּגְוּוּבּ הכד״א,
וְאוֹמִית בְּאַלְכַּפַּיִן עַלָּא אַלְרַאשׁ הכד״א,
וְקִבְלַת לְאַלְכִּ״מְסִיִּן בְּשִׁפְקָה הכד״א,
תִּ״ם אִנְפַּתְחּ קַלְבִּי כְּמָא אַלְבָּאבּ הכד״א,
דְּעִיתָה וְיָא סִידִי כֵּן אַבְדִּי הכד״א,
אֲרִידְךָ תִּקְף עִנְדִּי אֶשְׁאַהֲדְךָ הכד״א,
קָאַל לוֹ דְּרִית אֵן אַנַת מִן אַלְחַבּ הכד״א,
לְאַעְטִיךְ מִן אַלְגִּיבּ מְלָא אַלְכַּף הכד״א,
יְמִינִן חִלַּפְנִי וּבְאַלְעַהְדּ הכד״א,
בְּאַנִי מְקִים אַלְחַבּ בְּקַלְבִּי הכד״א,
וְאַנָא פְּלִיס אַהְוִי לְגִ״יְרָה הכד״א,
וְלוֹ יִנְתְּהִי אוּלוֹתְ עִלִּינָא הכד״א,
סְאַלְתָּה וְקְלַת מִן אַלְהְגְּרִי הכד״א,
גְּוּוּבּ וְקְאַלְ אַצְבַּר אַדְ״א שִׁית הכד״א,
פְּקָאם סְאַר מִן עִנְדִּי תְּכִ״טַר הכד״א,
וְכִ״לְא בְּקַלְבִּי נְאַר בְּתִשְׁעַל הכד״א,
תְּאַמַּל לְדִ״א אַלְאַבְיַאת יִא צְאַח הכד״א,
וְתַם אַלְדִּ״ וְלְף אוּאִילְא הכד״א,
אֲצְלִי אַלָּא רַבִּי, וְאַלְאַנְיַאן הכד״א,
אַסְבַּח לְרַבִּי טוּל עִמְרִי הכד״א.

אני הייתי שם

מתוך במו אש

רצון הלוי

אֲנִי הִתְוַדֵּעְתִּי אֶל זַעֲפַת הַשּׁוֹאָה
כְּמָה שָׁנִים רָעוֹת בְּטֶרֶם בּוֹאָהּ,
אֲנִי יֶלֶד טוֹב־טוֹב שֶׁזֶּה עַתָּה הֵחֵל
לְהָנִיחַ תְּפִלִּין בְּעֲבוֹדַת הָאֵל,
וְהָיְתָה לִי כְּפָה, רָקוּם בָּהּ מְפֻשָּׁי
שֶׁם יְרוּשָׁלַיִם — הִתְנוֹסַסָה עַל רֹאשִׁי, — —
אִתָּם שָׁם בְּתִימָן, חָלַמְתִּם אֶת צִיּוֹן.
וַהֲגִיתֶם אוֹתָהּ מֵעַל כָּל הַגָּיוֹן,
וְיוֹם אֶחָד קָמָה קְהִלָּתְךָ עִם שַׁחַר
כְּלִי לְדַאוֹג הַיּוֹם אֶת דַּאֲגַת הַמָּחָר:
"הֱיִינוּ שָׁם עֵדָה בְּלֹב הַמַּשָּׁאוֹן,
נוֹקְבִים אֶת דְּמָתוֹ בְּרֶעֶשׁ שֶׁל־שָׁאוֹן,
רְגִלִּית — וַאֲנִי יֶלֶד — חָצִיתִי הַיְשִׁימוֹן" —
כָּךְ קָרָאתִי אוֹתָךְ בְּשִׁירִךְ הַתָּמִים,
הַשֶּׁמֶשׁ הֶעִיקָה קְשׁוֹת בְּשִׁמְמוֹן.
כָּךְ דְּשַׁדַּשְׁתֶּם בְּחוֹל הַמִּתְחָלֵם בְּתָלָמִים,
זוֹ יְצִיאַת עֲרִבּוּבְיָה זוֹ שְׁעִיטָה עֲרָעֶרֶת
אֶל עֵבֶר הֶעָרָפֶל, "הָאָרוֹן וְהַבְּרִית"
לֹא דָּגָל לְאָמִּי, לֹא רִבְדֵי הַכְּשָׂרָה
עַל דָּגָל יָדַעְתֶּם מֵהַכְּתֻבִים בְּתוֹרָה,
אֲצַלְנוּ זֶה שׁוֹנֶה: בַּכֹּל — חֹשֶׁךְ, קִצּוּב,
תְּכָנוּן כָּל מַהֲלָךְ, וַהֲגוּת בּוֹ שׁוּב וְשׁוּב,
אֲנַחְנוּ חֲיֵינוּ בַּאֲרָצוֹת שֶׁל תַּרְבּוּת,
אֵילָנוֹת — כָּל אֶחָד עִם צִלּוֹ וּדְמוּתוֹ,
גַּם הַמָּוֶה כְּמוֹנִי הָאָבִיב נוֹסֵךְ בָּם
חֲלוֹמִיּוּת שֶׁל שִׁיר עַד בְּכִי וּדְמָעוֹת
הַבְּרִיאָה, הַבְּרוּאִים, — תְּאַבְתִּי לְאָהֳבָם,
לְקַדֵּם נוֹכְחוּתָם בְּתְרוּעֵי תְּרוּעוֹת,
הַשָּׁבִיל נֶחְסַם פֶּתַע בְּבֵית רַב־מִדּוֹת,
נְצוּרִי גְּדֵרֵי אֶבֶן, סוֹרָגִים וּשְׂכֹכוֹת,
זֶה בַּיִת שֶׁהוּקַם עַל חוּרְבָּה עַתִּיקָה
עֵץ הִוְקַבָּן עָנָף — בְּתְנוּבָה מְתוּקָה
הֶעָנִיק חֵן לַמָּקוֹם בְּעֵינֵי הַיְלָדִים
לְכָאן בֵּימֵי קֵרַח הָיִינוּ בָּאִים
יַלְדֵי הַיְהוּדִים גְּדוֹלִים וּקְטַנִּים,
וְהֶחָצֵר מָלְאָה שְׁאוֹנֵי שְׁאוֹנִים,
עַתָּה הִנֵּה טֵירָה קָמָה מִן הַחוּרְבוֹת,
עֲטוּרַת גְּלוּפִים, גְּוִוֹרוֹת וַאֲרֻבּוֹת,
בְּקִרְבָּהּ הַשָּׁעַר, מִפְתַּחַת הַגָּדֵר
פָּרָץ שַׁיִשׁ קְטוֹן, וְצִיר קֶט בּוֹ הַנָּץ,
עָנוּג כֹּה אֲוִירִי, כָּאוֹר וְקַאֲוִר
פָּרַח אוֹר זֶה הָעִיד: עַל חוֹרָךְ בָּא הַקֵּץ,
עוֹד שְׁרִידֵי שֶׁלָּגְיָא מִתְרַפְּשִׂים פֹּה וְשָׁם
אַךְ אָבִיב הִנֵּה בְּוַדַּאי הִנּוֹצָץ,
בְּרִיחוֹ הַנִּשְׁאָף, וַאֲוִירוֹ הַנִּנְשָׁם.
בַּשְּׁתָּה אֶל אוֹתוֹ צִיר, קְטֻפְתִּיו אֶל יָדִי,
מְזַן בּוֹ אֶת עֵינִי, שֶׁר אוֹתוֹ בְּמְאוֹדִי,
פָּנִיתִי כֹּה וְכֹה: אֲנִי כֹּה לְבַדִּי,
רְגוּשִׁים כְּאִלּוּ לֹא חֻשְׁתִּים מֵעוֹדִי,
אַךְ הִנֵּה בְּחַרְיָקָה נִפְתַּח הַשַּׁעַר,
מִמֶּנּוּ הָגִיחַ עָלַי בִּלְבוּשׁ הָדָר,
וְהוּא כָּל כָּךְ יָפֶה כַּבְּרִיאָה מִפָּבִיב,
עָלָז נַפְשִׁתִּי אֵלָיו, בְּלֵב מָלֵא אָבִיב,
רוֹצֶה לְהַעֲנִיק לוֹ אֶת פְּרִחֵי הַחֲבִיב
פִּתְאוֹם חָשַׁתִּי אֶגְרוֹף הַמַּשָּׁח עַל פָּנַי,
וּבְעִיטָה אַיֻּמָה, אַרְצָה הִגִּירַתְנִי,
נִזְרַקְתִּי לָרֶפֶשׁ, וְחָשַׁתִּי בֵּין שִׁנַּי
אֶת חַרְטוֹם מַגָּפוֹ הַחוֹתֵר לְגָרוֹנִי,
בְּמִטּוּשְׁטָשׁ רָאִיתִי: פָּרְצוּפוֹ הַמְּעֻוָּת
הַפִּיחַ אֵיבָה עִזָּה עַד גְּבוּל הֶרְצִיחָה,
זִנַּקְתִּי וְאָבַרְתִּי, מִפַּחַד פֶּן אוּמַת,
יָרַקְתִּי שֵׁן אַחַת שֶׁהִתְרוֹצְצָה בְּפִי,
שָׁעָטְתִּי בְּמוֹרַד לְדָפוֹסוֹ שֶׁל אָבִי,
הוּא הִסְתַּבֵּל אֵלַי בְּאַחַת מֵעֵינָיו,
רָכוֹן עַל לוּחַ הָאִיוּת שֶׁלָּפָנָיו:
"רָאִיתִי אֶת הַכֹּל, וְלוּ גַּם רָאִיתִיו
מִמּוֹתְךָ אוֹתְךָ לֹא יָכוֹלְתִּי לְעַוֵּר,
זֶה זְמַן שְׁכֻזָּה — אֲנִי לֹא שִׁעַרְתִּיו
הוּא יָכוֹל לְהָרֶגְךָ מִבְּלִי אוֹכֵל לַעֲצוֹר
בַּעֲדוֹ מִלְּהָרוֹג יִלְדֵי שֶׁגִּדַּלְתִּיו,
אֲנִי בֶּן לוֹ שָׁנִים, וְכֹה חָלוּשׁ דַּל־אוֹן,
לְמְרוּצָה לֹא אֶצְלַח, גַּם לְזִעְזוּעַ לֹא אֶסְכּוֹן,
זֶה הָעֶלֶם הָלַז מֵהַבַּיִת הָלַז
מְצוּחְצָח וּמְמוֹרָט, מְפוֹאָר וּמְעֻנָּז,
אַף קֶמֶט בִּבְגָדוֹ, אַף פְּרִיעָה בְּשִׂעָרוֹ, —
כָּאן, מֵעֵבֶר לַגְּבוּל רוֹחֵשׁ נוֹעָר פִּיהֵרָר,
הוּא הַמּוֹפֵת שֶׁלּוֹ, בְּלִעְצָמוֹ וּפְעוּרוֹ,
אֵלָיו יִשָּׂא עֵינָיו כְּצַחְיָ צֶמַח לְכָאר,
אַךְ לְצָרוֹן אוֹתָנוּ — זֶה מְכוֹחוֹת עַצְמוֹ,
מָסוֹרֶת אֲבוֹתָיו, וּמוֹרֶשֶׁת עַמּוֹ,
גְּדוּשׁוֹת עֲרָכִים וּמֶלֶךְ רַבְרְבוּת,
עִם דְּגָלִים וּתְרוּעוֹת, וְרַעֲשֵׁי תִּקְשׁוֹרֶת, —
שָׁם בְּשִׁפְּפַת הַיַּעַר הָיָה בַּיִת תִּקְשׁוֹרֶת,
לַחֲלוּצִים עֹלִים מְרֻבִּים לְרִקּוּד הוֹרָה,
אֵינָם כֹּה מְקֻפִּידִים בְּמִצְוֹת הַתּוֹרָה
אַךְ גּוֹדְשִׁים הָעֲיָרָה בְּשַׂאוֹנִים שֶׁל חֶדְוָה,
אֲבִי הָיָה אוֹמֵר אֶלֶף אֲנָשִׁי מִצְוָה.
לְבָנוֹת וּלְהָבָנוֹת בְּאֶרֶץ הַבְּחִירָה,
גַּם אֲנִי הִגִּיתִי אֶת צִיּוֹן בְּשִׁירָה
וּבְסַתְרָה חִמְקְנִית פִּיַּטְתִּי לָהּ שִׁירִים,
הִיא זָהֲרָה מוּל עֵינַי בְּשֶׁמֶשׁ הַפְּאֵירָה
תִּפְרַחַת הָאָבִיב צִיָּרָה לִי צִיּוּרִים
מֵעֵמֶק הַשָּׁרוֹן וּשְׁחָקִים הָהוֹרִים,
אָבִיב, הִנֵּה אָבִיב, שָׁם קַץ לְקִשְׁיחוּתוֹ
שֶׁל חוֹרֶף עָרִיץ עִם כּוֹבֶד קָרְדּוּתוֹ,
פֹּה וְשָׁם הֶחֱלוּ לִנְבֹּוֹג נִבְגֵי יַרְקוּת
וּבְאֵילָן פָּרְחָה פְּרִיחָה שֶׁל חִיּוּת,
בְּיוֹם אֶחָד כֻּזֶּה שֶׁכָּלוּ רְוָיָה,
צָרְרָה אִמִּי בְּצִרּוֹר אֶת אַרְוִחַת אָבִי
אֶלְיוֹ אַחַר כְּבוֹד נְשַׁלַּחְתִּי לְהָבִיא,
דְּפוּס לוֹ לְאָבִי בְּעִבּוּד הַקְּרִיָּה
עַל סַף חוּרְשַׁת לְבָנִים רוֹגַעַת וּרְפוּיָה,
פְּרוּשָׂה עַל גְּבָעוֹת גּוֹלֶשֶׁת לַנָּהָר.
שָׁזֶה עַתָּה שׁוּחְרַר מִקְּרוּם קָרְחוֹ הַקַּר
פָּסַעְתִּי פֹּה רוֹגֵשׁ, זֶה אָבִיב אָבִיבִי,
זוֹ הַשֶּׁמֶשׁ שִׁמְשִׁי, הַשָּׁמַיִם שָׁמַי,
הַשַּׁבִּיל אֲץ לְקָרָאתִי, וַאֲנִי לְקָרָאתוֹ,
מִיָּמִין וּמִשְּׂמֹאל הִתְאָרְבוּ לְפָעֲמַי

הוּא לוּ הֲמִית אוֹתָךְ מִי זֶה הָיָה דּוֹרֵשׁ
דָּם יְהוּדוֹן קָטָן שֶׁנִּקְטַל מֵאִתּוֹ.
זֶה הַבַּיִת הָלָז מוֹשַׁךְ חֶרֶשׁ חָרֵשׁ
אֲנָשִׁי שְׁרֵרָה רְמִים, אִישׁ אִישׁ וּכְבַדָּתוֹ,
הֵן הוּא בֶּן אֲצוּלָה שֶׁל פּוֹלִין הַמְּדִינָה,
לְגַבָּיו אֲנַחְנוּ יְלִידֵי מַדְמֶנָה
חַיָּבִים לְהַעֲלֵם לְטוֹב לָנוּ וְלוֹ,
כָּךְ הַנּוֹף יִשְׁתַּפֵּר, וְיָכוֹן עַל תִּלּוֹ, —
אֲנִי רוֹאֶה מִבָּאן בָּאֵי בַּיִת הָלָז:
דּוֹגִים מְסֻפָּרִד, פּוֹנִים מֵאֲשְׁכְּנָז,
זְלִילוֹת וּסְבִיאוֹת, חֲנֻוֹת שֶׁעוֹרְכִים שָׁם,
רוֹזְנִים כְּבֵדִים מִתְרַפְּשִׂים בְּקִיאֵם,
קְצִינֵי פָּרָשִׁים נְפוּחִים בְּדָלוֹנִים,
מְתָאֲמְנִים בְּדַהֲיָרָה וְכִנְשָׁרִים דּוֹאִים
לְנַפֵּץ לְרִסִּיסִים רְכֵבֵי פְּלָד נוֹרָאִים,
וְהַגֶּרְמָן מִכָּאן. מֵעֵבֶר לְגִבּוֹלָם
מַשְׁחִיז אֶת בִּידוֹנָיו הַיְּעוּדִים לְגָרוֹנָם,
שֶׁמַּעֲפִי בְּאֶקְרֵאי רֹאשׁ הַבַּיִת הַזֶּה
מְגַלְגֵּל בְּלִשׁוֹנוֹ אֶת מַר־גּוֹרָלֵנוּ
עֶצֶם קִיּוּמֵנוּ מֵעִיק עַל קִיּוּמוֹ,
אֲנַחְנוּ כְּכֻלָּם עַל צַחֲנָתוֹ אֲרָצוֹ,
הוּא — הָאָדוֹן הַלָּז מִתְעַפֵּשׁ עִם עֶצְמוֹ
בֵּין טוּב נֶעֱרִיּוּתוֹ לְבֵין טוֹבַת עַמּוֹ,
הַמּוּבָן מֵלֵּגוֹ הוּא: מְחִיקָתֵנוּ
מִנּוֹף הַמּוֹלֶדֶת הַזּוֹהֵר הַנָּאֶה,
שְׁאַלְתִּי אֶת אָבִי, וַאֲנִי כֹּה נִבְהָה:
לָמָּה כָּל־כָּךְ שׂוֹנְאִים, כֹּה שׂוֹטְמִים אוֹתָנוּ,
הוּא הֵרִים הַחוֹמֵשׁ, הֵבִיט בּוֹ מִשְׁתָּאֶה:
"אֱלֹהֵי שִׂנְאָה זוֹ — לֹא שִׁמַּרְנוּ אֶת זֶה"
זֶה קוֹ מִתְּחָה מֵרֹאשׁ, מִקַּדְמוּת הַיָּמִים,
גְּזַר שַׁדַּי כְּמוֹס עַד לְפָנֵי וְלִפְנִים.

העשור הראשון: פחות צביעות

מאת מ' בן יוסף (הגר)

ב־1976 החליטה עצרת האו"ם שהציונות היא גזענות. וב־1986 קיבלה כנסת ישראל את החוק נגד הגזענות. עשר שנים לקח לה, לפרובינציה של העם היהודי, להבין שהאו"ם צדק. עשר שנים וכהנא אחד.

יש לכן יותר מקורטוב של אמת במסקנה המדכאת שיותר משעסוקים באי שעריה של הפרובינציה הזאת בשאלות הקיומיות של עצ־מם, עסוקים הם במה שיאמרו בגויים. והיות שזה מעגל קסום, ולא קו ישר חלילה, אות וסימן כי אם הם אומרים שהציונות היא גזענות — יש דברים בגו.

כי אמת בדבר שאין לערער עליה: מרגע הופעת השאלה הערבית באופק ההגשמה הציו־נית — מובן שהציונות מעמידה את האומה היהודית, ואת אומות העולם, בפני כורח הבריחה בין המטרה הערבית לבין המטרה היהודית בארץ־ישראל. לא תוכל להיות ל־שתיהן. ואם יש מי שברוב צדקנותו החסודה יבקש להסתיר את המציאות הפשוטה הזאת — יחטא לא רק לתולדות ההגשמה אלא גם (ואולי קודם כל) לאובייקטיביות. לכן אנו גם בדיעה שגדולי "ברית־שלום"* , למשל, אנשים כארתור רופין, מרדכי (מרתין) בובר, הוגו ברגמן (לתקופה מסויימת), י.ל. מגנס ז"ל, או ארנסט סימון יבל"א — ואחרים, היו הגונים בתופעתם הפוליטית (זן נדיר ביותר!) וישרים עם עצמם ועם זולתם בבואם — כציונים מדיניים ותיקים, בחלקם בני דורו, וידידיו, של הרצל עצמו — לוותר גלויות ורשמית על ביצועה של תכנית באזל בארץ־ישראל; על השלמתם הפציפיסטית עם המציאות הערבית בארץ־ישראל, ועל ויתו־רם (מכוח האידיאלים ההומניסטיים־דמוקרטיים הנעלים של מורשת תרבותם הנוצרית־אטלנטית) על השאיפות היהודיות בארץ־ישראל. **ויתור זה אישר את הציונות כגזענות עוד בימי ריפוב־ליקה ויימאר.** הם לא המתינו לאדונים אידי אמין וחאפז אל־אסד. הם ראו את הדברים נכוחה גם כבר בימי משפחת נשאשיבי.** והם הבינו — וביטאו את הדברים בגוף אישיותם הכבודה והיושר האינטלקטואלי שלהם — כי מיצוי יהודי עצמי מלא בארץ־ישראל אין כוח בעולם שיוכל למנוע אותו שלא במחיר הדווי והעיקור של הישות הערבית בה. זה מה שעקרונות המוסר והצדק והשוויון החברתי של מורשת הקידמה המערבית, שהדריכה וליוותה אותם מן העריסה אל הקבר, הכתיבו להם.

ובדין.

מולם עמדו אלופי המגשימים, אנשי תנועת העבודה הבונה והמיישבת, אנשי מורשת הציר־נות הסוציאליסטית למירב גווניה (המהפכנית והריפורמית, האוטופית והטרייריוניסטית, ויש חשיבות — פוליטית, ודווקא היום — להת־פתחותם המאוחרת יותר של הבדלי הגוונים האלה), ששללו את התפישה הדו־לאומית מכלית השלילה, שראו עצמם נאמנים ללא סייג להרצלאות המקורית, ואשר לכן הגו את תכנית הטרנספר הגזענית (העברת האוכלוסין הערביים מארץ־ישראל לארצות ערב האחרות — מאו־רות כב. כצנלסון, מ. בילינסון, י. טבנקין ורבים אחרים) יובל שנים טרם נודע בכלל שמו של כהנא.

עכשיו עומדים צאצאיהם (והם אינם בושים להכריז יומם וליל על נאמנות רעיונית למשנת אבותיהם) ומחוקקים חוקים נגד הגזענות במ־דינת הציונים. איפה קצת יושר אינטלקטואלי נוסח בובר וברגמן ומגנס? איפה קצת פחות צביעות?

---

* "ברית־שלום" היתה אגודה שהוקמה בא"י בשנת 1925 ונתפזרה ב־1933. בראשה עמד, עד 1929, ארתור רופין (מוותיקי הציונות ההרצלאית והמנהל הראשון של המשרד הא"י ביפו). מטרת האגודה: ויתור על הקמת מדינה יהודית בא"י ופתרון דו־לאומי לסכסוך היהודי־ערבי. האגודה הותקפה רבות ומסוכסכת ע"י העתונות והציבוריות העברית כ"תבוסתנית" והחזיקה בעמדה אפולוגטית כלפי הערבים, שעה שמצד הערבים לא היתה כל תגובה חיובית. היתה בעיקרה אגודה של אינטלק־טואלים ולא מנתה מעולם יותר ממאתיים חברים. השפיעה השפעה מכרעת על אגודות דומות לה בעתיד הרחוק יותר (שי"ח, מוקד, "שלום־עכשיו", "הועד לסולידריות" וכו') וכן על מפלגות ציר־ניות שדגלו גם הן בפתרון דו־לאומי (דוגמת מפ"ם). הוציאה לאור כתב־עת בשם "שאיפותינו" (1930-33). כעין המשכים לה הוקמו "קדמה מזרחה" ב־1936, "הליגה להתקרבות ושיתוף פעו־לה יהודי־ערבי" ב־1939, וכן קבוצת "איחוד" (ע"י י.ל. מגנס) ב־1942, שדגלו בוויתורים מפליגים לערבים בא"י מצד היהודים והתנועה הציונית. פאודי דרוויש אל־חוסייני, אחד הערבים המעטים שלימדו בגלוי סניגוריה על התפישה הדו־לאומית בא"י, נרצח ב־1946 ע"י לאומנים ערביים.

** נשאשיבי — שם משפחה ערבית מיוחסת שמוצאה מירושלים ועיקר פעילותה, מאוחר יותר, ביריחו. נחשבה כמנהיגת האגף הערבי המתון יותר (לעומת משפ' אל־חוסייני הקיצונית) במאבק עם היהודים (ביחוד ראשה ראגב נשאשיבי שנטשה ב־1937 לקבל את תכנית החלוקה של "ועדת־פיל" הבריטית, והיה בן־שיחה של בן־גוריון לעתים קרובות מאד). ראגב נשאשיבי יסד ב־1923 את "המפלגה הלאומית" (אל־חזב אל־וטני), וב־1934 את "מפלגת ההגנה הלאומית". ב־1948 תמך בסיפוח שכחי יו"ש לירדן וב־1951 מונה כמיניסטר המדינה בירדן. מת אותה שנה.

מסיבה רוננת לצאת קלטת "צמאה נפשי"

ביום א' ח בכסלו ש"ז (29.11.87) נתקימה באולם החדוה בבני ברק מסיבה רוננת, גדושת חדוה ועליצות לרגל צאת קלטת השירים החדשים "צמאה נפשי" מאת המלחין והזמר שר־שלום קשת. המסיבה כללה שולחנות ערו־כים בכל טוב וארוחה נעימה. אולם עיקר העיקרים — אוירה עולזת של רוחב לב ונעימות, במסיבה הופיעו עמיתיו אלופי הזמר ששמותיהם מנסרים בהווי חיינו וקולם נשמע במסיבות מצוה. כל האמנים הנעימו לקהל הרב משיריהם והעניקו לו חויה נעימה ומקורית שהשרו רננה ושמחה בלב.

נעים הזמירות שר שלום קשת דבק במורשת אבותיו והוא בקי בכל כבשונית של הזמרה השבזית־התימנית. גם כשהוא שר מזמרת הארץ הרא מושפע מאותה מורשת מוסיקלית עתיקה שבאה מהררי תימן להסתופף על הר מרום ישראל.

אנו תקוה ואמונה כי ימשיך להדבק במורשת אבותיו ויישאר בעיקרו ובשרשו על קרקע אבותיו, שהיא נצחית כנצח העם עצמו.

הרמב"ם ור"י קארו תקופתם ומפעלם

מאת **אהרן גימאני (גומני)**

בשנה זו שנת התשמ"ח, ימלאו 850 שנה להולדת הרמב"ם ו־500 שנה להולדת ר"י קארו. שני אישים הללו שנאלצו כל אחד בתקופתו לגלות מספרד עקב רדיפות הגויים, הטביעו את חותמם עוד בחייהם על יהדות התפוצות בכלל ועל יהדות תימן בפרט. חיבוריהם ופסקיהם היו לנחלת כל העם בכל התפוצות ובכל הדורות. על גדולתו של הרמב"ם התבטאו גדולי ישראל "ממשה ועד משה לא קם כמשה". ועל השפעתו של ר' יוסף קארו התבטאו "לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו".

יפה עשתה מערכת "אפיקים" על יזמתה לפרסם סדרת מאמרים, שבהם יסקרו בקצרה תולדותיהם של אישים דגולים אלה, מפעליהם העיקריים, ומקומם ביהדות תימן. מטרת רשימה ראשונה זו, לתת לקורא תמצית על תקופתם ומפעלם וכן השפעתם בראי תקופתם ובראי הדורות.

הרמב"ם ותקופתו

ר' משה בן מימון כפי שידוע בכינויו "רבינו", נולד בקורדובה שבספרד בשנת ד'תתצ"ח (1138) (ר"י קאפח במבואו למורה נבוכים שבמהדורתו. ראה גם ש"ז הבלין: לתולדות הרמב"ם, דעת, 15 תשמ"ה, עמ' 70 — 79. והערותיהם למקדימים לידתו לשנת ד'תתצ"ה), ונפטר בשנת ד'תתקס"ה (1205) בהיותו בן 67 שנה.

בהסתכלות על התקופה בראייה כוללת מבחינים בשתי תופעות בולטות: התקופה היא של מלחמות וכיבושים בשם הדת, כמו"כ היו פרעות וגזרות שמד בכל קהילות ישראל. בתקופת נעוריו בספרד, התנהלה מלחמה בין הנוצרים ששלטו בצפון ספרד, לבין תנועת האלמוחידין — תנועה דתית קיצונית באיסלם (מייסדה מוחמד אבן תומרט בשנת 1120 לערך). תנועה זו הציקה הן ליהודים והן לנוצרים, דבר שגרם לבריחת היהודים לצפון ספרד ולצפון אפריקה. בין הגולים היתה משפחת הרמב"ם שברחה לצפון אפריקה, ומשם לארץ ישראל, ולבסוף השתכנו במצרים בשנת ד'תתקכ"ז (1166). בתקופת שהותו של הרמב"ם במצרים, המלחמה בין הנוצרים למוסלמים בארץ ישראל טרם נסתיימה. ירושלים היתה בידי הצלבנים, והמוסלמים עשו נסיונות חוזרים ונשנים בשם דת האיסלם כדי להחזיר לעצמם את ירושלים, ולגרש מתוכם את הצלבנים. צאלח אדין האיובי ניסה זאת בשם האיסלם. היהודים בתימן שהיו בקשרים עם מצרים, ידעו על נסיונות אלה. רבים מהיהודים בעולם הסתכלו על מלחמות דתיות אלו שלוו בפרעות בקהילות ישראל, כמלחמת "גוג ומגוג" המבשרות את הגאולה והם תחילה לבואו של המשיח. ורבותינו אמרו במדרש "אם ראית מלכויות מתגרות אלו באלו, צפה לרגלו של משיח" (בראשית רבה פרשה מב, ז). בתקופה זו היתה התעוררות משיחית בכל תפוצות ישראל, מאשכנז ועד תימן, אפריקה, פרס וספרד. ומתחילת מסע הצלב הראשון בסוף המאה ה־11, עד זמן המשיח בתימן, בתקופה של פחות מ־80 שנה, קמו שבע תנועות משיחיות במקומות שונים (י' מאנן, התנועות המשיחיות בימי מסעי הצלב הראשונים, "התקופה", כג — כד תרפ"ז — תרפ"ח, עמ' 243 — 271, 335 — 358). ר' יעקב פיומי שישב בצנעא וירש את משרת הנגידות מאביו ר' נתנאל, שלח איגרת לרמב"ם במצרים. בזמן ר' יעקב, שמו כבר היה מפורסם בקרב יהודי תימן. ומטרתו בכתיבת האיגרת היתה כדי למצוא אצל הרמב"ם סעד רוחני לבעיות הדור, ובין היתר לאותו אדם שהכריז על עצמו כמבשר המשיח. הרמב"ם ענה לו באיגרתו המפורסמת בשמה "אגרת תימן" בשנת ד'תתקל"ב (1172). איגרת זו היתה מכוונת לכל יהודי תימן. כמו"כ באגרת מזכיר הרמב"ם על אודות מספר משיחים שקמו במקומות שונים בתקופה הסמוכה. וז"ל: "וכן עמד אחד במערב בפאס לפני כארבעים וחמש שנים, שטען שהוא מבשר, ושהמשיח יתגלה באותה השנה, ולא נתקיימו דבריו, ועברו על ישראל בגללו צרות גדולות, ספר לי עליהן מי שראה את כולן. ולפני כן בכמו עשר שנים עמד אחד בארץ ספרד בעיר קרטבה וטען שהוא המשיח, וכמעט שהיתה כליה על שונאי ישראל בגללו. ולפניו עמד אחר בארץ צרפת וטען שהוא המשיח, ועשה אותות לפי דבריו, והרגוהו הצרפתים והרגו עמו קהל מישראל" (אגרות הרמב"ם, מהדורת ר"י קאפח, ירושלים תשל"ב, עמ' נד — נה).

חיבוריו העיקריים

1. פירוש המשנה — ספר זה כתבו בערבית וסיימו בשנת ד'תתקכ"ח (1168) לערך, בהיותו בן 30 שנה. פירוש זה מכונה ע"י חכמים אחרים גם בשם ספר "המאור". כפי עדותו בהקדמתו, בפירוש זה הוא מסכם מכל ספרות התורה שבע"פ עד תקופתו וז"ל: "אני משה בן מימון ספרדי בניתיהו, ומים התלמוד משיחיהו, ומספיר התוספתא יסדתיהו ובפוך ספרא רבצתיהו, ומזהב ספרי טחתיהו, ובדברי הגאונים סמכתיהו...".

2. משנה תורה — זהו ספרו היחיד שכתבו בעברית, סגנונו בלשון המשנה. סיימו בשנת ד'תתקמ"ד (1184) לערך, בהיותו בן 46 שנה. חיבור זה כולל י"ד ספרים וכרמז לכך נקרא בפי העם "הי"ד החזקה", על פי הפסוק "ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל" (דברים לד, יב). המציאות ההיסטורית־ההלכתית של תקופתו היא שחייבה אותו לגשת למפעלו הגדול הזה. וז"ל בהקדמתו: "ובזמן הזה תכפו צרות יתירות ודחקה שעה את הכל ואבדה חכמת חכמינו ובינת נבונינו נסתתרה. לפיכך אותן הפירושין וההלכות והתשובות שחברו הגאונים וראו שהם דברים מבוארים נתקשו בימינו, ואין מבין ענייניהם כראוי אלא מעט במספר... ומפני זה נערתי חצני אני משה בן מימון הספרדי ונשענתי על הצור ברוך הוא ובינותי באלו הספרים, וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החבורים בענין האסור והמותר הטמא והטהור עם שאר דיני התורה, כולם בלשון ברורה דרך קצרה, עד שתהא תורה שבעל פה כולה סדורה בפי הכל בלא קושיא ולא פרוק, לא זה אומר בכה וזה אומר בכה...". בספרו זה היה הרמב"ם לראשון שקיבץ את ההלכה בשלמותה על כל תרי"ג מצוותיה. את מקור פסיקתו שאב מהתלמוד, כיוון שלדעתו התלמוד מחייב כל בית בישראל. מטרתו בכתיבת ספרו היתה שעל פיו ינהגו ויפסקו בחיי המעשה (עיין גם בהקדמתו של ר"י קאפח לספר משנה תורה, הוצאת מכון משה, מדע, א, עמ' יז).

3. מורה הנבוכים — ספרו זה כָּתְבוֹ בערבית וסיימו בשנת ד'תתקמ"ט (1189) לערך, בהיותו בן 51 שנה. ספר זה הוא יצירה פילוסופית־דתית, שבו הוא הציג את משנתה הפילוסופית של היהדות בצורה שיטתית ומעמיקה. לדעתו, לא נועד הספר לכל אדם, אלא למי שמאמין בתורה ולמד גם את החכמה הפילוסופית. בהקדמתו לספר הוא כותב: "ואין הכוונה במאמר הזה להבין את כולם להמון ולא למתחילים בעיון... כי מטרת כל המאמר הזה וכל שהוא מסוגו הוא ידיעת התורה באמת, אלא מטרת המאמר הזה להעיר לאדם דתי שכבר נקבע בלבד והושג בדעתו אמת תורתנו, והוא שלם בדתו ומדותיו, ועיין במדעי הפילוסופים וידע ענייניהם, ומשכו השכל האנושי והדריכו להעמידו במעונו ועמדו בפניו פשטי התורה...". על מקומה של התורה ביחס לפילוסופיה ולשאר החכמות הוא מתבטא באיגרתו לר' יהונתן הכהן מלוניל וז"ל: "והיא (התורה) אילת אהבתי ואשת נעורי אשר באהבתה שגיתי מבחורי, ואף גם זאת הרבה נשים נכריות נעשו לה צרות, מואביות, עמוניות, אדומיות, צידוניות, חתיות. והש"י יודע כי לא נלקחו מתחילה אלא להיותן לה לרקחות ולטבחות ולאופות" (תשובות הרמב"ם, מהדורת רא"ח פריימן, ירושלים תרצ"ד, עמ' LX).

4. שאר חיבוריו — כמו"כ הוא חיבר כתבים ברפואה, הוא השיב מאות תשובות הלכתיות לשואליו, וכן כתב אגרות ארוכות וחשובות שמגמתן לעודד את בני דורו. כן הוא חיבר בשחר נעוריו ספרון בשם "מלות ההיגיון".

ר״י קארו ותקופתו

ר׳ יוסף קארו כפי שידוע בכינויו ״מרן״, נולד בטולידו שבספרד בשנת ה׳רמ״ח (1488) ונפטר בשנת ה׳של״ה (1575) בהיותו בן 87 שנה. בעודו ילד בן 4 שנים, נאלצה משפחתו בעקבות גירוש ספרד, לתפוש את מקל הנדודים ולעקור לתורכיה. את חינוכו קיבל מאביו ר׳ אפרים ומדודו ר׳ יצחק, וכן מגדולי הדור במלכות תורכיה. כבר בצעירותו הוכר כאחד הגדולים בתורה ועמד בראש ישיבה. בהיותו בן 48 שנים, בשנת ה׳רצ״ו (1536), עלה לארץ ישראל והתישב בצפת. במהרה הוכר גם כאן כאחד מגדולי הדור. בתקופתו הגיעה העיר צפת לשיא התפתחותה וגדולתה. זכתה היא לשני שולחנות: הגשמי והרוחני. תעשיית אריגים מפותחת היתה בעיר, וחכמי תורה מובהקים ממגורשי ספרד מצאו בה את מקלטם. חכמי ספרד הללו הטביעו את חותמם בה. הנהיגו בה קהילה למופת כבימי גדולתם ושלוותם בספרד. אצילי רוח היו ואצילי רוח נשארו. כך מתארה ר׳ יוסף קארו בתחום הגשמי: ״כרם היה לידידי בקרן בן שמן, כי כאשר ראה עוני עמו ישראל, אשר היה זה קרוב לאלף וחמש מאות שנה, נדחו מעל אדמתם, מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, בכמה גרושין ובכמה שמדות זכר להם ברית אבותם, ושב את שבותם וקצבם מאפסי ארץ, א׳ מעיר ושנים ממשפחה, אל ארץ הצבי, ונתיישבו בעיר צפת תוב״ב, צבי היא לכל הארצות״ (שו״ת אבקת רוכל, שאלוניקי תקנ״א, סימן א, דף א ע״א). על גדולתה בתחום הרוחני הוא כותב: ״בית דין העיר הזאת מומחה לרבים וגדול בחכמה ובמנין מכל המקומות ששמענו שומעם, ומארבע כנפות הארץ יריצו להם שאלותם, ואחר דברי תשובתם לא ישובו, וכיוון שכן, דין ב״ד הגדול יש להם, כל שכן שמפֶּיהם כל הקהילות עליהם״ (שם, סימן יז, דף יח ע״א). צפת בתקופתו היתה למרכז רוחני חשוב ביותר ליהודי העולם. במעמדם ובסמכותם של חכמיה הכירו גם הקהילות הרחוקות, ולהכרעתם הובאו מחלוקות בין בתי־דין בקהילות שונות. כשהגיע מרן לצפת לאחר טלטולים במספר קהילות בתורכיה, הכירו במהרה חכמי העיר את גדולתו. לאחר תקופה קצרה היה ראש לאריות, וסמכותו היתה פרושה על הסביבה הקרובה והרחוקה. הנוסע התימני המפורסם המשורר ר׳ זכריה אלצ׳אהרי, ביקר בצפת בתקופת מרן ומתארה בהתפעלות. מדגיש הוא את גדולתה בחכמה ואת הישיבות הרבות הפרושות בה וז״ל: ״נסעתי מסוריא המדינה דרך גליל העליון אל מדינת צפת... ואבוא אל המדינה. והנה בתוכה שרתה שכינה. כי בא קהל גדול רחוק מסלף. כארבעה עשר אלף. בשמנה עשר ישיבות. בעיון התלמוד נצבות. שם ראיתי אור התורה. וליהודים היתה אורה...״ (ספר המוסר לר׳ זכריה אלצ׳אהרי, י׳ רצהבי (מהדיר), ירושלים תשכ״ה, המחברת הששית, עמ׳ 116).

חיבוריו העיקריים

1. בית יוסף — חיבור זה התחיל לכתבו באנדיאנופול שבתורכיה בשנת ה׳רפ״ב (1522), וסיימו כעבור 20 שנה בצפת בשנת ה׳ש״ב (1542), בהיותו בן 54 שנה. המציאות ההיסטורית־ההלכתית של תקופתו, היא שחייבה אותו לגשת למפעלו הגדול הזה. וז״ל בהקדמתו: ״ויהי כי ארכו לנו הימים, הורקנו מכלי אל כלי ובפיזור הלכנו, וכמה צרות צרורות, תכופות וצרות זו לזו באו עלינו... כי לא נעשית התורה כשתי תורות, אלא כתורות אין מספר, לסיבת רוב הספרים הנמצאים בביאור משפטיה ודיניה...״ לדעתו צורך השעה לרכז את כל הדינים ממקורות ההלכה, ולקבצם לספר אחד. בספרו זה השתדל להקיף את כל החומר ההלכתי עד ימיו. את פירושו העדיף להסמיך ל״ספר הטורים״ לר׳ יעקב בנו של הרא״ש, מפני שהוא כולל בתוכו את רוב דעות הפוסקים. בפירושו זה הוא מבאר את מקורות הדינים שבו, וכן מביא מתורתם של חכמי ישראל שקדמוהו. לאחר שקלא וטריא, פוסק את ההלכה ״כי זהו התכלית, להיות לנו תורה ומשפט אחד״. לפסיקת ההלכה ניגש בדרך מקורית משלו, כפי לשונו בהקדמה: ״ולכן הסכמתי בדעתי, כי להיות שלשת עמודי ההוראה אשר הבית, בית ישראל נשען עליהם בהוראותיהם, הלא המה הרי״ף והרמב״ם והרא״ש ז״ל, אמרתי אל לבי, שבמקום ששניים מהם מסכימים לדעת אחת נפסוק הלכה כמותם...״.

2. שולחן ערוך — חיבור זה סיימו בשנת ה׳שכ״ג (1563), בהיותו בן 73. לאחר השלמת ספרו ה״בית יוסף״, ניגש לחבר ספר הלכה פסקני וקצר שההלכה בו ברורה. את פסקי ההלכות ב״בית יוסף״, כינסם ויצר את ספרו הגדול — ה״שולחן ערוך״. מטרתו היתה לתת לאומה ספר פסק, שיהיה לעיניים לכל בית ישראל. את מגמתו זו הוא מבטא בהקדמתו לשו״ע: ״ראיתי אני בלבי, כי טוב ללקוט שושני ספירי אמריו (של חיבור ״בית יוסף״), בדרך קצרה, בלשון צח וכולל, יפה ונעים, למען תהיה תורת ה׳ תמימה שגורה בפי כל איש ישראל. כי כאשר ישאלו לתלמיד חכם דבר הלכה לא יגמגם בה... יהיה ברור לו כל דין שישאל עליו הלכה למעשה, בהיותו שגור בפיו הספר הזה הבנוי לתלפיות, תל שהכל פונים בו... וקראתי שם ספר זה שולחן ערוך כי בו ימצא ההוגה כל מיני מטעמים ערוכים בכל, ושמורים וסדורים וברורים...״. את מבנהו החיצוני סידר ע״פ ״ספר הטורים״ לר׳ יעקב וחלקו לארבעה חלקים: ״אורח חיים״, ״יורה דעה״, ״אבן העזר״, ו״חושן משפט״. את מבנהו הפנימי סידר ע״פ ״משנה תורה״ להרמב״ם. כלומר, כתיבת הלכה סתמית ללא ציון מקורותיה.

3. כסף משנה — אין בידינו ידיעות מדוייקות מתי כתב ספר זה, וכן אם כתבו לפני חיבור ״בית יוסף״ או אחריו (ראה שם הגדולים להחיד״א, מערכת ספרים, ערך ״כסף משנה״). מטרתו בחיבור היתה, לציין את מקורות ההלכה שבספר ״משנה תורה״ להרמב״ם, וע״י זה לבסס את הכרעת הרמב״ם וליישב את ההשגות שהיו עליו, מצד הראב״ד והרמ״ך. בהקדמתו הוא כותב: ״ראה ראיתי את אשר הואיל משה המאור הגדול בר מימון ז״ל, באר את התורה הזאת... והדורות הבאים קצרה ידם מלהבין דבריו, ומלירד לעומק אמרותיו הטהורות המזוקקות שבעתים. גם נעלם מהם מוצא כל דין ודין... ולכן קמתי אני הצעיר יוסף בן מהר״ר אפרים בן מהר״ר יוסף קארו זלה״ה. ונתעודדתי ונתחזקתי ברחמי שמים, והסכמתי לכתוב על שאר ספרי הרמב״ם מוצא כל דין ודין, ולבאר דבריו ולהשיג ולהשגות הרב ר׳ אברהם בן דוד ולהשגות הרמ״ך, כאשר תשיג ידי הקצרה... וקראתי שם הספר הזה ״כסף משנה״, יען כי בו כוסף הנכספים להבין דברי הספר היקר הזה ״משנה תורה״...״.

4. שאר חיבוריו — כמו״כ יש לו שני קבצי שו״ת: ״אבקת רוכל״ ו״בית יוסף״. כן כתב את ספר ״מגיד מישרים״, שבו באה לידי ביטוי זיקתו של ר״י קארו לעולם המיסטי.

השפעתם בתפוצות ישראל

זכו שני אישים אלו שגלו מספרד ונקברו בא״י, שגולת חיבוריהם ״משנה תורה״ להרמב״ם ו״שולחן ערוך״ לר״י קארו, התפשטו לכל תפוצות ישראל עוד בחייהם. על גודל חשיבות מפעלו של הרמב״ם בחיבורו ״משנה תורה״, מתבטא ההיסטוריון ש׳ באורן (היסטוריה חברתית ודתית של עם ישראל, 7, עמ׳ 77): ״רק אדריכל בעל שיעור קומה ותנופת חזון כרמב״ם, מסוגל היה להקים את הבנין הענק של קובץ חדש הכולל את הכל. בשלווה היה יכול החכם של פוסטט להניח לקטנים ממנו, ונפשי רוח רבים בכללם, להחליף קצת לבנים פגומות ולבער כתמים מעל ארמון הפאר שלו״. ועל השפעתו נוכל ללמוד, שהרבה ארצות וקהילות בתפוצות, הסכימו ביניהן ועשו תקנות קהל בזמנים שונים, כדי לפסוק הלכה מתוך ספרו ״משנה תורה״, בין בהיתר ובין באיסור, בין בדיני ממונות ובין בעניני קדושין כתובה וגיטין. כללו של דבר, הכירו בו כפוסק היחיד, וקיבלוהו עליהם כמרא דאתרין מכוח הסכמה של הרוב. כך כותב הרא״ש בסוף המאה ה־13: ״שרוב הארצות־בספרד — פוסקין ודנין ע״פ רי״ף וספר הרמב״ם ז״ל״ (שו״ת הרא״ש, כלל לב, א); וכן כותב ר׳ אברהם זכות במאה ה־14: ״ומשיצאו חבוריו אלה ונתפשטו בכל גלויות ישראל הסכימו כל ישראל לנהוג בהם ולעשות על פיהם...״ (ספר יוחסין, עמ׳ קכד). אף ר״י קארו כותב: ״ובכל א״י וסביבותיה נוהגים לומר שהחיינו, לפי שהם סומכים בהוראותיהם ע״פ הרמב״ם ז״ל״ (יו״ד, סימן רסה), ובהקדמתו לספרו בית יוסף הוא כותב על הרמב״ם ״להיותו הפוסק היותר מפורסם בעולם״ (מקורות נוספים ראה י״ז כהנא, הפולמוס סביב קביעת ההכרעה כהרמב״ם, מחקרים בספרות השו״ת, ירושלים תשל״ג, עמ׳ 8—88). על גדולתו של ר״י קארו מתבטא בן דורו ר׳ משה איסרליש (רמ״א) מגדולי חכמי פולין. וז״ל באחת מתשובותיו שהשיב על תשובת ר״י קארו לשאלה שנשאל מקראקא (שו״ת הרמ״א, ירושלים תשל״א, סי׳ מ״ח עמ׳ רל״ו): באתי להשיב מפני הכבוד לדברי הגאון מורינו ורבינו ר׳ יוסף קארו״ו יצ״ו... נשיא אל־הים בתוכנו.. וכל החולק עליו כחולק על השכינה...״. הרמ״א הסכים לדעת ר״י קארו שקיבוצו וריכוזו של החומר

ההלכתי הוא צורך התקופה. על כן פרש הרמ"א את הגהותיו כמפה ל"שולחן ערוך" וציין את מנהגי קהילות אשכנז, בסגנונו של ר"י קארו. כלומר, הלכה סתמית ללא ציון מקורותיה ההלכתיים. כך הושלמה יצירתו של ר"י קארו. בדרכו זו עזר הרמ"א להתקבלותו של השו"ע בספר הפסקים לכל בית ישראל כפי שיעד לו מחבר ר"י קארו. ובדורו כבר קיבלו עליהם רוב חכמי הספרדים בארצות המזרח ללכת אחר פסקיו. ברוח זו כותב גם ר' אליה בר' חיים מגדולי חכמי תורכיה בדור שלאחר מרן (שו"ת הראי"ח, ק"ט, עמ' חסו ב): "וכבר נתקבל הרב ללכת אחר הוראותיו". גם במרכז הרוחני בפולין, ששימש בתקופה זו לאכסניה של תורה ליהדות אירופה, נהגו רוב העם אחר פסקי ההלכות של השו"ע עם הגהות הרמ"א. כך גם מעיד ר' מנחם מנדיל קרוכמל, מגדולי חכמי אשכנז במחצית הראשונה של המאה ה־17 (שו"ת צמח צדק, אמשטרדם תל"ה, סימן ט'): דלאחר שיצא לאור עולם חיבור הגדול הבית יוסף ושולחן ערוך שלו, ואחריו הרב בהגה ש"ע, ונתפשטו חיבוריהם בקרב כל ישראל, אנו אין לנו אלא דבריהם" (מקורות נוספים ראה מ' אלון, המשפט העברי, ב, עמ' 1139 — 1185).

יש לציין שכבר בימי הרמב"ם קמו מתנגדים אשר ניסו לבלום את השפעתו, אולם התנגדות זו לא היכתה שורשים, ורישומיה היו קלושים. אשר ל"שולחן ערוך" של רבי יוסף קארו, אף היו שהתנגדו לספרו זה ולא העריכו את משקלו ההלכתי. אולם מתנגדים אלו נכשלו וספר ה"שולחן ערוך" נתקבל כספר הפסקים בעל משקל רב. יש לציין שהרמ"א הצליח לבלום את השפעת ה"שולחן ערוך" אצל יהודי אשכנז, בכך שכתב את מנהגי יהדות אשכנז בהגהותיו לשו"ע. כך הוא יצר מציאות, שבה דברי מרן בשו"ע מיועדים ליהדות המזרח, ודברי הרמ"א בשו"ע מיועדים ליהודי אשכנז.

על מקומם של הרמב"ם ור"י קארו ביהדות תימן, מתבטאים שניים מגדולי חכמי תימן במאה ה־18. על מקומו של הרמב"ם, כותב ר' יחיא צאלח (מהרי"ץ) בספרו שו"ת פעולת צדיק (חלק ב', סימן רנא) "דע, דארץ המערב ומצרים וארץ תימן אתריה דהרמב"ם הוא, וזה גלוי ומפורסם בספרים ובפי כל. ועל מקומו של ר"י קארו כותב ר' דוד משרקי בהקדמתו לחיבורו "שתילי זתים": "כי לא זכינו בארץ הזאת (=תימן) כי אם לאור מורנו ורבינו מהר"ר יוסף קארו ז"ל, אחר שהיו קדמונינו ז"ל בכל ענייניהם ע"פ חיבור הרמב"ם ז"ל..." אך על חדירת ספרי הרמב"ם ור"י קארו לתימן, ואופי וייחוד השפעתם ביהדות תימן, נעמוד בהמשך רשימותינו בסדרה זו.

משירת תימן

(סוף מעמוד 13)

יב: תוחלת ממשכה מחלה לב. עד וכו' — התוחלת שהכרובים יפרשו כנפיהם במקדש (על פי שמות כה, כ: והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה), והוא ציור לגאולה השלמה, שכן הכרובים היו רק במשכן ובמקדש שלמה ולא במקדש עזרא. — 10. או לקשתי הדרוכה — או לתוחלת שקשתי תהיה דרוכה, וזה ציוד לכוח הצבאי ולעצמאות המדינית. כלומר, הפייטן מבקש בשם ישראל שהקב"ה ימלא את צפיותיהם בהקמת המקדש ובהחזרת העצמאות המדינית. אם וכו' — וכן, שיכפר להם על חטאיהם — 11. חיש — החש, הבא במהרה. מושיע וגואל — המשיח, חיש — קיים הרמב"ם את הדברים דלהלן. בספרי וכו' — דנתי אתכם לחיים, ועל פי תהלים קלט, טז: ועל ספרך כלם יכתבו. — 12. אזכרה לברית להרים — על פי תהלים קה, ח—י: זכר לעולם בריתו... אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק וכו'. להרים — לאבות, ובכתב היד: להרים. פועלי חסד — כינוי לאבות הצדיקים. חסד משכתיך — על פי ירמיהו לא, ב: ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד, ור"ל, אנהג עמכם בחסד ברחמים, אגאלכם מן הגלות. תיבת "חסד" נמשכת אל שלפניה ושלאחריה. — 13. רחמו כו' — המשך דברי הקב"ה. רחמו — כמו הצילו. שה — ישראל (ירמיהו נ, יז). לבאים — הגויים. או זאב יער — או מזאב יער. יצרתיו — נראה שחוזר אל שה ולשון נקבה על פי יחזקאל לד, כ. עמק הבכאים — על פי תהלים פד, ז: עברי בעמק הבכא, ונתפרש במסורת על הגלות. תערוג וכו' — משתוקקת היא לשמוע את קולו של הקב"ה, ועל פי תהלים מב, ב: כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערג אליך אלהים. — 15. קול וכו' — קולו של הקב"ה המבשר את הגאולה, והלשון על פי ישעיהו לח, יד: כסוס עגור כן אצפצף, ותהלים קד, יב: מבין עפאים יתנו קול. נשאתיו — הבאתיו, ונמשך אל הטור שלאחריו. — 16. עיר שלם — ירושלים. הראל — המזבח (יחזקאל מג, טו)- וכינוי הוא למקדש כולו. באמונה וכו' — הושע ב, כב. ארשתיך — בניין קל לדוחק המשקל. — היא וכו' — ירושלים, על פי תהלים קלב, יד: זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אותיה. בספרים יסדתיך — בניתיך מאבנים יקרות (ישעיהו נד, יא).

מתרמ"ב לתשמ"ב

שמחה זרמתי־עצטה

מתהומות לבותיהם נשמעות זעקותיהם הנשנקות של ההורים "השכולים". שיר זה נכתב בעקבות המאמר יוגונב איש ומכרו' שהופיע באפיקים פט.

בְּעוֹדְכֶם אִתִּי שָׂרְתִּי לָכֶם, לְקוֹל הֲרֵיחַיִם וְאוֹר הַנֵּר
הַלְמוּת הַמַּכְתֵּשׁ עֲדִים, כְּדוֹפֵק מֵיתָרֵי הַלֵּב וְהַשִּׁיר
גָּנוֹב גָּנַב יוֹסֵף עֲטוּי כְּתֹנֶת פַּסִּים
מָאז הַשָּׁמַיִם שׁוֹתְקִים, מֵהֲרָקִיעַ לֹא בָּא מוֹשִׁיעַ
רַק הַכּוֹכָבִים כְּגַחֲלֵי הָאֵשׁ, עֵדוּת לְכִוְיָה שֶׁאֵינָהּ מַגְלִידָה
פְּעָמִים כְּשׁוּלֵי שָׂמַיִם קוֹלוֹת קוֹרְאִים
נִשְׁקָעִים מְטֻעִים, מְסֻפְּרִים לִי, רֶצֶף שֶׁל מִשְׁגִּים
אֵינָם נְבוֹכִים, לֹא הָיְתָה רְעִידַת אֲדָמָה.
הֵיכָן אֲחַפֵּשׂ נֶעֱלָמַי? אָנֹךְ, אַתָּה, עַתָּה.
הַבְּרִית גְּבִירִים, הֲגוֹלִים הִנָּכֶם בְּנוֹפִים זָרִים?
הֲכָמוֹנִי הִנָּכֶם מִתְיַפְּרִים?
אֵכִיר פְּנֵיכֶם בְּכָל מָקוֹם, כֵּאן וּמֵעֵבֶר לַיָּם
גְּווִילִים מֻרְחָם אֵם וְרַחֲמֶיהָ, גְּזוֹזֵי פְּאוֹת בְּתַפַּי גַּלָּב
לְפָנַי הִנָּכֶם נֶצָּבִים, בְּכָל שַׁחֲרִית בְּטִלִּית וּתְפִלִּין
בְּהִנּוֹמָה כְּלוֹת שְׁזוּרָה כֶּפֶשׁ וְזָהָב
עֲטוּיִים פְּאֵר רְקָמַת מַחַט, רִקְמָה תֵּימָנִית
בְּחִנָּא, בְּזָפָה, בְּ"אֵם נִנְעֲלוּ", ב"סְעִי יוֹנָה".
אֲיֻכָּם רוֹאִים בְּכִיי
וְהוּא מְחַלְחֵל בְּגוּפִי, מִכָּנָם רֹאשׁ בְּדָמִי.
מְבַקֶּשֶׁת אֶת זְכוּת הַצָּעָקָה, הַזְּעָקָה
וְהֵיא נִכְלַעַת בְּתוֹכִי
מִכָּל הַגָּלוּיוֹת אֶת זֹאת חָמַדְתֶּם?
רְגִילִים הֵם לַסֶּבֶל, מְצִדִּיקִים הַדִּין
כְּנוּעִים, גֶּזַע קְדוּמִים.

★

לַיְלָה, תְּחוּשָׁה שֶׁל אֵין מָחָר
יָמִים שֶׁל שְׁתִיקָה בַּאֲכִילַת עַצְמִי
לְאֵלֶּה שֶׁכָּמוֹ חַיַּת בָּר כַּסּוּ בֶּעָפָר
לְאֵלֶּה שֶׁעַל קִבְרָם לֹא קוֹנְנוּ מַר לִי מַר
לְכַתַּת בְּלִי דַּעַת, אֵין מְצֵבָה וְאֵין צִיּוּן קֶבֶר
מִנַּי־אָז יֵין הַקְּדוֹשׁ לְחָכַי לֹא עָרַב
וְהַדָּמָע בְּפִי מְעוֹרָב
אֵין פְּיוּס, אֵין אִישׁ סָבִיב, כֻּלָּם בּוֹרְחִים
מְנֻמָּה לְעֻצּוּר, לְהַסְבִּיר בְּמִלִּים לֹא בְּדָקָעוֹת
הַמִּלִּים מַגִּיעוֹת לְאָזְנַיִם אֲטוּמוֹת
הַפְכְתִּי אִלְּמָת
בַּפָּתַח, יָדִי אוֹחֶזֶת בְּכֹחַ שֶׁלֹּא תּוּגַף
מְצַפָּה יָמִים עַל יָמִים לְשׁוּבָם שֶׁל הַסְּחִירִים
מִישֶׁהוּ גָּדַע יָדִי הַמּוּשָׁטָה
הָפְכְתִּי גִּדְמָת
בְּגָנִי הָרַבָּה גִּדְמוֹת עֲקוּרֵי עֲלָוָה
מֵאָה שָׁנָה!
וְהַמַּלְאָךְ הַמְּלִיץ מֵלִיט פָּנָיו בְּכַפָּיו
מִתַּרְמַ"ב לְתַשְׁמַ"ב.

רבי יהודה בן טבאי

ספור וסמליו

(ירושלמי חגיגה פ״ב ה״ב)

מאת ד״ר אברהם אמיר

תקופת הבית השני[1] מתחלקת לשני חלקים מבחינת התפתחות מחשבת ישראל. החלק הראשון, הסופרים ואנשי הכנסת הגדולה[2] ואחריו הזוגות[3] והסנהדרין.

חכמי הזוג האמצעי — השלישי מבן חמשת הזוגות — הלוא הם רבי יהודה בן טבאי ורבי שמעון בן שטח.[4]

קיימת מחלוקת בין החכמים מי משניהם שימש כנשיא ומי כאב בית דין. לדעת ר׳ מאיר היה ר׳ יהודה בן טבאי — נשיא ורבי שמעון בן שטח אב״ד, ולדעת חכמים להיפך.[5] כנראה שר׳ יהודה בן טבאי שימש כנשיא הסנהדרין לפני ר׳ שמעון בן שטח במשך זמן מה וירד מרצונו מן הנשיאות בגלל בעית פסיקה שהתעוררה לגבי עד זומם.[6]

בתלמוד הירושלמי מסכת חגיגה פ״ב ה״ב) מופיעים שני ספורים המובאים באסמכתאות לגבי הקביעה מי היה הנשיא ומי אב״ד. מן הספור הראשון מסתבר שרבי יהודה בן טבאי ולפי השני רשב״ש היה הנשיא.

שני הספורים, חזרת רבי יהודה בן טבאי מאלכסנדריה של מצרים ותליית המכשפות באשקלון מלאים בפרטים ופרטי פרטים הנראים כמוזרים ומפתיעים.

אשתדל, במאמר זה, לפענח את הדמויים המופיעים, בספור הראשון, לערכים ולמחשבה. יותר ויותר נראה לי כי היו לחז״ל ״מפתחות״ וסמלים בכדי להעביר דרכם את הערכים המוסר והמסר שהם רצו בו.

הרמב״ם, בהקדמה לפירוש המשניות נוגע בנושא זה כאשר הוא מסביר שם את ארבעת מטרותיו של התלמוד: ״אחד, פירוש המשנה... השני פסק דין של דעת האחד משני החולקים... השלישי בחידוש העניינים שהוציאו חכמי כל דור... והרביעי [בחלק זה, הרמב״ם, שלא כדרכו מרחיב מאד וכותב בלשון הפלגה והשתפכות] דרשות שהן ראויות לפי ענין כל פרק שנזדמן להיות בו דרש. וזה הענין הרביעי... יש בו תבונה גדולה... כולל חידות פליאות וחמודות נפלאות... יובן בהם מהטוב האמיתי מה שאין למעלה ממנו. ויגלה מהם מן הענינים האלוקיים ואמיתת הדברים... והביא על ענין זה, דבש וחלב תחת לשונך (שיה״ש ד׳ י״א)... שענין דבר זה שהחכמות המתוקות שהנפש תנעם בהם כמו שינעם החיך בדבש וחלב... מהם רמזים נעלמים וכשיגלה הקבה״ו מסוה הסכלות... אז יבין מהם כפי שכלו.״[7]

המעשה באלכסנדריה

הירושלמי קורא לספור ״עובדא דאלכסנדרייאה״. והריהו, כפי שמופיע בירושלמי[8] במסכת חגיגה פ״ב.

״יהודה בן טבאי הוון בני ירושלים בעין מנניתיה נשיא בירושלם. ערק ואזל ליה לאלכסנדריא׳. והיו בני ירושלם כותבין: מירושלם הגדולה לאלכסנדריאה הקטנה. עד מתי ארוסי ישב אצלכם ואני יושבת עגומה עליו. פירש מיתי גו אילפא. אמר, דבורה מרתה דביתה דקבלתן מה הוות חסירה. א״ל חד מן תלמידוי ר׳ עינה הוות שברה. א״ל הא תרתי גבך. חדא, דחשדתני. וחדא דאיסתכלת בה. מה אמרית יאייא בריוא. לא אמרית אלא בעובדא. וכעס עלוי ואזל.״[9]

אף כי רובו של המעשה כתוב בשפה העברית אכתוב את הספור כולו בעברית. התרגום והפירוש בעיקר על פי פרשני הירושלמי, קרבן העדה, ופני משה.

״יהודה בן טבאי, היו בני ירושלים רוצים למנותו נשיא בירושלים. ברח והלך לו לאלכסנדריה. והיו בני ירושלים כותבים: מירושלים הגדולה לאלכסנדריה הקטנה. עד מתי ארוסי ישב אצלכם ואני יושבת עגומה עליו. הפליג ובא לו אצל אילפא. אמר רבי יהודה: ׳דבורה בעלת־הבית שקבלתנו מה היה חסר שם?׳ אמר לו אחד מתלמידיו: ׳רבי עינה היתה שבורה׳ אמר לו ר׳ יהודה: ״יש לי עליך כעס כפול. אחד שחשדתני כאילו אמרתי שבעלת הבית אינה חסרה ביופיה והסתכלתי בה. ושנית מדבריך יוצא כי אתה הסתכלת בה, כל מה שאמרתי היה לא לגבי מראיה החיצוני ויופיה אלא לגבי מעשיה הטובים.׳ כעס על התלמיד ר׳ יהודה בן טבאי — והלך לו אותו תלמיד.״

אנסה להרחיב קצת על המסרים והכוונות הגלויות והסמויות שבספור. ברור, כי כשחז״ל אמרו בני ירושלים, התכוונו לחכמי הסנהדרין ולא סתם לאזרחי ירושלים. ר׳ יהודה בן טבאי הוזמן לשמש כנשיא הסנהדרין. באותם ימים מלך ינאי ואשתו שלומית אלכסנדרא. בריחתו של ר׳ יהודה בן טבאי מירושלים היתה או משום שברח מן הרבנות[10] או מסיבות אחרות, כגון: פחד מן ינאי המלך[11] או בגלל כל סיבה אחרת שאין אנו יודעים אותה.

ירושלים תמיד גדולה ברוח מאלכסנדריה של מצרים. ״כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים.״ וידוע על שרבי יהושע בן פרחיה מו״ר של ר׳ יהודה בן טבאי ברח לאלכסנדריה לפניו — ג״כ מחשש המלכות[12] נראה כי אלכסנדריה היתה עיר גדולה לחכמים.

תלמידי החכמים נמשלים ל״חתן״ והתורה ל״כלה״. בשמחת תורה יש לנו חתנים. ואחד מהם נקרא ״חתן תורה״ והתורה נקראת: ״תורת כלה״. ידועים גם ״יחדי כלה״. לא פלא שבאגרתם של חכמי ירושלים הם מכנים את ר׳ יהודה ״ארוסי״. מענין שאף במקרה המקביל של בריחת ר׳ יהושע בן פרחיה קוראת לו הגמרא ״בעלי״. ״מיני ירושלים עיר הקודש ליכי אלכסנדריה של מצרים: אחותי: בעלי שרוי בתוכך ואנוכי יושבת שוממה״. שם הבטוי הוא, בעלי, ואצלנו ארוסי.[13] נראה לי שר׳ יהושע בן פרחיה בעזבו את ירושלים מפני ינאי המלך היה כבר נשיא הסנהדרין. מה שאין כן לגבי ר׳ יהודה בן טבאי שהיה רק מועמד לנשיאות.[14]

צערם הרב של החכמים מתבטא במילה ״עגומה״. הפעל — עגם[15] קשור תמיד עם נפש, רוח ונשמה.

רבות נכתב על מדרשי שמות בחז״ל. מבחינת הפשט ״דבורה״[16] אינו אלא שמה של בעלת הבית באלכסנדריה. ובכל זאת, נראה לי שכונת הירושלמי לומר שחוצה לארץ דומה

(סוף בעמוד 23)

1. החל משיבת ציון ועד חורבן בית שני.
2. מסתיימת עם שמעון הצדיק משיירי הכנסת הגדולה.
3. מתחילה ביוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים מן הדור הראשון בזמן שלטון החשמונאים ומסתיימת בהלל ושמאי בזמן שלטון רומי.
4. אבות פ״א, מ״ח ומ״ט. חגיגה פ״ה, מ״ב. ירושלמי סנ׳ פ״ו ה״ו. שם חגיגה פ״ב מ״ב. תוספתא חגיגה פ״ב מ״ח.
5. חגיגה פ״ב מ״ב, חגיגה ט״ז ע״ב. ירושלמי חגיגה פ״ב ה״ב, תוספתא חגיגה פ״ב. מ״ח.
6. תוספתא סנ׳ פ״ו. אדר״נ פ״ו. מנחות ק״ט ע״ב. וראה דור דור ודורשיו, א״ה וויס חלק א׳ ע׳ 135 הערה 1. וכן המשך העמודים שם 137 — 138.
7. הקדמה להרמב״ם מסדר זרעים תלמוד בבלי מסכת ברכות.
8. המעשה נכתב בשפה העברית ובשפה הארמית בערבוביה.
9. ירושלמי סנ׳ פ״ו ה״ו ישנה מקבילה מקוצרת של הספור בשנויים אחדים.
10. בפירוש ״קרבן העדה״: כדרך חסידים שברחו מן הגדולה. ו״בני משה״ שם: שלא היה רוצה לקבל נשיאות.
11. ידוע כי ינאי המלך רדף את הפרושים. בירושלמי ברכות פ״ז ה״ב מסופר גם על בן זוגו של ר׳ יהודה בן טבאי, ר׳ שמעון בן שטח שברח מפני ינאי המלך. וכן ראה סנ׳ ק״ז ע״ב.
12. סנ׳ ק״ז ע״ב ״אזל יהושע בן פרחיה לאלכסנדריה של מצרים״.
13. ירושלמי פ״ו ה״ו מופיע ספור המעשה בקצרה ללא השיחה עם התלמיד. שם הגמרא כותבה — וכנראה בטעות — ״בעלי״ במקום ״ארוסי״ שבמקבילה האם שבמסכת חגיגה: זאת כנראה בהשפעת הבבלי סנ׳ ק״ז ע״ב.
14. ראה תולדות תנאים ואמוראים חלק ג׳ ערך שמעון בן שטח עמוד 1215.
15. השורש ״עגם״ מופיע בתנ״ך רק פעם אחת. איוב ל׳ כ״ה: ״עגמה נפשי לאביון״. תרגום השבעים — ישעיהו י״ט י׳ במקום: אגמי נפש מתרגם עגמי נפש. ואולי ״עגם״ דומה לו ״ענן״ (חילוף מם ונון) והכוונה נקשרה נפשי כעוגן. מענין שבספור שלנו לאחר המילה ״עגומה״ כתוב פירש — הפליג.
16. ישנם הקוראים במקום ״דבורה״ ״זכורה״.

הלשון כמאפיין בעיצוב דמויות ביצירתו של טביב

ד"ר יוסף הלוי

מימי סופרי העליות הראשונות משמשת דמותו של היהודי מתימן אתגר לסופרים העבריים שקבעו את מושבם כאן בארץ.

בתחילה נעשה הדבר לצרכים אידיאולוגיים־לאומיים,[1] לימים הלכה ונשתחררה דמותו של היהודי מדרום ערב מן המניעים החוץ־ספרו־תיים, או אז היא עוצבה כתכלית לעצמה עם קווים אינדיבידואליים, והאמנות היתה לשיקול ראשי. הסופרים בני הדורות השונים בקשו להוסיף ליצירתם נופך עדתי על־כן נזקקו לשמות האופייניים לחברה ממנה באו גבוריהם וקראום בשמות כמו מוסא, יחיא, סעדיה, יעיש, רומיה וכיוצ"ב.[2]

יש מן הסופרים ששקדו למזוג לתוך סיפו־ריהם מאורחות חייהן של דמויותיהם, אחרים טרחו גם לשים בפי הנפשות הפועלות מאוצר לשונן הטבעית, ועל־ידי כך התכוונו היוצרים לרכוש ליצירתם אמינות תיאורית ואוטנטיות ספרותית. חיים הזז, שהקדיש חלק נכבד מכתביו ליהודי מתימן, הלך אף הוא בעקבות קודמיו הסופרים, אלא שהוא הגדיל עשות בעיצוב דמותו של האדם היהודי מדרום־ערב, וכמו דחה לקרן זוית את היוצרים שקדמו לו בתיאור עולמו ודמותו של היהודי מתימן, שנשתכחו כמעט כליל, עד כי הוכתר חיים הזז למספרם של היהודים מתימן.

חוקרים רבים העירו בצדק רב שגבוריו הראשיים של הזז, מארי סעיד, [היושבת בגנים, תש"ד] **מארי יעיש** [יעיש, תש"ז — תשי"ב]. ורוב הסובבים אותם עלו ובאו ממרכזה של תימן קרי צנעא ובנותיה, לאמור מדובר בחטי־בה לשונית־תרבותית יהודית מסויימת, ובצידה של זו נתקיימו חטיבות נוספות ולכל אחת מאלה היו חטיבות מישנה לרוב.[3]

מרדכי **טביב** תרם רבות לספרות העברית ואחת מהן היא בדמות הרחבת מעגלות תימן שבספרות, על־ידי הכנסת היהודי מצפון תימן [מאיזור חידאן א־שאם] השונה מבחינות רבות מזה שצייר הזז במפעלו הספרותי תימני, לתוך מרחביה של הספרות העברית החדשה.[4] סיפו־ריו הראשונים של טביב [עתים, תש"ך] כבשו עד מהרה את לבם של קוראים ומבקרי ספרות, ואחד הטעמים לכך לשונם הסמוכה על המקו־רות, המבטאת מורשת תרבותית ולשונית עתי־קת יומין.

סיפוריו של טביב הוציאו לו מוניטין כעל מספר בעל סגולות סגנוניות ולשוניות ייחודיות בתוך סיעת הכותבים הידועה בשם "דור **בארץ**" שנמנה עליה, עם כל זאת מונחת עדין לשונו של טביב כאבן שאין לה הופכין, ועוד מצפה היא לחוקרים אשר יחשפו את צפונותיה.

נתבונן באחת התופעות ביצירתו של טביב הנושקת לספרות ולחומריה, הרי היא הלשון, הנוטלת חלק בעיצוב דמויות בסיפוריו של טביב בשיעורים שונים. טבעי הוא שמפעם לפעם מגלגלות דמויותיו של טביב באוצר מלים ובמטבעות לשון הלקוחים מלשון בית אמן, הלא הוא הלהג הערבי־תימני־יהודי, עליו נתחנכו מעודם.

ראוי להדגיש שדור האבות על זקניו ונשותיו הקשישים מרבים הם להזקק ללשון זו, מאחר ואלה מיעטו לצאת ולבוא מחוץ לתחום השכו־נה התימנית. השימוש בלשונן הטבעית של הדמויות ניכר במיוחד ב"**כעשב השדה**" שהוא ספרם של דור האבות, יותר מאשר ביצירותיו המאוחרות של טביב, בהן התחוללו תמורות לא רק במרכיביהן הספרותיים, אלא גם בפרוב־למטיקה שבמרכז היצירות ובמרחבן הספרותי, שהמושבה היתה בהם עיקר.

אולם, אין להתעלם מכך שגם מפיו של הדור הצעיר, שהותרו ולידתו היו כאן בארץ, נשמעים לעת מצוא ביטויים לשוניים מבית אבא.

דומה שחידושו של טביב מבחינת העברית שבפי דמויותיו שמן השכונה התימנית הוא בזה, שבמקרים רבים, לשון כתיבתו אינה אלא הרקה מלשון ללשון, שכן דור האבות חושב ומחשב בלשון שעליה גדל.

בחלק גדול של ההרקה מלשון תימן ללשון העברית, אין הקורא המצוי מבחין בכך כלל, וסבור הוא לתומו, שזו היא הלשון שיצאה מפי הדוברים,[5] אך יש שהתרגום נשמע משובש כביכול, וצורם את האוזן הרגישה לכללי תחביר ודקדוק ודיוק הבעתי, ופעמים חלקי משפט אינם נהירים לו לקורא כל צורכם, ואין הוא יורד לסוף הבנתם.

לא רחוק מן האמת הוא שבסוג השני של התרגום ניכה הסופר לשמר מעט מן הלשון שהיתה שגורה בפי דמויותיו שמן השכונה התימנית, כאחד האמצעים לאיפיון חברתי קיבוצי.

נעלה מבחר מכלל יצירתו של טביב ונפתח בפסוקים שלכאורה הורתם בלשון העברית, אבל כאמור אינם אלא תרגום נאה ומשובח.

ברומאן הביכורים של טביב כ"**עשב ה־שדה**"[6] [תש"ח] אנו קוראים:

בלום פיך בסנדל כבר עברת על המידה (עמ' 9)

אילו ראית אותו אתמול... שעות מעט היה מוריד מים על שוקיו (עמ' 23).

כניכר בך שעורך מתחכך עליך ורוצה אתה שאביך יבוא ויקרוו (עמ' 109).

תחילה צא ולמד לרכוס מכנסיך שלא יהיו נופלים ואחר אזור כגבר חלציך שיהיה לפיך מה לגרוס (עמ' 131).

שיברת גבי **וְהַשַּׁחַתָּ** קומתי (עמ' 240).

ואפילו שאלה כמו — כיצד שלמך אבא? (עמ' 242) אינה אלא הרקה מלשון ללשון אף שנשמעת כלקוחה מלשון חכמים.

"**כערער בערבה**" [תשי"ז], הוא רומאן ההמשך ל"**כעשב השדה**" [תש"ח] מגלם ל־מעשה את התפנית הספרותית שעברה כתיבתו של טביב, וראיה אחת לכך התמעטותם של המקורות ולשונות תימן שברומאן, עד כי נמצאים פרקים שלמים החסרים תשתית זו לחלוטין ["יום המשמרות" "רום ותהום"].

כאן אנו קוראים:

השמש כבר העריבה בחוגה (עמ' 6) או תירא את השם (עמ' 8).

וכן,

מהיכן לך החציפות שכזו שאתה משלח לשון כנגדי וכנגד האורחת? כסבור אתה בהמות עדר אנחנו לך שאינך אלא מחמר אחרינו (עמ' 57).

או

חובש מגבעת ואחוריו מגולים (עמ' 90). הרוצה לרקוד מבושיו מתנועעים (עמ' 114).

אוי לך יחיא שעודך מופקר ומשולח כפי שהיית (עמ' 117).

עד שאני מדדה אתה מפסיע (עמ' 230).

---

1. בסוגיה זו דנות: יפה ברלוביץ, דמות התימני בספרות העליות הראשונות, פעמים 10 (תשמ"ב) עמ' 76 — 103.
חיה הופמן, סאגה על עולי תרמ"ב בתוך סעי יונה — יהודי תימן בישראל [ערך שלום סרי] ת"א. 1984, עמ' 113 — 116.
2. ראה למשל סיפוריה התימניים של נחמה פוחצבסקי (1869 — 1934 ראשל"צ). המכונסים ב־חלק ב' של ספרה, ביהודה החדשה, יפו, תרע"א.
3. על־כך שלמה דב גויטיין, היסודות העבריים בשפת הדיבור של יהודי תימן, התימנים — מבחר מחקרים, מכון בן־צבי, ירושלים, תשמ"ג עמ' 269 — 270 [נדפס לראשונה בלשוננו ג', תרצ"א].
שלמה מורג, העברית שבפי יהודי תימן ולשון הסביבה, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים. תשכ"ג, עמ' ל"ז — מ'.
יהודה רצהבי לשונות עבריים של בני תימן בפי הזז, מאסף חיים הזז [ערכו דב סדן ודן לאור] ירושלים, תשל"ח עמ' 77. עיונים בלשונם הערבית של גבורי היושבת בגנים להזז, מחקרי עדות וגניזה [ערכו שלמה מורג ויששכר בן־עמי] ירושלים, תשמ"א, עמ' 298 — 299.
על הצורך לחקור את להגי הערבית יהודית־תימנית ואת היחס שבין הלשונות העבריים והערביים שבפי יהודי תימן והשפעתם זה על זה, ראה יחיאל קארה הערות למחקר הערבית שבפי יהודי תימן דברי הקונגרס העולמי התשיעי למדעי היהדות, חטיבה ד', כרך א', העברית ולשונות היהודים, ירושלים תשמ"ו עמ' 123 — 130.
4. על זה מעיד מרדכי טביב עצמו במאמרו חו־אישי להזז, חיים הזז מבחר מאמרים על יצירתו [ליקט וצרף מבוא הלל ברזל] עם עובד, ת"א, תשל"ח עמ' 371 — 372.
5. כגון זה נוכל למצוא בספרות העברית החדשה למכביר, ודי שנזכיר סופרים כמו מנדלי בסיפוריו העבריים, או עגנון ביצירותיו כמו "הכנסת כלה", "היה העקוב למישור", "תהילה" ועוד הרבה.
6. ציוני המקום על פי כ"עשב השדה", עם עובד, ת"א, תשל"ה.

הרי אינך יודע שלאדם יגיע שליש מפלטת פיו (עמ׳ 256).

ובכינורו של יוסי:[7]

הוא טוב מראה יהיה מפניו ומאחוריו, מברו ומגוו (עמ׳ 36).

ועכשיו מהרי ׳בת אנשים׳ ואל תרבי שאלות, אם תזכי תראי אותה בחיים ואם לאו גזירה מן השמים. (עמ׳ 40)

ובגזאל:

חלוק בינה לסעדיה בני (עמ׳ 118).

וב״לא חזרה ד׳ביה״:

הרוצה לאכול חריונים יקנה לו יעה [עמ׳ 140].

נטלה חלקה עמו כתפה לכתפו בעבודה אצל האכריות לבשל להן ולקנח שְׁתוֹתֵיהֶן (עמ׳ 149).

גיטך ישיגך לבית אחיך (עמ׳ 162).

מן הסוג השני של ההרחה מלשון ללשון, זה שבחלקו אינו גזור על פי חוקיה של הלשון העברית המתוקנת פזורים פסוקים לרוב, אך אנו נסתפק במעט מהרבה שבנמצא.

ב״כשעשב השדה״ אנו קוראים:

הייא, כבר אתה באת והחלומות שלך (עמ׳ 10).

כבר המעיט הבורא שכל בקדקדך (עמ׳ 13).

הוא על אביו ולא על מישהו אחר (עמ׳ 23) [לשון אחר, אביו ידאג לכל מחסורו]. מארי יחיא אינו מקצה היקום, הוא ״מערוף״ [ידוע] והוא אדם מרכזי, אדם שכמותו חייב להלבין פניו[8] (עמ׳ 24)

פוגע אתה בו ביד קשה, אסור ככה יא רג׳אל, שעלול אתה לחבול בו ואין לנו אלא עינו (עמ׳ 37).

ב״ההם החדרים״ שראיתָ (עמ׳ 48) תלך לגנוב... מלאכת אביך הגניבה (עמ׳ 56).

לא ככה יא לוי, שאתה בן מארי ושוחט (עמ׳ 70).

כבר נשבעתי שבועה חמורה ואין בידי לשברה[9] (עמ׳ 135) [במקום להתירה] הר לנו שירה אחת (עמ׳ 167).

טיפש ושוטה! ואי אתה יודע על מי אתה ועל מי היא, שאינך רוצה אלא בה (עמ׳ 181). מה יש לך על הדור הזה (עמ׳ 240). אתה יודע מהו השורש שלך? (עמ׳ 240).

כערער בערבה:

האחד צריך שיהיה כמו גבר. ולא כמו אישה... תשאל בעל נסיון ואל תשאל פי מורה (עמ׳ 80).

יושב על הספר שלו (עמ׳ 84)

נו, ואיך שלמך מארי יחיא (שם)

אין עליהם כלום (עמ׳ 86)

באלוקים שאתה על אביך לא הנחת מטבעו (עמ׳ 88).

אין כמו הרפואות של תימן, אלא מה כמו פה, שלא יודעים כלום (עמ׳ 226).

אשאלך באלוקים שתניח לי עכשיו (עמ׳ 232).

כפי שאומרים אצלנו על ׳פתחי השם׳ (עמ׳ 242).

נראה אותך תבוא לקרות עמי בזוהר קצת (שם).

הרי את רואה שאיני אלא ילד שעוד לא נצטמחו לי שיניי שמא תרצי להתחתן בי, הריני ילד כמוך (עמ׳ 261).

וכי סבור אתה ירכות[10] חולקים שם (עמ׳ 263).

כינורו של יוסי:

ככה בשעה אחרת מזו (עמ׳ 23 — 24).

ולמה לך ועליך הצרה הזאת (עמ׳ 26).

הייא יא רומיה תברחי עוד מעט ואני תופסך (עמ׳ 31).

אם אמך הניקה אותך משדים שלה (עמ׳ 37).

כיון שקרבתי ראיתי פניו שהפוכים הם (עמ׳ 42). [כלומר נשתנה סבר פנין].

הבשורה:

הם משל א״י, הם כבר יודעים לא כמותנו שבאו מתימן ואנחנו מסאכין (עמ׳ 61).

את יודעת לערב יבואו העולם,[11] הבית צריך להיות סדור ונכון לשמחה, אם חייב להלבין פניו בפני בני אדם (עמ׳ 64).

תעזבו אותנו אצל האחים שלנו (עמ׳ 110).

גזאל:

תן לי מעשה שאיני יכולה לישון (עמ׳ 131).

ולא חזרה ד׳ביה:

הייא תעזבי אותי על הבוקר יא קליפה (עמ׳ 142).

גם אתה יא עקור... והלא עדין שרוי אתה בתחתית האדמה (עמ׳ 156, 159).

בדוגמאות האחרונות עסקנו במבחר מלשונן של הדמויות שמן השכונה התימנית השונה מלשון כתיבתו של הסופר, ואשר היה בה כדי לתרום לאיפיון הנפשות הפועלות כקבוצה חברתית מסויימת.

המודעות לעיצוב לשוני של הדוברים העמיקה ב״כערער בערבה״, כאן אנו עדים לשיחתן של דמויות הטבועה בחותם אישי, לשון אחר, הסופר מדובב דמויות מן המושבה ובהם אכרים, חלוצים, פועלים ואף קציץ בריטי, ואינו כופה עליהן את לשונו הסמוכה על לשון חכמים שמן ״המדרש הגדול״. אך נושא זה מחייב דיון בפני עצמו.

רבי יהודה בן טבאי

(סוף מעמוד 21)

לדבורה שנותנת דבש־גשמי ומתוק אבל לנשמה יש בה עוקץ. לא מדובשך ולא מעוקצך.

ההשוואה בין חכמי א״י וחכמי אלכסנדריה מקבלת ממד נוסף ברמז השקוף הנמצא בפי תלמידו של רבי יהודה בן טבאי.

עינה הוות שברה. חכמי ישראל נדמו לעיניים. בויקרא ד׳ י״ג ״ואם כל עדת ישראל[17] ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל״ וכן בספר במדבר טו כ״ד ״והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה״ מכאן שהחכמים הם עיני העדה והעם. וכאשר מדובר בחכמים הנמצאים בחוץ לארץ עיניהם אינם שלמות אלא עין אחת שבורה.

ישנה התיחסות נוספת לגולה בשיחה שבין ר׳ יהודה בן טבאי ותלמידו עלום השם. הרבי טוען כי בחו״ל יושבים גם יהודים טובים בעלי מעשים טובים ויש צורך על כן להביא גם לשם את תורת א״י בו בזמן שהתלמיד הבין בטעות וחשד שרבו דבר על עושרה החמרי ויופיה הגשמי של הגולה.

הליכתו של התלמיד ועזיבתו את הרב היא רבת משמעות. ומי יודע אם אין לנו כאן מקרה נוסף של משיח שקר[18] שקם באותה תקופה.

17. ראה רש״י — ומדרשים.

18. ראה סנ׳ ק״ז ע״ב [הקטע הושמט בידי הצנזור ברוב המהדורות] על יהושע בן פרחיה ותלמידו, ועל אלישע שדחפו לגחזי — שם.

להרצל ודיצה חקק
לבלפור ותפארת חקק

בהגיע בניכם
ליהוד־נצח ונֶרִיעַד למצוות
תזכו לראותם תפארת לעמם
וגולת כותרת כיאות לשמם
צעירים אלה עוד ישגו לעינינו
והיו כחושן על לבנו
וכמגבעות על ראשינו
בברכת כה לחי!

אפיקים

ליוסף שרפי ורעיתו **אילה** (גאולים)
במלאות לנשואיכם שנים חי
כן תבורכו בא־ל שד־י
עד בלי די

אפיקים

7. דרך של עפר, עם עובד, תשי״ד.

8. ״הלבנה״ במשמעות המנוגדת למקובל בצרוף ״הלבנת פנים״ [בייש, הכלים] שכיחה במקורות, א״ר יוחנן: טוב המלבין שיניים לחברו יותר ממשקהו חלב, שנאמר — וּלְבָן שיניים מחלב, אל תקרי וּלְבָן שיניים, אלא ליבון שינים [כתובות ק״א ע״ב]. ״הלבנת פנים״ בהוראה הפוכה מן הרווח שגורה בלהג הערבי־תימני, אפשר וצרוף זה הושפע גם מן המקורות.

9. ״שבר״ שגור בלשון חכמים גם במשמעות ביטל, סתר, ודוגמא לכך שלא לשבור דבריו של ר׳ יוחנן [שבת מ״ו ע״א]. ראה בן יהודה כרך מס׳ 14 עמ׳ 6862 — 6863.

אך אין ספק שהשימוש אצלנו הוא תרגום מלשונה הטבעית של הדמות.

10. ״ירכות״, כינוי לנשים בפי הדוברים. צורת ריבוי זו ״ירכות״ שגורה הרבה בפי יהודי תימן.

11. ״עולם״ במשמעות ׳בני אדם׳ מצוי גם במקורות, בן יהודה כרך מס׳ 9 עמ׳ 4375.

ראה גם יהודה רצהבי, אוצר לשון הקדש שלבני תימן, ת״א, תשל״ח, עמ׳ 202. אגב, גם יהודים מאירופה וגלויות אחרות משתמשים בהוראה שמן המקורות [דער עולם זוגט...].

חבלי עלייתם של יהודי לודר

(אגרת תעודה)

מאת **נסים בנימין גמליאלי**

באה לידי אגרת תעודה, כתובה על דפי מחברת פנים ואחור, באותיות מרובעות, ש־נשלחה מיהודי לודר — ארץ אלעודלי (=אחת ממדינות הפרוטקטורט הבריטי בתימן הדרו־מית) אל שליחי הסוכנו״י והג׳וינט במחנה ״גאולה״ עדן. לשונה עברית וארמית, וזמנה י״א בתמוז ה׳תש״ט — יולי 1949. הכותב מגולל באגרתו — בסיפור וחרוז ותחינה וקינה — מסכת של שעבוד והשפלה, שוד והתעלל־ויות, מצור, רעב ואונס, שהפעילו שליטי לודר נגד יהודי ארצם, וכל זאת בכדי לְיַאֵשָׁם מכל מחשבה על עזיבה ועל עלייה לא״י ולהביא להמרת דתם.

בעל האגרת קורא לאחיו, מנהלי מחנה ״גאולה״, לחוש מהר להצלתם בטרם יאבדו, כי תהום פעורה לרגליהם והרעב עלול להכריעם ולהחליש את עמידתם בפני הלחץ הכבד ופיתויי השמד.

המחברת נתגלגלה מלודר למחנה ״גאולה״, ומעדן לא״י, והגיעה לידיו של מר חיים בן עזריאל צדוק, איש מחלקת העליה והקליטה בסוכנו״י ומנהל אגף הקליטה של עולי תימן וארצות האיסלאם. מר חיים צדוק, שכבר פרסם שני ספרי־תעודה חשובים על עלייתם וקליטתם של יוצאי תימן,[1] הואיל בטובו למסור חומר זה לרשותי — והריהו לפני הקורא — ערוך ומוגה ומוער, ובראש מבוא זה לתועלת הַמְּעַיֵּן.

סולטאנות לודר

אחת מתשע מדינות החסות של בריטניה בדרום תימן,[2] ומיקומה הגיאוגרפי עומד בין סולטאנות שׂוּחֶרֶה וחבל אביאן ממערב וארץ חצרמות ממזרח. בצפון היא גובלת בתימן האמאמית, מדרום לעיר אלביצ׳א, ובדרום — הים של מפרץ עדן.

בירתה העיר לודר ובראשה עומד שליט בתואר סולטאן, הלא הוא הסולטאן צאלח בן חסין גְּעֵבֶל אלעודלי שר״י, שירש את המלוכה אחרי מות אביו.

הסכם החסות הפך את הסולטאן הבדוי לשליט יחיד כל יכול, בכל ענייני הפנים של מדינתו, והעניק לו שלטון בלתי מוגבל על הארץ ועל תושביה. הבריטים תמכו בשלטונו בכסף ובנשק והעמידו לשירותו את חיל האויר שלהם בעדן, שהופעל בעת הצורך נגד יריבים מתחרים מבפנים ונגד אויבים מבחוץ.[3]

מר יוסף צדוק, מי שעשה בשליחת הסוכנו״י והג׳וינט בעדן בשנים תש״ט—תש״י ועשה רבות וגדולות בדרכי תימן ובשטחי החסות בהושטת עזרה לאלפי פליטים שהיו תקועים בדרכים, בהכוונתם ובהסעתם למחנה ״גאולה״, כתב בספרו ״בסערות תימן״[4] על סולטאן זה כדברים האלה:

״כבן שלושים... נעים שיחה ורציני... פיקח וערמומי... עובד בחריצות רבה למען נתיניו הערבים... שופט את צאן מרעיתו (הערבים) ביושר, ולמען שלום־בית העניק את התואר סולטאן לכל אחיו ובני משפחתו... אינו נוהג בהתנשאות יתרה״. (עמ׳ 8-127)

יוסף צדוק הכיר את האיש מקרוב, ובמסגרת שליחותו וטיפולו ביהודים הבאים מתימן ועוב־רים דרך לודר, אף ביקר את הסולטאן בביתו ובארמונו, פעמים אחדות, להסדרת דמי־המעבר של הפליטים המהגרים. זה היה לאחר שיהודי לודר עזבו ארץ זו ועלו לא״י, ומבלי דעת מה עולל הסולטאן ״החינכן״ הזה לבני חסותו היהודים.

היהודים בלודר

יהודי לודר התגוררו בעיר לודר ובכמה עיירות וכפרים מסביב: דתינה, אמַּשְׁעה, שהור, מנגלה, מדבר, עריאב, מרצץ ועוד. רובם היו בעלי אדמות ועובדי אדמה, ומיעוטם בעלי מלאכה ורוכלים וסתם יהודים קשי־יום. מספרם הכולל בזמן העלייה, בהסתמך על נתוני האגרת, מתקרב לאלף נפש.

החסות הבריטית שנפרשה על ארצם לא רק שלא היטיבה עמהם אלא אף החמירה את מצבם בהפכה אותם למיעוט קטן חסר־ישע ונטול־הגנה הנתון לשבט או לחסד בידי סול־טאן לאומני ושבטי קבילים שודדים. אכן, כל עוד יהודים אלה לא התעוררו לעלות לא״י, וכל עוד לא קמה מדינת ישראל, הם חיו בשלוה יחסית וגם בידידות עם שכניהם הערבים ועם משפחת הסולטאן.

יהודי לודר ידעו את המצב לאשורו של הפליטים בעדן ובמחנה ״גאולה״ וכל עוד לא החלה העלייה משם הם העדיפו להישאר במקומותיהם ולחכות. לא היתה להם כל סיבה להזדרז לרדת לעדן להיות מושלכים ברחובות ולסבול חרפת רעב כשאר אלפי הפליטים שהיו תקועים בעיר זו מזה שנים, ועלייה אֵין. אולם עד שהיו תוהים ומתמהמהים, בשׂורת העלייה נחתה עליהם במפתיע ומצאה אותם לא מוכנים. הם לא הספיקו למכור שום חפץ או נכס מנכסיהם וסופם שהפסידו את הכל. יתר על כן, שמחת הגאולה ששטפה אותם עוררה נגדם קנאה ועֶבְרָה ושנאה רצחנית מצד שכניהם, וביותר מצד חוגי השלטון. הערבים, ובראשם הסולטאן צאלח, ראו בהם לפתע חבר בוגדים, אויבים, מעין גייס עתודאי המתעתד ללכת להילחם בערביי פלסטין ובערבים בכלל, ו־שחובה להתייחס אליהם ולנהוג בהם בהתאם.

תוכן האגרת לפי סדר ההתרחשויות

א. כאשר שמעו שליטי לודר על קיומו של מחנה ״גאולה״ בעדן המקבץ נדחי ישראל לתוכו ומעלה אותם ארצה על כנפי נשרים, נמנו וגמרו להקשות על יהודי ארצם את היציאה ולא לאפשר להם להימלט בקלות מידיהם. אמרו ליהודים: עליכם להתחייב לנו בשטר שאינכם עוזבים את ארצנו; ואם תסרבו להתייחס אנו נאסור עליכם את היציאה מגבולותינו וחייכם יהיו הפקר[5]...

ב. ראשי היהודים פנו אל נציגי השלטון הבריטי באזור וביקשום להתערב לטובתם, ולא נענו; הם נתקלו ביחס עויין מצדו של ״עֲשָׂו״[6] ובהתעלמות גמורה מהם ומבעייתם...

ג. כיון שראו שליטי לוֹדֶר שהיהודים אית־נים בדעתם לעזוב את הארץ, נקטו כלפיהם בשיטת ״הבה נחכמה״ בכדי לנשלם, בדרכים ״חוקיות״, מבתיהם ואדמותיהם ולרוקן את כיסיהם. תחלה אמרו להם: ״אם רצונכם ליסע, שלמו לנו מכס ואז תהיו רשאים ללכת״. ענו להם: ״נמכור בתינו ואדמותינו ונשלם מכס״. אמרו: ״לא כי! בתיכם ואדמותיכם אי אתם רשאים למכור וללכת, אלא יהיו למלכות״...

ד. היהודים הבינו, שאם הם לא יוותרו על נכסיהם, לא יורשו ללכת, ובדלית ברירה הסכימו להיעשק. כיון שהסכימו הם נתבעו לתת הסכמתם בכתב, ונכנעו וכתבו, ״שאין להם לא שדות ולא בתים ולא כלים; ואפילו כלי חרס שבהם משתמשים, אין להם רשות למכרם [אלא הכל יהיו חרם למלכות]״.

ה. לאחר שחתמו על שטר הוויתור, עמדו השלטונות והכריזו בכל השווקים לאמר: 1. להוי ידוע, שהיהודים רוצים ליסע לעשות מלחמה עם אחיהם בא״י, להרוג הערבים. 2. לכן אסור לקנות מהם לא בתים ולא שדות ולא כרמים ולא מטלטלין, שכל אלה כבר ברשות המלכות. 3. מי שיקנה מיהודי דבר שלשהו, אפילו בשווה פרוטה, הפסיד מעותיו, וייאסר שלשה חדשים על שעבר על מאמר המלכות...

---

1. ״באהלי תימן״, ת״א תשמ״א/1980, ו״משא תימן״, ת״א תשמ״ה/1985, שני הספרים בהוצאת המחבר, הנרייטה סולד 3, חולון.
2. סולטאנות לחג, סולטאנות שוקרה, סולטאנות חצרמות, סולטאנות יאפע, סולטאנות לודר, סולטא־נות אלעווּאלק, סולטאנות אלחוואשב, אמירות אלצאלע, אמירות אלקוטיב.
3. ההגנה הבריטית על מדינות החסות לא היתה ר׳ אווירית, אלא היא כללה אחזקת כוחות יבשה מקומיים, אימונם וחימושם.
4. ״בסערות תימן״, הוצאת עם־עובד, תשט״ז.
5. כלומר, נסיר מעליהם את חסותנו ולא יהיה עוד מי שיגן על חייכם.
6. ״עשיו״ ו״אדום״, הם כינויים מקובלים לבריטים ולאירופים בכלל, והרמז לכך נמצא בצבע עורם האדמדם. כתוב (בראשית כה, ל): ״על כן קרא שמו אדום״, אדום במשמע צבע.

ו. היהודים התארגנו לנסיעה בשלש שיירות, ע"ג משאיות, בסדר זה: קודם תיסע שיירה ראשונה, וכשזו תגיע למחוז חפצה בשלום, ישובו המשאיות ללודר ויסיעו את השיירה השנייה, ולאחריה — השיירה השלישית.

שיירה ראשונה, שמנתה ארבע מאות נפש, נתבצה לשלם מכס בגובה עשרה זהובים לכל נפש, בטרם תצא לדרך. לאחר מיקוח והפצרות רבות, ירד המכס לחמשה זהובים לכל נפש. הם שילמו אלפיים זהובים ונסעו.

ז. סולטאן לודר, צאלח בין חסין גְּבְּכַל אלעוֹדלי, בא בדברים עם סולטאן שוּקְרה, עות'מאן בן עבד אלקאדר אלפַצְלי, הודיעו על צאת השיירה היהודית מלודר וביקש אותו, בשם האחוה הערבית, לעמוד לה לשטן בדרך ולאלצה לשוב על עקבותיה. וכדי שידידו יצא נשכר גם הוא, יעץ לו לגבות קודם מהיהודים מס מעבר ורק אחר כך להחזירם. סולטאן צאלח היה בטוח שליהודים יש עוד הרבה כסף, הלא הם "יצרו הון תועפות" בארצו, ומן הדין שהם לא ילכו ויש עוד אפילו פרוטה אחת בכיסיהם...

ח. השיירה עברה את גבול לודר ונכנסה לעיר שוקרה בירת חבל אביאן. הסולטאן עותמאן חיכה לה בעצמו, גבה מהאנשים "מכס" בשיעור חמשה זהובים לכל נפש ואחר כך שאל אותם: "לאן אתם הולכים, יהודים?" אמרו לו: "אנו הולכים לעדן להתפרנס, כי אין פרנסה במקומותינו". אמר להם: "לא, כלבים, לא פרנסה חסרה לכם בארצכם, אתם הולכים להילחם עם אחיכם בערבים, אבל אתם לא תלכו, אתם תישארו כאן"...

איים עליהם הרבה להבהילם, ואחר כך הסיגם לאחור, אל מחרץ לעיר, וגזר עליהם לעמוד שם בחמה. אסר עליהם ועל טפם לאכול או לשתות או לשבת או לזוז ממקומם והעמיד עליהם שוטרים חמושים בפקודה להכות בכל מי שינסה להתנועע... הניחם כך והלך לארמונו לסעוד לבו בנעימים, מבלי שיאמר להם מה הוא חושב לעשות בהם ולמה ועל מה הוא מ־שעבדם? קרוב לודאי, כי לאחר שחזר לביתו, הוא יצר קשר עם ידידו סולטאן לודר, דיווח לו על מעשיו עם שיירת היהודים, ותיאם אתו את המשך ההתעללות באנשיה.

ט. כעבור שש שעות של עמידה בחמה הלוהטת, בתאני צמא והרעבה, שב הסולטאן עותמאן לפקוד את קרבנותיו המיוסרים והמעו־נים. והפעם לא הסתפק בדיבורים ובאיומים, אלא שלח ידו וחלק סטירות לאנשים על פניהם, בגאווה ובוז, להשפילם עד עפר. לאחר הסטירות ודברי הרהב שהשמיעם, ציווה עליהם לשוב מיד אל המקום משם באו. השוטרים נצטוו ללוותם חזרה עד לודר, וחללו הוליכום בארץ ציה ובדרכי עקלקלות — ולא ידוע כמה זמן הלכו. וכשהגיעו אל מקום שמם בין הרים, תקעו אותם שם והסתלקו — אבל לא לפני ששדדו אותם וחטפו מידיהם כל דבר בעל ערך.

י. השיירה מצאה את דרכה חזרה והגיעה ללודר רצוצה והרוסה וחרדה לבאות. הסולטאן צאלח העמיד פני מופתע כשראה אותם נצבים לפניו רכוני־ראש ואמר להם ברשעות ובציבושת: "מפני מה חזרתם וכבר שילחנו אתכם? הלא אתם הלכתם להילחם באחינו ומה לכם פה ומי לכם פה? אין לכם עוד רשות לגור בתוכנו!"

המסכנים שתקו ולא אמרו דבר, וכי מה יועילו להם הדברים? בימים אלה היהודים נחשבו לשדה הפקר, כי הם הפכו להיות "חיילים של צבא האויב הציוני" ומצוות החסות לא חלה עוד עליהם.

והסולטאן הוסיף: "אם רצונכם לחדש את זכות הישיבה שלכם, עליכם לשלם מס מיוחד בשביל כך.

יא. כיון שלא היתה הסכמה מצידם בעניין המס החדש, כי לא נותר כסף בידם, רמז הסולטאן לשוטריו, ואלה התנפלו על חבילות ספרי התורה — הרכוש היחידי שנשאר להם — ורמסום ברגליהם וקרעום והשליכום למקום הטינופת. אחר כך חילקו את האנשים לשלש קבוצות — זקנים לחוד וצעירים לחוד ואלמ־נות ויתומים לחוד. את הזקנים והצעירים השליכו לבית סוהר, ושם ניסו "לרכך" כל קבוצה לחוד, באמצעות עינויים והרעבה, לעבור לדת האיסלאם. המכות, ההרעבה ואיומי הרצח הומרו מפעם לפעם בדברי חלקות ופיתויים חמריים והבטחות, וגם אלה לא הועילו.

קבוצת האלמנות והיתומים עברה אף היא תהליך חריף של מערכת לחצים — מכות ואיומים מכאן ופיתויים מפתים מכאן ע"מ להביא לאיסלומה, אך היא לא נשברה.

יב. לאחר ששוחררו ממאסרם ניסו יהודי לודר לשוב לחייהם הרגילים ולא עלה הדבר בידם. מי שיצא מפתח ביתו החוצה לחפש פרנסה, כתמול שלשום, נרגם באבנים והעמיד חייו בסכנה. האווירה ברחוב הערבי נהיתה רווית שנאה כלפיהם ואילצה אותם להסתגר כל הימים בבתיהם. באותם ימי מצור ורעב הם כתבו את האיגרת הזאת — בה תיארו את מצוקתם ואת ענים וכל שעבר עליהם, תוך הדגשה על סכנת השמד המרחפת על ראשם — ושלחוה למחנה "גאולה" בעדן. הם זעקו להצלה מהירה.

★

כחודש ימים לאחר שנשלחה האיגרת, ביצעו שלטונות לודר רצח נתעב בצעירה יהודיה וגוללו את אשמת הרצח על היהודים. על רצח חייתי זה מספר יוסף צדוק:

"לילה אחד, בחודש אב תש"ט, פרץ הסולטאן נאצר (בן דודו של הסולטאן צאלח) לבית מרי עוּאץ צאלח, בשעה שבתו נור ישנה, שחט אותה בפגיונו והסתלק. המנוחה נור שנשחטה, היתה אלמנה, והיא רק בת 20 שנה, ולה בן, משה, בת שבע שנים.

"והסולטאן מה עשה? במקום לפתוח בחקירה ודרישה העליל על היהודים והאשים אותם בהריגת המנוחה נור. ולא הסתפק בדברים בלבד, אלא כלא מרבית היהודים בבית הסוהר למשך חודשיים, בכללם גם הוריה של נור" ("בסערות תימן" עמ' 133).

באחת משיחותיו של השליח יוסף צדוק עם הסולטאן צאלח בארמונו, בענייני המכס ומס־המעבר והפקעת דמי־הנסיעה של יהודי תימן העוברים דרך לודר, התעניין השליח הארציש־ראלי לדעת מה היה יחסו של הסולטאן ליהודי ארצו שחיו תחת חסותו?

והסולטאן ענה:

"יא יוסף, באלהים הגדול והעצום, שעד היום אני מצטער צער רב על נתיני היהודים שעזבו את ארצי. היהודים שלנו חיו חיי חירות, כמלכים התהלכו בינינו... וחפשים היו בכל מעשיהם. לכל משפחה היה בית עם חלקת אדמה שעיבדוה בחריצות וזברו הון תועפות (!!!). וכאשר עזבו את לודר בכו התושבים מרוב צער וקשי הפרידה.

"אני מצדי — המשיך הסולטאן בנעימה של צער — עשיתי כל אשר בידי כדי לסייע להם לחסל את רכושם הרב, ובתנאים הטובים ביותר, ואף שחררתי אותם מהתשלומים המוטלים על יהודי תימן בעוברם את לודר.

"מקווה אני שלא יופיעו ביום מן הימים ויפציצו אותנו — הוסיף הסולטאן בחיוך ערמומי ואירוני — אבל אל לך לחשוש, בטוח אני שהם יזכרו את יחסינו הטוב אליהם" (שם עמ' 132).

אכן, שפת־ערומים וכשרון־משחקים של סולטאן ערבי חמסן ואיש דמים, היודע בחל־קלקות לשונו להעמיד פני צדיק טוב ומיטיב!...

אגרת שלומים

אגרת שלומים, בבקשה ותחנונים, לפני כל מנהלים,[1] מן עיר אמשעה[2] תצדי ותחרוב, וכל אחינו יושבי לודר ויושבי דתינה[3] תחת ממ־שלת המלך הכומר[4] ששמו אלעודלי.[5]

אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני!

לישועתך קויתי ה'.

יום ששי א"י לחדש תמוז, שנת הבה נתחכמה לו, תכבד העבודה על האנשים, שום תשים עליך מלך מקרב אחיך, טרם ישכבון ואנשי העיר סדום נסבו על הבית[6] — התש"ט.

אשאל תחלה למלכא, דיתיב בכורסוהי למעלה, מעלוי כל רקיעין.

ברא כל עלמא, והוא בשמי מרומא, וזן יתן בנהמא, בכל יומין ושנין.

יפרוק יתנא מגלותא, דבחר בישראל מעמ־מיא, ואף ידיה מליא חיין ומזונין.

---

1. **שליחי הג'וינט והסוכנות היהודית, מנהלי מחנה גאולה ב' בעדן.**
2. **אמשעה** — אחת מערי אלעודלי, מקום מושבו של הכומר.
3. **לודר ודתינה** — ערי שדה בארץ אלעודלי בהן ישבו יהודים.
4. **הכומר** — השליט המקומי, שהוא גם ראש הדת, בדומה לאמאם התימני המשמש בשני כתרים — כתר כתונה וכתר מלכות.
5. **אלעודלי** — שמו המלא: צאלח בן חוסי נעביל אלעודלי, ותארו הרשמי: סולטאן. ארץ אלעודלי היתה אחת ממדינות החסות הזעירות של בריטניה בדרומה של תימן, וכיום היא חלק ממדינת עדן.
6. **המסר** של פסוקים אלה הוא: שעבוד מלכיות מכאן וכיסופי גאולה מכאן.

דכר לן זכותא, דחלתא אבהתא. דיהב לבניהון אוריתא, בלוחין כתיבין.

כל יומא נאמין, ומצלין צלותין, בכל עתין וזמנין.

ויחיש משיחנו מהרה, וגם נראה בבנין בית הבחירה.

שלמכון יסגי לעלמין.

שלמא מעליא מן קדם מימרא דשמיא, שלום שלום ממלאכי מעלה, שלום מגלגל חמה ולבנה, שלום מחיות ומרכבה,[9] שלום לאלפים ולרבבה, על ראש דגל שר הצבא,[8] ישמרהו ה' מכל צרה וצוקה, ויתקיים בו מ"ש ה' ישמרהו ויחייהו.[9]

עתה אני מבקש מלפני הרחמים, ומתחנן לפניכם בתחנונים, ומספר לכם קצת מהדברים, שאנחנו יושבים בין העמים, תחת אומה קשים,[10] יותר ממשלת הישמעאלים,[11] וכש־שמעו שמעכם שאתם מנהלים, שתקבצו כל ישראל הפזורים, החזיקו עלינו ואמרו: "אם תכתבו לנו שטר שאתם יושבים[12] — ואם לאו אנחנו גוזרים עליכם שתצאו[13] לרשות אחרים. ואם אין רוצים אתם[14] הרי אנחנו הורגים אתכם ועושים בכם שפטים". ונמסרנו לארבע מיתות ב"ד. נחשבנו כצאן לטבחה, לא מצאנו מנוחה. נמכרו לעבדים ולשפחה, ובכל קרן נגוחה.[15] ונקרא אל ה' ולא יעננו, ונצעק עוד לעשו[16] והן עוד יטרפנו, ובן אמתו[17] באפו ישטמנו, אין מי יצילנו מיד אויבינו!

לכן אדונינו, הנני מודיע לכם, כיצד עשו לאחיכם ולאמהותיכם, כדי שיצערו אותם ויטלו כל אשר להם. תחלה לא רצו לשלח אותם. וכשראו (את) ישראל שהם רוצים ליסע לארץ, אמרו: "אם אתם רוצים ליסע לארץ, תנו לנו מכס[18] ואנחנו משלחים אתכם. אבל השדות והבתים אין לכם רשות למכור אותם אלא יהיו למלכות". וכיון שראו ישראל שאין להם רשות,[19] אלא מה שאמרו,[20] אמרו להם: הין.[21] אחר כך אמרו האומות: "כתבו לנו שטר, שתקיימו שני תנאים. התנאי הראשון, שאין לכם רשות למכור לא הבתים ולא השדות. והתנאי השני, שכל מי שרוצה ליסע יתן מס, בין גדול בין קטן, בין נשים בין אנשים, יתנו מכס שווים,[22] ואפילו יונקי שדים, מדה קצב אחד לכולם". ענו ישראל בתמימותם: "אנחנו נקבל".

כתבו עליהם שטר: "קיימו וקיבלו היהו־דים, שאין להם לא שדות ולא בתים ולא כלים, ואפילו כלי חרס שבו משתמשים אין להם רשות למכרם".

אחר כך עמדו והכריזו בכל השווקים — ושמעו כל העמים — ואמרו, שיש בינינו עם אחד מפוזר ובזוי, מפורד בין העמים, והם רוצים ליסע לעשות מלחמה עם אחיהם,[23] והורגין, הָעֵרֶב.[24] ועתה שמעו, שאין רשות לקנות (מהם) לא בתים ולא שדות ולא כרמים, שכבר הם ברשות המלכות. ואין ליתן לָעִבְרִים אפילו שוה פרוטה, ומי שנותן להם אין לו דמים, וינתן לבית האסורים, ויאסר שלשה חדשים על שעבר על מאמר המלכות ולא שמר הצווים.

מה עשו ישראל? השתדלו לעלות מסעות אחר מסעות,[26] עד שיתקבצו כל הַגָּלֻיּוֹת,[27] עד שיבואו אל מקום המחנות ששמו **חאשד**,[27] אל המקום אשר חנו שם בני ישראל אשר בַּגָּלֻיּוֹת[29] וזכו לעלות.[30]

ויסעו בני ישראל בראשונה כמו ד' מאות (והמסעות האחרונות עדיין הם מזומנות, עד שיוליכו[31] מַסָּעָה ראשונה, ויחזירו לשניה וכן לשלישית).

מה עשו לנסיעה ראשונה? אמרו (להם אוי־ביהם): "תנו לנו המכס, על כל אחד עשרה זהובים". הפצירו בם[32] עד כמו חמשה זהו־בים, ונתנו על כל אחד מס, ואפילו על יונקי שדים.

מה עשו במרמותם?[33] שלחו כתבים אל

22. **מכס שווים** — מס אחיד, שווה לכל נפש.
23. **עם אחיהם** — לצד אחיהם בא"י.
24. **הערב** — הערבים (ראה מלכים א, י־15; ירמיה כה־20 ועוד).
25. ומי שקונה מהם דבר כלשהו — הניח מעותיו על קרן הצבי.
26. **מסעות** וכו' — בקבוצות, קבוצה אחרי קבוצה, ולא בבת אחת, כדי לא לעורר עליהם קנאת הערבים (כל קהילה מקומית היוותה קבוצה לעצמה).
27. **כל התגליות** — כל הקהילות הקטנות שבשטחי החסות בדרום תימן.
28. **חאשד** — הוא מחנה גאולה, ונקרא כן ע"ש צבא ערבי משבט חאשד שחנה בו בעבר.
29. **אשר בגליות** — שהיו בגלויות, והוא מתכוון כאן ליהודים שיצאו את תימן כמה שנים קודם לכן ובאו לעדן ומשם למחנה גאולה א'.
30. **וזכו לעלות** — הוא מתכוון לגל הראשון של עליית "על כנפי נשרים" ואשר במסגרתו עלו בעשרת אלפים נפש. מבצע אדירים זה החל בשלהי דצמבר 1946 ונסתיים בסוף מרץ 1949, ועם סיומו נסגר מחנה גאולה א'.
31. **עד שיוליכו** — עד שהנהגים הערבים יסיעו את השיירא הראשונה, ואחר כך ישובו להסיע את השניה וכן הלאה עד הסוף.
32. **הפצירו בם** — התמקחו אתם על גובה המס עד שהעמידוהו על חמשה זהובים לנפש.
33. מוסב על הסולטאן צאלח בן חסין אלעודלי ושותפיו, כיצד הללו עינו ושדדו וניצלו את יהודי ארצם, והזמינו גם את הסולטאן השני לעמוד להם לשטן בדרך, לשדוד את שארית ממונם, להשפילם ולהחזירם על עקבותיהם.

המלך הכומר השני ששמו עותמאן, במקום המכונה "שוקרה", "כשגיעו ישראל אל מקו־מיך לא תניח להם לילך אפילו ד' אמות, וכשתקח המכס עליהם, תחזיר אותם אלינו". וכיון שהגיעו אל מקום המלך (עותמאן), לקח המכס עליהם ואמר להם: "היכן אתם נוס־עים"? ענו ואמרו: "אנחנו הולכים להתפרנס במקום הנקרא 'עדן', מהדוחק שבנו". ענה ואמר להם הכומר בפחי נפש: ח"ו "כלבים, אתם לא באתם מהדוחק, אלא אתם הולכים עם אחיכם לעשות מלחמה עם אחינו, ואין בכם דוחק. עתה אין לכם רשות ליסע, ואני עושה בכם מה שאני רוצה, ומי מציל אתכם מידי, ומי מרחם עליכם"? מה עשה באותה שעה? עמד והחזירם כמו מיל ואמר להם: "עמדו במקום זה, ואין רשות לכם לישב, ואפילו להשתין מים". והעמיד עליהם שוט־רים (וציווה את השוטרים): "כל מי שישב, אתם מכים, בין אנשים בין נשים בין קטנים, ובחמה יהיו עומדים,[34] עד שאבוא ואעשה בהם נקמים, ולחם ומים לא יהיו שותים".

אותו הכומר הלך לביתו להתענג בתענוגים, והיתומים[35] היו עומדים ותוהים ומסתכלים כלפי הרחמים,[36] אולי יזכור להם זכות אבות הקדושים, ויציל אותם מכל דינים קשים. והילדים צועקים: "אבות, מה לכם בוכים? תנו לנו מים ואנחנו שותים". והשוטרים אומרים: "קבלו עליכם הדינים, בזויים ושפ־לים, כי נרפים אתם נרפים".[37]

מה עשה אותו הכומר? העמידם בחמה כמו שש שעות, ואחר כך בא וטפח אותם על פניהם,[38] ומכה בהם, ואמר להם: "אני יכול לשלוח ידי בכם, אלא עתה אני מרחם עליכם, חזרו אל המקום משם באתם"! מיד החזירם ושילח עמהם שוטרים, כדי שלא ילכו למקו־מות אחרים. והוליכום (השוטרים) למקום הרים. ועמדו ונטלו כל אשר להם עד שעמדו בידים ריקניות. כיון שנטלו כל אשר בידם, הלכו והניחום בין ההרים. והיו יושבים ודומ־מים מרוב הפחד והצערים.

וכיון שחזרו אל מקום המלך הראשון, לעיר לודר, מקום ישיבתם בארץ אלעודלי, אחרי כן, לא נחתי ולא שלותי ויבוא רוגז.

אמר להם הכומר: "מפני מה חזרתם וכבר שלחנו אתכם, ואין לכם (עוד) רשות לדור אצלנו? הן אתם הלכתם כדי שתעשו מלחמה עם אחינו, ועתה תנו לנו מכס אחר ב־חזרתכם".[39]

מה עשה? אמר להם לשוטריו: "תנו בהם יד"! עמדו שוטריו ונטלו כל ספרי תורה והשליכו אותם על הטנופים, וברגליהם היו רומסים, והיו עושים בהם מנעלים, וישראל

34. באזורים אלה מעלות החום הן מן הגבוהות בעולם, ונקל להבין מה פירוש לעמוד בשמש היוקדת במשך שש שעות תמימות, ללא מים לשתות וללא צל.
35. **היתומים** — מוסב על היהודים חסרי המגן.
36. כלפי שמים.
37. והוא רומז להמשך הפסוק: "על כן אתם אומרים נלכה ונזבחה לאלהינו".
38. **וטפח** וכו' — וחסר על פניהם.
39. **מכס אחר** וכו' — מס חדש, בטענה, שכבר איבדו את זכותם לשוב לבתיהם ויש לחדש את הזכות הזאת ע"י תשלום נפרד.

7. **חיות ומרכבה** — חיות הכסא והמרכבה לפי חזון יחזקאל, פרקים א־ג.
8. **שר הצבא** — מנהל מחנה גאולה, המנצח על יציאת צבאות ה' מארץ תימן.
9. תהלים, מא, 3.
10. שבטי ליסטים ושודדי דרכים המאכלסים את מדינות החסות של בריטניה, ועם זאת, לאומנים קיצוניים ושונאי ישראל מובהקים.
11. פרועים לשמצה ושונאי ישראל יותר מאשר הישמעאלים של תימן הצפונית.
12. יושבים במקומכם ושלא תעזבו את הארץ.
13. **שתצאו** — שלא תצאו לרשות אחרת.
14. לחתום על הישארותכם.
15. כל קרן נוגחת בנו.
16. **עשו** — הבריטים המושלים בעדן ובאזורי ה־חסות, אלא שהבריטים שונאי ישראל לא פחות מבני הגר, וגורלם של היהודים בשטחי הפקר אלה שתחת חסותם לא הטריד אותם.
17. בני הגר, הערבים.
18. **מכס** — מס יציאה מן הארץ, לכל גולגולת. דבר שלא נשמע כמוהו בתימן.
19. **רשות** לצאת מן הארץ הזאת.
20. אלא לפי התנאים שאמרו.
21. **הין** — יהי כן.

עומדים בדין.[40] יש מהם נטלו לבית האסורים, ויש מהם נפלו מתעלפים, ויש מהם מוכים. ומכאן ואילך נתקיים מה שכתוב: "ויקם מלך חדש על מצרים". וכי הוא חדש? אלא שנתחדשו גזירותיו.

קינה על הפזורים

ויצעקו אל ה' ממרירות נפשם, ויקרעו לבגדיהם וללבושם, ויתעטפו שקים תחת פארם, מלאכי שלום יבכיון מר.

נטלו את המסכנים ועשו אותם אלומות, וחלקו אותם לשלש שורות, שורה ראשונה זקנים וזקנות, ושורה שניה בחורים ובחורות, ושורה שלישית יתומים ואלמנות.

לקחו ספרי תורה ולפניהם היו שורפים. אמרו: "הלא זה אלהיכם אשר אתם עובדים, הלא לא הציל את עצמו ואף אתכם אנחנו מעניים, שמעו לדיבורינו ואתם תהיו מעולים, ואם לא תשמעו לקולנו ולא תצאו ח"ו לדת אחרים,[41] הלא אנחנו מכלים אתכם ומה יועיל לכם הדברים".

ויענו כל העם ויאמרו: "לא תאחרו עלינו הדברים, עשו בנו כרצונכם ועל השם אנו בטוחים". ויצעקו אל ה' ולא ענם, עבדים משלו בנו פורק אין מידם.

באו לפניהם והחרב שלופה בידם. אמרו: "שמעו לנו ותהיו קיימים לעולם, ונחלק לכם בארץ ותהיה לכם נחלת עולם, ותחיו ולא תמותו ותהיו נמצאים בעולם, ואם לא תשמעו אנחנו מכלים אתכם מן העולם".

ענו ואמרו: "אין אנחנו שומעים, אנחנו שומרים את דתינו ואין אנחנו עוזבים, את הטוב ואת הרע נקבל אם יצא מלפני הרחמים". אוי לנו מי יצילנו מידי העמים.

נטלו כת ראשונה ובהם היו מכים, ומצערים להם ועושים בהם שפטים, ויאמרו להם נרפים אתם נרפים, ויביאו אותם לבית הסוהרים.

חזרו אל כת השניה ואמרו: "שמעו, בזויים, שמעו לדיבורינו ותהיו חיים, ניתן לכם נחלה ושדות וכרמים, ותהיו ברשותנו[42] נכבדים ומעולים, ואם לא תשמעו ותהיו מסרבים, הלא יצא דינכם כמו הראשונים".

ענתה כת שניה: "לא ישרו הדברים,[47] עשו בנו כרצונכם ואין אנחנו עוברים, על דת משה ועל הצווים, טוב מותנו מחיינו בין העמים".[44]

נטלו אותם אל משמר ועיניהם משוטטות, אל מלך עליון יושב תהלות, אולי יזכור להם זכות שלשה אבות, וזכות משה רבנו שקיבל את התורות, אולי יחון להם ויצילם מצרות, האל העונה אסירים בכבלות.

חזרו אל כת שלישית בפרך וביושר,[45] אמרו: "שמעו לנו ותנצלו מן הצער, ואל תדברו כמו אחיכם שקר, ותנחלו נחלה במקום היוקר,[46] ואם אין אתם רוצים הלא מוכן לכם הקבר".

ענו להם מרודים: "אנחנו מקבלים, על ראשינו גזירת מלא רחמים, מוטב ניהרג ולא נלך בחשכים, אלהינו ירחם ואתם תהיו אבודים".[47]

נטלו אותם ומצערים להם צער, לבותם שברו בין זקן בין נער, וטרפו נפשם במכה ושבר, בשלשה שבטי אש מכים מכל עבר, גוף ונפש יחד — חיבוט הקבר, נמסרנו לערלים ומי יושיענו, ומי ירחם על טפינו ועל עוללנו, לחם לא אכלנו ומים לא שתינו, כי רוח רַעינו[48] ואנחנו לא נמלטנו,[49] לך ה' קווינו לך ה' חכינו.

★

ובכל יום ויום מחדשים עלינו חידושים, וגוזרים עלינו גזירות רעים וקשים, ומשעבדים לנו בכל השעבודים, ומחרפים אותנו ומגדפים, ולא עוד אלא שאין אנו יכולים לצאת כדי להתפרנס במקומות אחרים, מפני פחד המים, ואם נצא רוגמים אותנו באבנים, וכל היוצא מדלתי ביתו החוצה דמו בראשו, ואנו מתחבאים בימים ובלילות, בערב תאמר מי יתן בקר, ובבקר תאמר מי יתן ערב, ואין לנו לחם לאכול ולא בגד ללבוש, וכל אחד מחרפתו דומם ומתבייש, ואין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש, והם מתייעצים עלינו להרגנו, ומבקשים להשמידנו, ואומרים לא עשו רצוננו, ולא שמעו לדיבורינו, ולא יצאו לדתנו. ועושים גורלות עלינו ועל בתינו, ונתקיים בנו מ"ש: "יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל". ולקחו כל מה שבידנו, ונטלו שדינו וכרמינו וצאננו ובקרנו. ונתקיים בנו מ"ש "שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו, חמורך גזול מלפניך ולא ישוב לך, צאנך נתונות לאויביך ואין לך מושיע".

לכן נבקשה מה' ומכם המנהלים, שתתחזקו ותתאמצו, וגם מאד חקרו ודרשו, ועלינו תבקשו, ואל תעשו עצמכם ח"ו כחרשים, ואנחנו בין האומות פזורים, כי על ה' ועליכם אנו בטוחים, ולישועתכם אנו מקווים, ובימים ובלילות מחכים, שתקבצו ישראל הפזורים, כי אין להם לחם ולא מלבושים, ומקבלים עליהם כל הדינים הקשים, ואם יהיו עוד שוהים[50] הם ח"ו נאבדים, ונכנסים לשער החמשים,[51] היו להם לעוזרים ומצילים, וה' יעזור אתכם ממרומים, וישפיע לכם שלומים, ואין להאריך כי אם בשלומכם הטובים, אמן כן יאמר בעל הרחמים.

תחנה בתרא

אדוני מורותי ורבותי, נבקשה מכם ותשקיפו אמרי.

נבקשה מכם ושלחו מנחל, יקבץ לעמו מכל עיר ומגדול.

ישיבתם בחרפה גם ובושה, לעבדים נמכרנו ביד אומה קשה.

וכסף אין בידם לעלות, ואת עצמם לא יוכלו לדלות.

עניים הם ואין לחם למחיה, כסות ללבוש ואת עירום ועריה.

וארכובות דא לדא נוקשות, אין כוח לעמוד ולפסוע חלושות.

ואם תראו בחורים ובחורות, תאמרו זקנים הם גם זקנות.

ואם תראו בני עשר גם שלש, קטנים הם ולא השלימו עשרות.

כמו זקן אשר נכפף בקומות, ולא יוכל להלך כי אם במקלות.

ואם באתי להגיד לכם הגזירות, לא יכילון ספרים גם מגלות.

ונעצק אל ה' ולא ישמע תפלות, קליפות הם אשר עשו מְסָכוֹת.[52]

תמהרו ותשיבו תשובות, לעבדיכם וקבצו נפוצות.

והביאום אל מקום המחנות, לא תעזבום ולא יהיו שכוחות.

אדוני עינינו לכם תלויות, עד שתרחמו ותשיבו תשובות.

ואחתום שאלי ברוב כל שלומות, למנהלי עמי בתוך מדבר קַדְמוֹת.[53]

ואם הרבינו שאלה, סליחתכם גדולה, ומכם המחילה וטובתכם כפולה.

כה דברי המבקש, בדמע ובכפיפת ראש, העני אשר על דלתותיכם נוקש, שאין לו לחם לאכול ובגד ללבוש, שתוציאו אותו מידי המוקש, כי מרוב כל שאלותיו הוא בוש ובוש, והבוש — דמו ידרש,[54] בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש, אני קל שבקלים, עפר רגלי החכמים, מתנפל לפני צור שוכן מרומים, שיראנו בבניין בית עולמים, ובקיבוץ עמו ונחלתו שבגליות זעומים, בזכות אבותינו הישרים והתמימים, אני הקל והנבזה, דל ורזה, צאלח אמוסא.

סדר ונצעק אל ה' וישמע קולנו ויוציאנו ממצרים.

---

40. מקבלים עליהם דין שמים.
41. דת אחרים — **דת האיסלאם**".
42. **ברשותנו** — תחת חסותנו.
43. **הדברים** על התאסלמות אינם ישרים בעינינו.
44. **טוב מותנו** כיהודים מאשר לחיות כגויים.
45. **בפרך** — בפה רך במלים רכות; **וביושר** — ובדברים ברורים.
46. **במקום היוקר** — תקבלו מהאדמה המובחרת והיקרה

47. **ואתם... אבודים** — אתם תיענשו מידי שמים על מעשיכם.
48. **רוח רעינו** — ע"ד הכתוב: "אפרים רועה רוח ורודף קדים (הושע יב, 2), והוא תולה את האשמה במצבם זה על היהודים עצמם, כי הם התעקשו להישאר במקומותיהם עד שימכרו את רכושם — בתים ושדות. הסולטאן צאלח אלעלדי הבטיח להם, ברוב ערמתו, לקנות מהם את כל נכסי דלא ניידי, והם נפתו להאמין לו וחיכו, ולבסוף נישל אותם הצורר הזה מכל וכל ושילחם עירום.
49. **לא נמלטנו** מבעוד מועד מהארץ הזאת.
50. **שוהים** וכו' — אם עיכובם יתמשך הם יללו לאיבוד, כלומר ימירו דתם מחמת המציק והמצוקה.
51. **שער החמשים** — חמשים שערי טומאה שהמצרים היו שקועים בהם; ישראל במצרים, בזמן השעבוד, היו כבר שקועים במ"ט שערי טומאה שקיבלו ממשעבדיהם, ועמדו על סף טמיעה גמורה, אבל הקב"ה ריחם עליהם ונאלם לפני שיכנסו לשער החמשים, שאם היו נכנסים לשער החמשים לא היו נגאלים עוד לעולם. בעל האגרת עושה הקבלה בין מצב בני ישראל במצרים לבין מצבם הם ומתריע על סכנת השמד הנשקפת להם אם לא יחושו להצילם.
52. **מסכות** — מסכים המבדילים בין ישראל לאביהם שבשמים וחוסמים את דרכי תפילתם, וזו היא הסיבה מפני מה אין תפילותיהם נענות.
53. **מדבר קדמות** — כך הוא מכנה את מדבר החולות הסמוך לעדן, שבמרכזו עמד מחנה גאולה — השער לעלייה מתימן.
54. **דמו ידרש** — אם העני ימות ברעב מחמת בישנותו — דמו ידרש ממי שהיה בידם להצילו ולא הצילו.

עין הקורא - סקירת ספרים

מאת **רצון הלוי**

במעגלות תימן/יהודה רצהבי, מבחר מחקרים בתרבות יהודי תימן הוצאת המחבר תל-אביב, תשמ"ח 360 עמוד מלבד תקציר באנגלית.

זהו ספר הדור במראהו, עשוי בטוב טעם הן בהדורו החיצוני והן כמובן בתכניו הפנימיים.

לא לחנם מכתיר פרופ' יהודה רצהבי את ספרו **ב"מעגלות תימן"**. שכן הספר הזה מקיף את כל הוויתה של יהדות זו למן ראשית הימים ועד לאחרוני עוליה המצולמים (תמונה 71), כשהם עושים דרכם אל המטוס שיביאם אל ארץ חמדתם, שכה נכספו אליה, בכו אותה, קוננו אותה ושרו אותה מזה דורי דורות.

הספר מחולק לששה מדורים. המדור הראשון דן בחידת קדמותה של יהדות תימן, ועניין זה קשור באגדה או במסורות הקושרות את עזרא הסופר עם יהדות תימן. הוא מביא את המקורות למסורות הללו, ערוך אבחון בין אחת לרעותה, וכך אנו נשארים עם מסורות אלו ללא אסמכתות מדעיות של ממש ואין לנו אלא אותה אמרת חז"ל: תשבי יתרץ קושיות ואבעיות.

מכאן הוא עובר לתרבות תימן: יצירתה הרוחנית בדורות עברו. לאחר מכן במדור השלישי: תפלה ופיוט שבו נכללים מנהגי התפלה והפיוט המיוחדים ליהדות תימן. בחתימת המדור באו תשעה עשר פיוטים נפלאים לאבא שלום שבזי שרואים אור, זו הפעם הראשונה. בכל מנהגי התפלה הוא מחפש את המקורות. והמסקנה הוא שמנהגים אלה עתיקי יומין מימי הגמרא והגאונים. הוא מציין בסופו של דבר שנוספו על מנהגים אלו השפעות שונות כגון משל ספרד ובבל ועוד. אבל יהודי תימן נשארו נאמנים למקורות אבותיהם.

מדור רביעי – מועדים. – בכל מועדי ישראל אותה התמונה. יהודי תימן שמרו על קדמות מנהגיהם, אבל לא מנעו עצמם מהשפעות חוץ. הם אמצו, למשל, את פיוטי ההקפות לרבנו סעדיה גאון ועד היום הם נוהגים, כך גם אלה שאמצו לעצמם את הסדור נוסח ספרד. (בקשר לפיוטי ראש השנה יהודי שרעב דרך משל וכלל יהודי דרום תימן אמצו את הפיוט **"עת שערי רצון"** (רחמים), אבל הצמידו לו את הפיוט **"יום נעקד יצחק"** לרבנו יוסף משתא. לפי מנהגי שרעב שניים מנעימים את שני הפיוטים הללו, אחד פותח **"בעת שערי רצון"** והאחר עונה **"ביום נעקד יצחק"**.

חנוכה ופורים. מנהגי מועדים אלה הם כבכל פזורות ישראל, מתמקדים בעיקר אצל הילדים במשחקיהם ובשעשועיהם.

מדור חמישי – מפי העם. אלה הם הפתגמים בפי יהודים וגויים לשמושי יום יום, אבל אצל היהודים דפוסי הלשון הם בעיקר מקראיים או אמרות חכמים. כיום משתמשים כדפוסי לשון פתגמיים בחרוזים שבזיים. המוקד העיקרי במדור זה הוא זוהר דמותה של בת תימן. זו שמתקיים בה ההמנון הנשגב של "אשת חיל מי ימצא", החותם את ספר "משלי". האשה בתימן לא ידעה אמנם קרוא וכתוב, אבל המחבר מאבחן בין תרבות לבין השכלה. האשה התימניה לא זכתה להשכלה, אבל תרבות היתה לה במידה גדושה. היא ידעה את הלכות אסור והתר בע"פ. הרמב"ם היה ודאי רוה נחת מידענותה המדוקדקת של האשה התימניה בכל דיני ישראל למן דיני שולחן ומועדים ועד לדיני אישות וטוהר המידות.

מדור שישי – סוגר את המעגל. שבט יהודי תימן יצא מירושלים ולאחר גלגולים בכל מדורי הגיהנם של הגלות, משך אלפי שנים, חוזר הוא לירושלים מקור מחצבתו. מדור זה, כשאר המדורים מחולק לפרקים. כך שאנו יכולים להתחקות אחרי יציאת תימן והעליה לארץ ישראל, במדור הזה בא בטוי נאמן לאותם מכאובים גדולים של חבלי הגאולה – יסורין שארץ ישראל נקנית בהם.

הספר מוקדש לרבי **יהודה משאש** ז"ל. זה היה יהודי בן עליה, איש החסד והמישרים, אדם יוצר, בנה מפעל שפרנס משפחות בכבוד, עמד בראש כל פעולה שאין בה שררה אלא עבודה לשם שמים.

ענק הרוח – שר שלום, רבנו שלום שרעבי ז"ל /משפטן העוסק בקבלה ר' **אהרון חייבי** הוא שופט בדימוס.

בזמנו עבד בכל העבודות הפרך כדי ללמוד משפטנות. כשזכה והוסמך לעורך דין הכריז מתוך כנות במסיבה שערכו ידידיו לכבודו, כי הוא למד משפטים כדי לסוכך על הצדק. כותב שורות אלה, באחת הפגישות, הזכיר לו הכרזה זו והוא הרכין ראשו בעצב ואמר: זוהי הכרזה דון קישוטית. טחנות הרשע, לגודל הצער, עדיין חזקות מאה מונים מחניתות הצדק, זוהי, ידידי, מלחמה אבודה. עלינו לצפות רק לאחרית הימים, ולא לחנם פנה לקבלה, כי הוא כמדומה בקש למצוא מרגוע לנפשו בעולם פלאי זה של הקבלה, ביחוד שבתה את לבו הדמות המובחקת של הקבלה, הלא הוא שר שלום שרעבי מייסד ישיבת בית א-ל בירושלים.

דמות נקדשת זו של הרש"ש הוא מעין המשך למושגי הקבלה של האר"י, אבל היא מתבססת על המקורות העתיקים יותר – הזוהר ונושאי כליו. ספריו ופרושיו מקרבים את מושגי הקבלה אל האדם הפשוט. נסוחיו מתבטאים בעברית נפלאה ביפיה שלמעשה הם שירה. ספריו **"רחובות הנהר"**, **"נהר שלום"**, פרושיו ל"עץ חיים" של הרב חיים ויטל מאירים את הקבלה באור חדש. שמו התפרסם במזרח אירופה ורבים מגדולי המקובלים שם העריכוהו יותר מן המקובלים שקמו לפניו ולאחריו. ישיבתו בירושלים במאה התשע עשרה סייעה הרבה מאד להתבססות הקהילה היהודית בירושלים, גדולים ונכבדים הם התלמידים שהדריך וגידל, ביניהם ידוע הרב חיד"א ודומיו.

ר' אהרן חייבי שקע את כל אש ליבו ולהט נשמתו לאיש הזה. הוא הפך בספרים רבים בעקבו אחרי המורשת הרוחנית של הרש"ש. כתת רגליו לספריות בישראל ובחרבי עולם, עיין בכתבי-יד, ספרים ומסמכים כדי לבנות את דמות דיוקנו של ענק הרוח – הרש"ש. אחת מיצירותיו החשובות הוא סדור הרש"ש. הסדור מציג לפני האדם מישראל את המוקד שסביבו יבנה את חייו, שאליו יפנה בתפלותיו ולשמו יעשה את מעשיו הטובים. ובכן השכינה היא הישות האלהית שעשויה להקלט בתודעתו של האדם. כשאדם מתפלל לאלהיו, בהזכירו את שם ההוויה והאדנות יש לכוון אל **האין סוף ברוך הוא**. כי עצם המושג **אין סוף ברוך הוא** נקלט בתודעת האדם ואפילו זה האדם הפשוט. **האין סוף** הוא כולל הכל, מצוי בכל והוא מעל ומעבר לכל. זוהי בדיוק התודעה האלהית שהאדם **חייב** לאמץ לעצמו והוא קלה להבנה, ולא רק זאת אלא היא "מצות עשה" בתורה: "וידעת את ה' אלהיך".

מפליא הדבר: ר' אהרן חייבי היה שופט מפוכח, בהיר-עין וחד-תפישה, איש המציאות היום יומית, ראה יצורי אנוש למאות כשהם מתדרדרים לתהום הפשע, הבהמיות והחייתיות, והנה אדם זה פונה ערוף למציאות זו ונכנס בקלות אל עולמות רבי-תעלומה ומופלאים, הייכלות אור שרק מעטים זוכים להסתופף בצלם. יבורך על מעשהו המבורך.

חיי יוסף מאת: יוסף עצטה, הוצאת "אפיקים", תשמ"ז–1987, 208 עמ'.

לכאורה זהו ספר זכרונות של אחד מבוניה של תל-אביב הקטנה. לאמתו של דבר יש כאן צלום מצב נאמן מן המקור של תקופה שלמה ולא סתם תקופה, אלא פרק זמן אדיר שבו נתחוללו שתי מלחמות עולם ויישוב קטן צמח והפך למדינת ישראל. נרשם בידיה האמונות של המשורר שמחה זרמתי־עצטה. בזכרונותיו אלה הוא מאזכר שמות של אישים ומקומות, מתוך דבריו יודעים אנו שבמקום בניני הועד הפועל החידהב היה בית בורסקי בתוך פרדס. יודעים אנו כיום שבמקום "מגדל שלום" דהיום גמנסיה הרצליה לשעבר, היתה גבעה שחולותיה היו מתנשבים ע"י הרוח לבתי שכונת שבזי ששכונה למרגלותיה. הוא עד ראיה לאסון שפקד את משפחת שניאורסון (ניל"י) שנלכדו ע"י התורכים בזכרון יעקב והתאבדותה של שרה: הוא היה בין אלה גולי תל-אביב אשר גורשו ע"י התורכים צפונה. הוא זוכר כל נקודה בארץ וכל חורשת עצים. למשל, הוא מספר שבאחד ממסעותיו המחתרתיים מזכרון יעקב לתל-אביב וחזרה ישב לנפוש בצל קבוצת עצים באותו מקום, שבו שוכן כיום בית חולים בילינסון. הוא היה אז ילד ואת המסעות האלה, שלשה במספר, עשה ברגל, כל מסע ארך יום אחד. הוא עבד בעבר הירדן, כמדומה בארץ הגלעד.

בראשית עליתו ארצה, יתום מאב ואם, התגורר בתוך כוך של מטר וחצי על ששים ס"מ, כמעט בדיוק כדי החדרת גופו לשינה. באותם ימי מצוקה ועוני ושינה טרופה בתוך כוך כזה היה חדור כוחות חיים אדירים בלי לשער שהוא הילד הזה שעתיד לבנות מאות מבנינה של תל-אביב ויבנה שני בתי כנסת מכספו לזכר יקירי נפשו. הוא השתתף בהקמת איגודים תרבותיים שונים, כגון תזמורת "צעירי המזרח" וארגון הצגות, כגון חזיון של חיי יהודי תימן. כשהפך לקבלן מוכר לרבים העסיק את אלה שיכלו לסבול מחסור כפי שהוא התנסה בסבל, אבל העסיקם בעיקר לשם למוד תורה, כי היו אלה תלמידי חכמים גדולים בנגלה ובנסתר. היה זה ר' יוסף עצטה אשר התקומם ונאבק נגד הרבה עוולות ועוותים חברתיים ולרוב יצא כמנצח. הוא פעל בכל כוחו לא לשם שררה ולא לשם פרסומת אלא מתוך דחף של אש הלב. הנה יצאה גזרה מטעם ממשלת המנדט הקובעת את גיל העולים עד 45 כדי שלא יהיו זקנים מעמסה על כלכלת הארץ. דבר זה קומם אותו ואת חבריו והם התריעו. התימנים אנשי עמל מילדותם, כשירים לעבודה עד גיל שבעים ומעלה. הם ארגנו משלחת לנציב העליון, נטלו עמם כמה ישישים, ביניהם אחד המתקרב לגיל הגבורות. הם נתקבלו ע"י מזכיר הוד מלכותו

בממשלת המנדט גבר חסון וספורטאי. הם הדגימו לו את זקני יהודי תימן בצורה פשוטה, זקן המשלחת לחץ את ידו של המזכיר לחיצה כזאת שהלה החל לחפש את כף ידו, שכמעט שותקה מעצמת הלחץ. כך בוטלה הגזירה.

ספר זכרונות כזה הוא מן המעולים שבספרי הזכרונות אשר נתברכנו בהם בעת האחרונה.

קואינטוס – ספורים מהווי המשפחה היהודית־ספרדית / מתילדה כהן – סראנו.

אין עוד מקצוע ספרותי המקשר כל חטיבות אנוש על פני חבל כמו הספור והאגדה העממית. בספר שלפנינו ריכזה המחברת את כל הספורים, האגדות והמהתלות ששמעה בילדותה מסביבתה. בעלותה ארצה בשנת 1960 השתתפה בעריכת תכניות בקול ישראל בלדינו. דבר זה עורר בה את הצורך לרשום מפי בני העדה הספרדית את כל הספורים והאגדות הידועים להם. וכך צמח הספר הזה שלפנינו בתרגום עברי עם המקור הלדינו שמקביל לו. בין הנפשות הפועלות בולט ביחוד ג'וחה. זוהי דמות מקבילה להירשלה ממזרח ארופה ולאבו־נואס מתימן. בספר הזה נמצאים ספורים המתהלכים בנוסחאות שונות כמעט בכל ארצות תבל. אבל רובו ככולו מקורו ושרשו בפזורות הספרדיות למן תורכיה ועד יון בואכה לאיטליה.

האופק הקסום – שירים / יהודה מוגרבי־אריאל, הוצאת המחבר, תשמ"ז.

לפנינו האופק הקסום, ספר שירה של המחבר. אלה הם שירים נרגשים מאד, דבר שאינו מקובל בכתיבה של ימינו. הוא כותב מתוך טהרת הנפש ותמימות הלב. הדחף לכתיבה אצלו הוא האכפתיות, הוא כותב על מראות ודברים המפעימים אותו לחיוב וכותב על דברים המזעיזים אותו. הוא כותב על אור גוזי הסמוי

מן העין ונוסך קסם על כל פנים: מתגלגל בין זוגות אוהבים/ מתמקד לשמח נכאים ונופלים/ מרים כל סנטר בגאון אל־על/ מלטף כל כואב/ ומסיט תלתל שצנח על עיני ילד קטן. וכאמור הוא כותב גם על דברים מזעיזים אותו. זאת כנגד העסקנים השוכחים את אלה שהרימו אותם אל־על והושיבום על כסאותיהם: אתם הדואים בין ענני שמים/ אתם הלוחכים אבק כוכבים/ אתם ההולכים עם ראש בשמים/ נטויי גרון כרואים ולא נראים/ הנמיכו עוף והתיצבו איתן על הקרקע/ לחוש את תחושת האדם הפשוט.

הנימה הדתית מפעמת בכל דפי הספר. ישנם שירים הכתובים ברוח התקופה, כגון "מלים אלמות", "החלום" ועוד. המטען הלשוני של המשורר עשיר וכתיבתו מסותרת וחגיגית.

בקומה זקופה/ שלמה טבעוני־מוקעה, הוצאת הקבוץ המאוחד, תשמ"ז.

הספר "בקומה זקופה" של שלמה טבעוני הוא השביעי בספריו והוא מסכם עבודה גדולה. מישהו הגדיר עבודה זו כמפעל ענקים ובצדק. שכן אין המדובר כאן בסופר היושב בהיכל שן ומעצב דמויות בין ספל קפה אחד למשנהו, כיד הדמיון הטובה עליו. מדובר כאן בעבודת חיקור ובילוש, ראיונות בלי ספור עם אנשים, רדיפה אחרי תעודות ומסמכים, חטוט בארכיונים, ביקורים במקומות נשכחים– וכל זה כדי להאיר באור אמיתי־ממשי את אותן דמויות הבלתי נשכחות במטרה אחת ויחידה להעלות אותן על במתי־עם. לאמר: **כאלו תראו וכמוהן תעשו.** הכתיבה עצמה היא בבחינת אקורד אחרון בסוג כתיבה נדיר זה.

לפנינו הספר "בקומה זקופה". בשער **יונה קושב** ולצדה שתי בנות והן מיוצאי חלציה. צאצאים אלה כה דומים לה כאלו הם העתק רטרואקטיבי מימי ילדותה. היא נראית בגיל מתקדם, אבל יופיה עדיין זוהר בכל ארשת דמותה. אשה זו נפטרה בגיל 92 במלוא צלילותה וכוח עמידתה והדבר מפליא, שכן עברו על אשה זו המים הזידונים של החיים. היא נאבקה בכל שנות חייה, באשר היתה לוחמת מעצם טבעה. היא היתה מאלה שאיכפת להם ומסוגלת לתת את אחרון בגדיה ופרוסת לחמה לנזקקים, שהרי היתה אשת החסד.

שלמה טבעוני הוא איש קבוץ אלונים, מעורב בחיי הקבוץ ונושא בנפשו ובעצם חייו את האידיאולוגיה הקיבוצית, אבל הוא מאלה שלעולם ישארו נאמנים לשרשם ולמקור מחצבתם. כמדומה שדוקא האידיאולגיה הקיבוצית בטהרתה היא שדחפה אותו ואולי הכשירה אותו אל העשיה הספרותית שחוצב ממקורותיה של יהדות תימן.

אל המליון הנשכח/ יונה כהן, הוצאת כנה, ירושלים 218 עמ'.

יונה כהן עתונאי בהצפה מאז הוסדו וסופרו הפרלמנטרי בכנסת מאז הקמתה, מגיש לנו ספרו זה, החמשה עשר במספר ספריו ואחד המובחרים שבהם.

בשלהי מלחמת העולם השניה, לאור שואת האימים שהונחתה על יהדות אירופה הוא שוגר לסוריה, לבנון ופרס כשליח עליה. בתפקידו זה נכנס הוא לעסקי הברחת יהודים מפליאה בתחכומה, מסוריה דרך לבנון לארץ ישראל.

ואולם לא בעליה בלבד עסקינן, שכן לצורך העליה הוא עסק בחנוך ובהוראה, הקנית הדבור העברי לנוער והסברת כל המתרחש בארץ. עיסוק זה הסב לו קורת רוח חוויתית ממש. זה מורגש יפה בכתיבתו, והסיבה פשוטה: הוא נגש אל צאן מרעיתו עם ניב עברי צח וברור שנקלט מיד בתודעתם, שהרי הם שומעים ולומדים את הניב הזה בתלמוד תורה, בבית הכנסת מדי שבת ומועד ומדי יום מפי אבא וסבא בלימודיהם במקרא, במדרשים וברש"י.

זה ספר עלילה מרתק עם אתנחתות של סקירות הסתוריות על ישובים חשובים בתולדות ישראל. הנה אנחנו **בארם צובא, בבית הכנסת** הנושא את שמו של יואב בן צרויה. עיר זאת זכתה בהילה של כתר ארם צובא, נכס שאין דומה לו מבחינת דיוקן ויופי.

באירן התרחבה פעילותו יחד עם קבוצת שליחים לפעולת הצלה ממש. הם נאלצו לרכז פליטים מעירק ומאירן גופא ולשכנם בבתי הקברות בלית ברירה עד להעלאתם ארצה.

בנעים זמירות/ משירי יהדות תימן

דיואן כיס רב־חן ונעים מראה שמושי מכיל בעיקר את השירים השגורים בפי כל, כולל נשים וילדים. דיואן זה הוא מעין מיניאטורה לכל הדיואנים הגדולים – השלמים. הוא בנוי כמתכונתם, אבל במימדים מוקטנים. בצדו האחורי מתנוסחת תמונתו של נעים זמירות אהרן עמרם נ"י.

כזמרה המובחק של המורשת המוסיקלית של יהדות תימן הוא ידע מה לברור ואיך להציג את החומר. הוא פותח בשירי שבת, עובר לשירי חתנים, לפיוטים לכבוד התורה ומשם לשירי המופת שכל אחד מהם מולחן בכמה וכמה לחנים ומסיים בהללות.

לאהרן עמרם קול נדיר, שלגבי יהודי תימן הוא מבטא את נשמת השירה השבזית־התימנית, השראתו פרושה על כל השירה הזאת על מטעניה מקצביה ולחניה, כולל שירת הנשים שהיא שירת העם באופיה המובחק ביותר. דיואן זה מכיל גם שירים מפרי רוחו.

יתר שאת ויתר עז/ מאת ציון להט צב"ר. הוצאת "בית היצירה"

על סף חתימת המדור הזה הגיע לידי ספר זה. במבט ראשון התרשמתי מהטעון הלשוני העשיר והסגנון החד והדוקרני. דרך פתיבתו של המשורר תקפנית ממש. הוא כותב על שמים נסרטים, על שה פועה וחמור נוער, הרוח מפיחה עשן, הכפה בהר הבית מנקרת עיניים ועוד. בקצור הוא עשוי לעורר קצת פחד ואולם מבין השיטין מציצה נפש חזקה למדי אבל גם מעודנת למדי, הוא כותב ברגש חזק ויש לצפות שהוא יתפתח וישגשג ושירתו תלך ותעמיק בעריכה הספרותיים.

בשורה משמחת לשוחרי מסורת

יצא לאור ספר **"פעולות צדיק"** גנזי הרב יחיא עומיסי נע"ג אב"ד וראש קהלת יהודי מחוז העיר רדאע שבתימן — עיר ואם בישראל.

אסף, תרגם וערך: **שלמה עמיהוד** יצ"ו. הספר דן הוא יצירה חשובה המקפלת בחובה חכמת חיים ודעת עם יסודות מן העולם הרוחני היהודי, מחיי החברה וממ־ אורעות הזמן שהטביעו את חותמם על חיי הקהלה והחברה שהרב היה מנהיגה הרוחני. הספר יצא לאור בהוצאת "אגודת אחים", רח' אניבליצי 3, בת־ים.

★

יצא לאור הספר **"שפת אמת"** מאת **בנציון הכהן** יצ"ו (הוצאת המחבר). הספר דן בבעיות המבטא העברי הנכון והצח של כב האותיות העבריות והתנועות על פי דברי רבותינו הראשונים והאחרונים ועל פי מסר־ רות עדות ישראל השונות. כן מבואר בספר לימוד חכמת הדקדוק ובאור דעת המונעים לימודה ובירור ההלכה: **"אל תטש תורת אמך".** מי יתן ורבי השפה יתנו לבם להשיב ללשוננו ולמבטאנו את כבודם וְזֻהֳרם. ניתן להשיגו במערכת **"אפיקים".**

בשורה מרנינה ליהודי תימן

לשוחרי מורשת יהדות תימן יצא לאור **תכלאל** צלום כתב־יד עתיק בשני כרכים, סדור תפלות כל השנה בכתב־יד אמנותי מאיר עינים.

כתב־היד נכתב בירושלים לפני כמאה שנה. בעל כתב־היד והמהדיר הוא מר שמואל גראמה נ"י. יבורך מהדיר התכלאל ממעון הברכות שהנחיל לנו כלי חמדה זה.

ניתן להשיגו במערכת **"אפיקים".**

לסעדיה דחוח־הלוי ורעיתו **יונה** תמ"א

בהגיע בנם **גולן** למצוות

אמרו **לגולן** צֲמַח וּפְרַח

וּזְהַר כמו כוכב בְּעֵת יִזְרַח

היום הלא אתה כפרח קט

מחר הלא תְּגְרוֹם כְּסֹהַר צח

אפיקים

באין בית יפרע אנוש

(אח חורג)

מאת יאיר עוז־ארי

מכנסיו של הרון היו רחבים וארוכים פי שניים ממדתו ובשעת הליכתו אנוס היה לטפוח מכנס במכנס, לסירוגין, לגרור אחריו את סרח העודף ולטאטא בו את הקרקע. ולא המכנסים הם שהקנו לו את פרסומו אלא דוקא מנעליו — נעלים גדולות וכבדות של חיל תורכי שנקנו עם המכנסים בפרוטות ממוכר בלאות ערבי בשער שכם. נעלים אלו היו תלויות לרגליו הקטנות והרזות של הילד הרון בעזרת הרבה חוטים שנמשכו מהן ולפפו את קרסוליו, בדומה למשקולות ברזל לרגליו של עבד עולם. משקלן הכבד ובית קיבולן הגליתי כפו על הילד דרך הליכה משונה, עקלתונית ולא יציבה; לא הליכה אלא גרירה, סחיבה, ללא יכולת להרים רגל מעל פני הקרקע, מחשש שהנעלים ישמטו ממקום אחיזתן. גם מילוי הנעלים וריפודן בעתונים ישנים של "דואר היום", כדי להצר את נפחן, לא הועיל הרבה — וכך היה הרון הולך וגורר עצמו, לאורך כל היום בקול טפיחה וסחיבה ובנענוע הגוף לצדדין.

ילד בלי בית ובלי הורים, היה משוטט בשכונתנו בכל יום תמיד, כיסי מכנסיו הגדולים תפוחים, באחד כל מאכל אשר יאכל, לשעת הדוחק, ובכיס השני, שנועד מלכתחילה לשמש כאשפה לכדורי העופרת של חיילי הוד מלכותו השולטן, הכיס הזה שימש עתה כשקית לגרעיני חמניות. הָרוּן אהב מאד גרעינים, וכמוהו גם ילדי השכונה, שקניאו בו ובכיסו התפוח; היו מקיפים אותו בחמדה ובלשון תחנונים, זה אומר: "תן לי קצת גרעינים" וזה אומר: "תן לי קצת", והוא, בטוב לבו, היה נענה ונותן. ראשית, היה מצווה על כולם לשבת, והם ישבו, צפופים ודחוקים, על מדרגות בית־הכנסת, ריציפו בערגה למתת ידו. שנית, מי שקיבל את מנתו להתחייב לא להביא גרעין אל פיו עד לסיום החלוקה; אלא שהחלוקה היה מתארכת, אל קצה גבול הסבלנות, ומעלה את מתח הציפיה. וכל כך למה? כי הרון ליווה כל נתינה ונתינה באמירה כלשהי או בסיפור טרי שראה או שמע, שכן הוא קנה גרעיניו בדמים מלאים, בכספו שבא לו מיגיע כפיו, וחלוקתם ראוי היה לה על כן להיעשות בנחת ובמתון...

הָרוּן נידון לחיי פורענות, סבל ויתמות ומרעין בישין, שלא בצדק. ברגע שיצא לאויר העולם אמו הצעירה שבקה חיים לכל חי, הקשתה בלדתה העלובה; הוא בא לחיים והיא למיתה. אם אמו אספה את העולל ביש המזל אליה, טיפלה בו במדת יכולתה, על אף שהלכה והתמעטה מחודש לחודש ומיום ליום, ולא זנחה אותו אלא לאחר שהזיקנה הכריעה אותה. עם מותה אספה אותו שכנתה הצדקת, שנודעה בשם ה"חסידה" ע"ש צדקנותה וחסידותה, כמנהגן הטוב של נשות חסידי "בתי רנד". אולם בשל אורח חייה וכובד שנותיה לא יכלה להתמסר לטיפולו, ולכן מיהרה לחפש לו מנוח בחיק משפחה אומנת אשר תיטב לו.

היתה ה"חסידה" חולמת חלומות, בשעות הלילה המאוחרות, וחלומותיה היו מתפרסמים חיש בין כל נשות השכונה. אולם חלום אחד לא סופר ולא הוגד אלא לאוזניה של אשה אחת ויחידה — תורכיה אשת עמרם אלסרי – חלום שנסב כולו סביב הרון התינוק היתום בחלומה נצטוותה ה"חסידה" למסור את התינוק לתורכיה אשת עמרם אלסרי, כדי שזו תאמצו לה לבן ובעבורו היא תזכה ללדת בנים זכרים. תורכיה ילדה עד עתה רק בנות, חמש במספר, ואיזו סגולה טובה תצלח לילדת בנים מאשר לאמץ בן זכר? ולא עוד אלא תינוק יפה ובריא כמו הרון...

מצדי אני כבר מסכימה, אמרה תורכיה, אלא שלא אני הקובעת, הדיבור דיבורו של הגבר, אפילו כאן בירושלים...

עמרם הוא אדם טוב, את תוכלי לו, שידלה לה ה"חסידה" ודחפה את התינוק לזרועותיה תוך שהיא מוסיפה: עמרם יהודי כשר, הוא יבין את החלום...

ה' יעזור, לחשה תורכיה וה"חסידה" החזיקה אחריה: ברוך הוא וברוך שמו, ונחפזה לעיסוקיה. מבחינתה, הרון היתום בא על מקומו הנכון. האמנם?

★

הרון הופיע שוב בשכונתנו, לא כילד אלא כנער מתבגר; היה מהלך בסמטאותיה, לאורכה ולרחבה, ומשקרבה שעת צהרים וניחוחות המרק והחילבה עלו באפו, היה מאט הליכתו, מצמיד אזנו לדפנות הפח של מטבח זה או אחר, מקשיב לבעבועי המרק שבסיר ולרחש הפתיליות ונושם לתוכו את ריחות הניחוח של התבשילים. אמהותינו הביטו עליו בחמלה רבה, הביאו אותו ביתה ודאגו לזונו, בוקר, צהרים וערב.

בית אלעזירי היה פתוח לפניו בכל עת, וכל אימת שחש רעב היה נכנס לַפּוּמָּה — המזווה, בוצע לעצמו פת כדי נתינה, מורח בחילבה ואוכל — אבל לא לפני שנטל ידיו ובירך על נטילת ידים ו"המוציא". אמי היתה עונה אמן על כל ברכה וברכה ומסיימת ואומרת לו: "לך־אלקוא" — יישר כוחך, שפתים ישק.

הרון לא התרועע ולא התחבר עם שום בריה, לא צהל ולא השתובב, אבל גם לא ראיתיו עצוב או בוכה. על פניו היתה נסוכה מין רצינות, שתוגה ושלוה משמשות בה בערבוביא, ואין לדעת אם נטרד במחשבות כלשהן. ומה שערר פליאה, לא עובדת היותו נער מחונך — משכים ומעריב לביה הכנסת ומדקדק במצוות, למרות היותו עזוב וחסר־בית — אלא עובדת ידענותו את הפרשה וההפטרה וטעמי המקרא לכל כלליהם ודקדוקיהם. היכן למד ומי לימד אותו? המשפחה האומנת? אביו ז"ל? ילדים בני גילו מהשכונה ביקשוהו לא פעם לשנן להם את פרשת השבוע, כדי להכינם לקראת החזרה הכללית שהמארי ערוך לתלמידיו כל יום חמישי, והוא עשה בשמחה את רצונם. בימי רביעי בשעות אחה"צ אפשר היה לראותו מוקף בילדים קטנים, שלמדו מפיו את פסוקי ה"ששי" של פרשת השבוע עם הטעמים, והשינון נעשה בחמדה ובנעימה ובחשק גדול, הן מצד המלמד המתנדב והן מצד תלמידיו הדרדקים.

הרון היה נמצא בכל מקום: בעת התפלה — בבית הכנסת, ובשאר היום — הולך סובב בסמטאות "משכנות" ו"הגורל". בלילות איש לא ראה אותו ואיש לא ידע היכן הוא חוסה ואיפה הוא ישן.

אלעזירי קָרב את הרון יותר ויותר וכמה פעמים הציע לו מקום ללון בפינת החדר שבו התגורר עם בני ביתו, ואם רצונו בכך יוכל לישון לבדו במזווה. הרון לא השיב להצעה, אבל קיבל ברצון את ההזמנה לבוא בלילי שבת להנעים זמירות בקולו הערב ולחזור על פרשת השבוע, שנים מקרא ואחד תרגום, עם בנו יחידו של אלעזירי — לשמחת לבם והנאתם של בעל הבית ונות ביתו לוּלְוָה.

כשהיה עומד לצאת מהבית בלילה, ביקשה לוּלְוָה לשים בכיסו מעט קליות משל שבת, אולם הרון היה מסרב לקבל. תחת זאת היה יורד מבית הכנסת בתום תפילת שחרית של שבת ובא אל ביתנו לאכול כּוּבָּאנָה ולשתות קפה קשר.

★

הרון בגר, פלומה כהה נראתה בבירור על שפתו העלוינה ומבנה גופו צמח לגובה ולרוחב. הליכתו נותרה מעוותת כשהיתה, ואף החריפה עם התבגרותו, על אף התמורות שחלו במכנסיו ובמנעליו. הוא עבד פה ושם, אם בשירותן של עקרות בית ואם בעבודות פיסיות, והשתכר למחייתו.

יום אחד, בדרכו לכותל המערבי להתפלל, התעכב אצל הסבלים הישמעאלים שעמדו יום יום בכניסה לשער יפו משחרים לפרנסה. הרון עבר על פניהם ושב וחזר אליהם, הקיפם מכאן ובא להם מכאן, כמשתאה מבלי דעת מה. סבל אחד מגודל שפם, שהמרדעת שעליו היתה הכבדה ביותר וכובע החרוט שעל ראשו גבוה משל חבריו, נתן עינו בהרון ורמז לו להתקרב אליו.

הרון התקרב והלה שאלו אם רצונו להיות סבל. — "למה לא? זוהי עבודה של גברים" — ענה הרון. — "אם כן תוכל להתחיל אפילו ממחר, ותחילה עליך ללמוד את המקצוע אצלי".

בבוקר יום המחרת, בתום תפילת שחרית, הרון עמד כבר בתוך חבורת הסבלים. עלי, הסבל הראשי, קיבלו בְּסֵבֶר פנים וניסה עליו את המרדעת. אבל הכובע לא אבה הרון לחבוש, באמרו כי הוא יהודי, ולא כיהו בו. עד מהרה הפך להיות סבל מן המנין, נטל חלק בשיחם ושיגם של סבלים, למד להכיר את להג דיבורם, את מנהגיהם ואורח חייהם, ולא עברו חדשים מועטים ואי אפשר היה עוד להבחין בינו לבינם. הרון היטה שכמו לסבול כל משא כאחד הסבלים הותיקים, וגם השכר שקיבל היה ראוי.

כעבור זמן החליט הרון לנטוש את עבודת הסבלות מהעדר יהודים סבלים; הוא היה הסבל היהודי היחיד בתוך חבורת ישמעאלים ועובדה זו הרתיעה אותו מחשש שהללו ישפיעו עליו מתרבותם ויגרמו לו להתרחק מצור מחצבתו. השליך את המרדעת מעליו וניסה למצוא פרנסתו כסייד. תחילה הלך ללמוד את המקצוע אצל יחיא גלטוולי — סייד־אמן, ולבסוף נעשה אדון לעצמו. הוא עבד כסייד עצמאי והשתכר דַּיי־פרנסתו והותר. קנה לעצמו בגדים נאים, חליפה כחולה והדורה, ובגמר יום העבודה היה מתרחץ היטב, מחלבש יפה, סך ידיו וראשו בשמן ויוצא אל סמטאות ילדותו לשוח קמעא טרם יכנס לבית הכנסת לתפילת מנחה וערבית.

נְעָמָה בנת חבשוש השכירה לו חדר קטן שבחצרה ובו חלון יחידי מצד דרום. מחלון זה השקיף הרון על הבתים והחצרות של משפחות פסח וזונגפלד, על מדרגות האבן הצרות שהו־בילו לבית הכנסת האשכנזי שמעל לדירותיהם ועל ילדי החסידים ששיחקו והסתובבו באותה חצר.

בשובו מעבודתו נהג הרון לשבת ליד החלון ולהתבונן בילדים המשחקים במשך שעה ארו־כה. פניהם של הילדים ופאות שירדו על לחייהם דמו דמיון רב לילדים מבתי הגורל, ובכל זאת היו אלה שני עולמות שונים. כולם היו יהודים, תורה אחת ומשפט אחד לכולם, אבל מפוצלים ומפורדים גם בארץ אבות.

יום אחד שמע הרון קול קורא: "עשירי, עשירי!" יצא את חדרו, גמא את המדרגות שממול חלונו ובא אל בית הכנסת להשלים את ה"מנין". נכנס, ישב בסמוך לכניסה, אך איש מבין המתפללים לא השגיח בו. כולם מתהלכים אנה ואנה, ממלמלים ומתנועעים, וממתינים לבוא ה"עשירי". למה אינם מתחילים בתפילה? הלא יש כבר "עשירי"? אני ה"עשירי", הת־פללו, יהודים! יש "מנין"...

זמן רב נדרש לו להרון עד שהבין, כי בבית הכנסת החסידי הזה אין לוקחים בחשבון ה"מנין" יהודי כמוהו, אפילו בדיעבד. הוא לא מתנועע בתפילתו ולא חג כשיכור ואף לא עוטה מעיל שחור כמוהם. הוא לא שייך.

הרון נפגע מיחסם זה של החסידים, ומאז לא דרכה עוד כף רגלו על סף בית הכנסת שלהם.

★

שבע שנים חלפו מאז שהרון נעשה לעובד עצמאי העומד ברשות עצמו. היו אלה שבע שנים טובות, השנים הטובות בחייו: פרנסה מצויה, מגורים נאים, חברה טובה וסביבה ביתית שהיתה לו כמשפחה אחת גדולה.

ואחרי השנים הטובות באו הרעות, שנות רזון, שאילצו יהושלמים רבים לנדוד מערבה בריצה אחר הפרנסה. בעל כורחו ושלא בטובתו נאלץ גם הרון לרדת ליפו לחפש עבודה בנמל. והירידה מירושלים נהפכה לו לנפילה לאבדון־עולם שאין עֲלָיָה ממנו. הוא אמנם מצא עבודה בשפע ואף השתכר הרבה, אבל נקלע לתוך חברה מושחתת ואלימה ולחיי הוללות ובוזבוז, ומשם אל עולם הפשע. הוא נעשה "מוכר" למשטרה והפך עד מהרה ל"בן־בית" בחדרי־המעצר ובמסדרונות בתי־הסוהר. בתחילה היה נשפט לתקופות מאסר קצרות ואחר כך לתקו־פות ארוכות עד שנידרדר אל הפחת, שאין ממנו מוצא.

כשראיתיו לאחרונה בבית הסוהר ברמלה היה הרון שפוט ל־12 שנות מאסר על סיוע ברצח, וכבר ריצה שבע שנים מהן. דימיתי שטעיתי בזיהויו וכי אין זה אותו הרון שהכרתי מימי ילדותי; הוא היה עלוב למראה. משנת־ברירה טעותי נכמרו רחמי על האיש, ותחילה התחקיתי אחר נוהגו והליכותיו בבית הסוהר; נסיתי לעמוד על תכונות נפשו, על מעשיו והרגליו ועל מצב בריאותו — והצטיירה לפני תמונה של אדם שבור ברוחו והרוס עד דכא. תוך עיון בתיקו גליתי שהוא גם נמנה על המכורים הנמצאים במעקב רפואי ונתונים לטיפול מת־מיד. הרופאים סברו שימיו ספורים וכי קצו הולך וקרב. כאשר הודיעו לו על רצוני להיפגש אתו דחה זאת בביטול ובקוצר רוח. החלטתי לגשת אליו בעצמי, לעת ארוחת הבוקר, ובאחד הימים עצרתי לידו והושטתי לו יד לשלום. בחשדנות, ובביטול מופגן, שלח ידו אט אט אל ידי ובו ברגע שב ואסף אותה. יאללה יאללה, אמר, כלומר, הסתלק. "הרון", נקבתי בשמו, "אתה מוכן לשמוע אותי?" הוא נדהם, נעמד לרגע וזרק לעברי: "לא שמי הרון" והפנה גבו והלך.

ימים מספר לאחר מכן, שוב פניתי אליו, והפעם בזמן שובו מעבודתו ביציקת בלוקים, עבודת פרך זו השכיחה את מכאוביו, ובסופו של יום עבודה מתיש היתה בו הרגשת הקלה ולוּ לשעה.

גם הפעם דחה הצעתי לשיחה עמו, דחיה וסרוב במלים בוטות ובלשון גסה, אבל לא באופן מוחלט.

בפגישת אקראי שהיתה לנו במרפאה, בזמן שהוא חכה לטפול, התישבתי לידו והחלפתי עמו כמה מילים, כמשיח לתומי, ובתוך כך הצעתי לו לבוא לחדרי. הלה הביט בי ארוכות, סקר אותי מכף רגע ועד ראש ופטר בהצדעת יד: "תַּחַת אֶמְרָךְ", לפקודתך. למחרת היום, בתום ארוחת הבוקר, צעדנו שנינו לחדרי. הצעתי לו לשבת בקצה הספה, ואני בקצה השני, והגשתי לו סיגריה. הוא דחה את הסיגריה, אך הסכים לקחת מידי את המקטרת. לאחר שאיפה ראשונה פלט את העשן ואמר: "זה 7 שנים שלא טעמתי טעמו של טבק כזה".

— אתה מעשן הרבה?

— פעם עשנתי הרבה מאד, מאז שעברתי ליפו לפני כמה שנים והפסקתי בגלל שעולים, הייתי מקיא את הריאות שלי.

— למה עזבת את ירושלים ועברת ליפו?

— עבודה. רוצים לחיות, ובירושלים לא היתה עבודה, אז בן־האדם עוזב ועובר ליפו, אפילו לג'הנם.

שאף מן המקטרת בתאוה והוסיף: נו, ומה הסוף? מה אתה רוצה ממני? הגד לי אתה תימני?

— אני תימני.

— ואתה? שאלתי בהתממות.

— אני כ'רא, קפוא, מחוסל גופנית ונפשית.

— היאוש לא מוסיף לבריאות.

— איזה יאוש? איזה בריאות? והתחיל למנות את כל מדויי גופו בשמותיהם, אחד לאחד, בסבלנות וביסודיות עד להכאיב.

שאלתיו מתי היה לו הבקור האחרון והוא ענה: אני אין לי בקורים, לא רוצה בקורים ואין לי מי שיבקר אותי, יא־אללה, מספיק לך להיום, נלך לעבודה. הוא התרומם ממקומו ואני לויתי אותו עד ליעשר היציאה לחצר למקום עבודתו. מפגשים כאלה התקימו בינינו כמעט יום יום, חפשתי את אמונו המלא. יום אחד החלטתי להתקדם יותר, להתודע אליו, אמרתי לו: הרון, האם לא הכרתני?

— מאיפה שאני אכיר אותך?

— אבל אני מכיר אותך, נכון שגרת בירו־שלים במשכנות?

— נכון, אז מה?

— נעים לפגוש אדם שאותו הכרת מלפני עשרים שנה, היש לך קשר עם אחותך?

הארון זקף גו ואזניו, מתח גופו, לא זע ולא נע.

— אחותך רבקה — חזרתי ואמרתי — מה שלום רבקה?

— מראה פניו התחלף, הרים את הספר שהיה על ברכיו, הכה בו על השולחן וזעק: איזה אחות? רבקה? רבקה? היא לא אחות, היא חורגת.

הרון צנח לאחור, החזיק ראשו בין ידיו וסגור לבו נפתח: היא לא אחותי, רבקה לא רצתה להיות אחותי, היא אמרה שאני את חורג, אם לא היתה מתעלמת ממני הכל היה אחרת. נכון, היא רק אחותי מאבא, אבל כולם אמרו היא אחותך, ולא חורגת, אחות, יעני תמם — בדיוק, אחות, אבל מה לעשות? זה הגורל של בן־האדם.

לגם מכוס המים שעל השולחן והוסיף: אתה קורא לי הרון? רק בירושלים קראו לי הרון, הרון זה שלפניך הוא אדם אחר לגמרי, אחר מן הקצה אל הקצה, הרון ערוסי, זמר, הלך לבלי שוב.

דומה היה שכאלו קירות החדר רעדו וסדקים ניבעו בהם מדבריו המחלחלים של הרון. אני קפאתי על מקומי והמלים נעתקו מפי.

הספר שהיה מונח על ברכיו כמעט ונפל על הרצפה, הוא התעורר, הזדקף, ביקש סליחה, אמר שלום וחזר לתאו.

בפגישתנו הבאה לא הייתי צריך עוד לדובב את הרון, היה עלי רק להקשיב למר שיחו, לנאומו הַמֻּאָשִׁים, לשאון מימיו חיין המרים המארירים שפרצו מתוך סגור לבו כנהר זועף ואיימו אף להטביעני בנחשוליהם העכורים. אני רק הקשבתי והוא דיבר: תשמע, אני רוצה לשאול אותך, פתח ופיו ככד עליו, תגיד לי,

שמעת בחיים שלך על בן־אדם שאין לו אבא ואין לו אמא? הה? תגיד? לא אבא ולא אמא. את אמי לא זכיתי לראות, ומאבי נותרו לי רק חוויות של ילדות, חוויות לא נעימות. אני זוכר אותו, גבה קומה, הפנים שלו פני חיה זקנה, זוכר את עיניו, כל עין ועין פוטבאל, ואת השיניים, כמו סלעים בצד הכביש, והידיים, איזה ידיים יא רבי: ענקיות והצפרנים — ברזל, שחורות, דפק לי את הצפֶּרנים שלו בגב, כמו מגרפה. אבל זה אבא שלי, ואין דבר שהוא ככה, אלא שהוא לא רצה אותי, למה? למה, אלהים! תמיד היה בנעלים גבוהות ובמדים של העבר־דה, היה לו כובע כזה במצחיה, כמו של האנגלים, מצחיק; כשהיה הולך היה הולך, כשהיה אוכל — רק אוכל, ואם ישב — ישב בכל הגוף שלו הגדול ולא יותר. בשעה שהיה עובר ואני ברחוב הייתי בורח שלא יתן לי זבטה בתחת. כן, זבטה בתחת הקטן של ילד, אולי בן חמש, זה נשאר לו לכל החיים, הנה עד עכשיו אני מרגיש את הכאבים של הזבטה שקיבלתי ממנו, ולא מספיק זבטה, אלא גם בלי התראה מוקדמת, סתם, פתאום — תַך, אודרוב, וכל הגוף שלך עף למעלה מהזבטה של האבא שלך, זה מין אהבה מיוחדת של אבא מיוחד, שאולי הוא מתחרט שהוליד אותך ואולי לא מתחרט, אבל לא היה רוצה שתבוא לאויר העולם ותגזול מן האויר שלו.

תאמין לי, ככה זה היתה המציאות, כזאת היא היתה, אני הרגשתי אותה טוב בתחת וגם בראש; אתה יודע, פעם הוא נתן לי סטירה, אממא סטירה, שהכוכבים יצאו לי מן העינים והכל היה שחור עם נְצוצות שיצאו מתוך ראשי בזמזום מחריש. הסתובבתי כמה פעמים, כמו שאומרים, על צירי, ונפלתי. הרגשתי משהו כבד מזיז ומושך אותי וידעתי: זה אבא שלי, מגלגל אותי בנעלו. אני שתקתי, תשמע, לא תאמין.

"אף הגה ולא כילמה!", כך היה צורח אבי עלי בזמן שהייתי נופל תחת מכותיו. ולא כילמה, פרוש, אף מלה! כלומר, השמר וגם הזהר. נוהג היה לאמרה יחד עם חבטה פה וחבטה שם, בעיטה פה ובעיטה שם, סטירות, גילגולים לְאַלָלה.

אתה בטח חושב, מה קרה להארון שלך? השתגע? מסטול? גם זה וגם זה, אבל זה לא מיין ולא מסמים שאני שונא. יין? יין אוהב, מת על יין, תביא, יש לך פה? תביא עכשיו חבית אני גומר אותה. אתה לא יודע כמה הכנסתי לגוף הזה ז'ריקנים, כמויות לְאַלָלה, ומה יצא מזה? כ'רא, שתן, הרבה, איך אמרה הדוקטיבית שלי: אדון ערוסי, אתה הורס את הכליות שלך. נו, אז מה אם אני הורס את הכליות שלי? אז מה? א. הן שלי, ב. זה אבר קטן לעומת הגוף כולו שהוא הרוס ושבור ומחורבן, בסדר?

"בסדר, אני רוצה שתקח את הכדורים שלוש פעמים ביום לפני האוכל, כלומר לפני הארו־חות, הבנת?" הבנתי. "ואת הסירופ תשתה לפני השינה"או קיי, הייתי מאשר בהצדעה והיא פונה אח"כ לעבודתה. עכשיו תאמר לי מי משוגע, אני או היא? כי את הרופאה הזאת אהבתי, אף פעם לא התקוטטתי אתה, היתה עוזרת לי בעיקר במלים שלה, מלים חמות, כשהיא מסתכלת לי בעינים ולוקחת לי את היד ואני יוצא ממני כולי רוק וקרירות. הייתי מרגיש כאילו היא מלאך אלהים. לבשה גם לבן.

מן הון להון — מפה לשם, עברתי לרופאה (הקודמת) שלי (מה פתאום אני מספר על המטרמכית המטומטמת הזאת?) תשמע, זו לא היתה רופאה, זו היתה אשה חמה טובת לב, והכי חשוב — היה אכפת לה עלי באמת, כאילו אמא, ואללה כאילו אמא, תשמע מה היתה עושה כשהיתה בודקת אותי; היתה בודקת את כל הגוף, בכל פנה ובכל אבר והייתי מרגיש שזו לא סתם בדיקה אלא גם דאגה, דאגה של ממש. הפנים שלה — פנים של מלאך, בהירות־אדומות, שער קצר בלונד, מח־רוזת יפה לאללה על צוארה הארוך, שהיה נכנס לתוך שמלתה, ומתוך שמלתה יצאו ידיה והונחו על השולחן שלפניה; אצבעותיה לא רקות ולא עבות, בדיוק העובי הנכון והאורך המתאים, צפרניים יפות, לא אדומות (איכס אדומות), מסודרות, ישרות, אחלא צפרנים. באצבעות אלה משמשה בגופי ואני חש כאילו בריאות נכנסת בגוף שלי.

שמע, לרופאה זו הייתי נותן את כל החיים שלי. פעם ספרה לי שהחלון של הבית שלה התקלקל, אולי יש לי נגר שיתקן, מה נגר? מי נגר? אני הנגר שלך, אמרתי לה. באתי אצלה ישר, הזמינה אותי לשבת, תקנתי חת שתים את החלון, וגם ראיתי את המנעול של הדלת שצריך איזה שמון קטן, והופ נפלתי על הספה. נכון אני כבד, אבל גם הכסא שעליו עמדתי היה עָבֶה — רעוע. היא מתנצלת ומבקשת סליחה הכסא שהפיל אוי, ואני — הפיכה אחת לכסא, מברג פה מברג שם, קצת דבק, והכסא חזר להיות כסא.

טוב, ישבנו, הביאה קפה ועוגות, אממא ספלים, בחיים שלי לא ראיתי כאלה. אפילו בפריצה הגדולה של אבוזגלו, שהיתה פריצה לבית מלכים, לא היו ספלים כאלה. כדאי שתשמע איזה ספלים; עגולים, אבל לא עגולים חָלָק כך, העגול הולך כמו זיגזג מתפתל, למטה יותר צר מלמעלה, ויש להם כזאת תחתית, ובכל ספל ציורים עדינים של פרחים, והאמצע של כל פרח שקוף, עדין, יעני, מתי שאתה מוזג תה לתוך הספל הציור, ובמיוחד הפרחים, מתבלטים ונהיים מוארים כאלו הכנסת מנורה לתוך התה. ואם אתה, בן אדם, רק תסתכל בספלים תמצא עולם שלם. תאמין לי, זה מעניין, זה תה, תה עם השראה. כך גם אמרתי לה, ומה אתה חושב? הסכימה אתי וסיפרה לי על תולדות הספלים האלה שבאו לה מהסבא של הסבא, מדורי דורות.

בפעם השניה שבאתי אצלה זה היה בגלל הברזים. טוב, תקנתי את הברזים ואמרתי: את רואה עכשיו הברז הזה, חי, יש מים זורמים. כן, מר ערוסי, אמרה, זה כמו בן־האדם, הוא חי בגלל הדם שזורם בעורקים שלו, בן־האדם צריך לשמור על הבריאות שלו, הוסיפה ועשתה תנועת אזהרה לעברי באצבעה.

הדיבורים שלה היו כל כך חשובים, ולא רק בגלל החכמה שבהם, אלא בגלל זה שהם יצאו מן הלב, ואצלי, תאמין לי, נכנסו ללב. כל בקור אצלה היה מחמם לי את הלב והייתי מוכן לתת לה את כל החיים שלי: לשמור על הבית, לתקן את כל הדברים שצריכים תיקון, לנקות את הבית ואת האבק למעלה ששם היה קשה לה להגיע. מה לא הייתי מוכן לעשות בשבילה, וזה עוד לא מספיק לעומת מה שהיא עושה לי בדבור שלה. רק בדבור שלה — תרופות, תרופות — אני לא מאמין, אבל בשבילה אתה עושה בדיוק: שני כדורים לפני האוכל בבוקר ושנים בצהרים גם כן לפי האוכל ושנים בערב לפני האוכל ולפני השינה. זו הרופאה, שלא היו לה ילדים, ואני לא בטוח אם יש בעל, היה לה חום לילדים, אל תשאל. אני, כמו שאתה רואה אותי, לא ילד, וזה היה לא מזמן, הייתי מרגיש על ידה כמו ילד, אפילו הייתי לפעמים רוצה להתחבא מתחת לסינור שלה או מתחת לשולחן שלה.

אספר לך, פעם כשהיה לי חום גדול, באה לבקור בית. קמתי, סידרתי החדר יופי, אח"כ שכבתי חולה עוד יותר בגלל המאמץ והמהירות של הסידור. שכבתי וחכיתי עד שהיא באה. הייתי חולה, ומה שעוד יותר החליא אותי היה הפחד שמא היא לא תבוא בכלל. אבל לא, היא באה. בדקה אותי והשאירה לי גם שוקולד ע"י המרשם של התרופות ושמה לי לבנתים כמה תרופות מהפרטיות שלה, שיהיה לי עד שהחום ירד ועד שאוכל לצאת ולבקור, אל תשאל! רק שמעתי את הצעדים שלה והכנתי את עצמי להגיד: כן! כשנכנסה, יא חביב, משהו יפה נהיה בחדר, משהו שאי אפשר לתאר, אלא לראות. ואני ראיתי את זה; תאמין לי! לא תגיד דמיונות או מחשבות שוא של חום. משהו שקרה, אמת לאמתה, נקי, צלול, ועדין, היה בכל האויר של החדר. ישבה על ידי, מישששה את ידי, את בטני, הפכה אותי, נקשה על הגב, הקשיבה ב"משמו" שלה, הורידה לי החולצה למקומה, וחזרתי אל מתחת לשמיכה. טוב, מה זה חשוב, כתבה, כתבה, השאירה מרשמים ותרופות, נתנה לי הוראות ונקמה ללכת. ליד הדלת התעכבה ושאלה אם כבר אכלתי ארוחת בוקר, תוך אזהרה שאסור לי לקום מהמטה או להכין לעצמי.

חזרה, הניחה את תיקה על הכיסא והלכה למטבח. התבישתי איך היא תראה את המטבח, אבל מאד רציתי שהיא תכין לי את ארוחת הבוקר ושתקתי.

תאמין לי, זו היתה הארוחה הראשונה בחיים שלי שאדם אחר הכין לי, ועוד אמא כזאת! לא, לא טעיתי, היא כמו אמא.

הרון סיים את המנולוג שלו בגעית כאב יתומה ובהטחת אגרוף על השולחן.

בעיניי הבוהות כמיהת עולם ותשוקת אין סוף לאמא שלא היתה לו ולא תהיה; הוא התייפח, זעק לתוך החלל בלב נשבר: א־מ־א והשליך ראש וזרועותיו על השולחן להסתיר פלגי דמעותיו. נרדם.

חרדה וחמלה אחזו בי לנוכח המחזה הטרגי שהתרחש לנגד עיני, הנה עוד אומלל עלי אדמות שלא ידע אהבת אם ולא גב של אב להישען עליו, שפוט לארבע עשרה שנות מאסר, אחד מעלובי החיים שהגורל התאכזר להם. גייסתי את כל כוחות הנפש לבל אפרוץ בבכי גם אני.

בבוקר יום המחרת הובהל הרון לבית החולים, שם אובחנה אצלו החמרה במחלת האנגינה פקטוריס. ביקרתיו כעבור מספר ימים, ומה ראו עיניי?

פניו שונו עד לבלי הכר, עצמות ידיו בלטו וכל גופו כחש והצטמק והצטמצם עד להחריד. הארון גבה הקומה ובריא הבשר הפך תוך ימים ספורים לשלד של עצמות. נשימתו עלתה וירדה בקצב מואץ, כאלו רצתה בכך לבטא מחאתה ו־זעמה על כל שעוללו לה בימי חלדה העשוקים.

בביקורי השני ליד מיטת חוליו החלפתי עמו כמה מלים, בעיקר, התענינתי אם יהיה מוכן לקבל את אחותו לביקור.

— כלאק, כ׳לינא — די, הנח לנו — לָאַי בדיבור מתמשך, לאה, ושתק. לאחר כמה רגעי דומיה אחז בקצה הסדין, ניגב דמעותיו והפטיר לעברי:

— טוב, תביא אותה.

— כתוב לה שתי מלים, אמור לה שאתה רוצה לראותה, בסדר, הרון?

— איך אכתוב לה? מה אכתוב לה?

הגשתי לו נייר ועפרון, והוא, במאמצים על אנושיים, צייר שתי שורות: רבקה, את אחותי! מה נשמע? תבואי לפני שאני אמות. בקושי רב הצליח.

נטלתי מידו את הפתק, ועוד באותו ערב הגעתי לבית אחותו.

קראה את הפתק של אחיה ופרצה בבכי. שאלה אותי מתי היא תוכל לבקר ואני הבטחתי להתקשר עם הנציב ולהסדיר לה רשיון מיוחד.

הנציב הסכים מיד, ולאחר שהתענין בגורלו של האסיר ונאמר לו שאהיש נמצא במצב קשה, הודיע לי שהרשיון יגיע מחר בבוקר למשרד כלא רמלה.

ירדתי עם אחותו מירושלים לרמלה, ובדרך שוחחתי עמה על אחיה, על מסלול חייו האכזרי ואף רמזתי לה על מצב בריאותו. שאלתי אותה אם זה נכון שהיא סירבה להכיר בו כאח? זה נכון, אמרה, אבל לא באשמתי. הסבירו לי כל הזמן שהוא אח חורג לי, שהוא מאמא אחרת, ובכלל, מנעו ממני אפילו להת־קרב אליו. לא אשכח, איך פעם אחת לקחתי צלופה וחלבה ורציתי להביא לו. אמי, לאחר שגילתה שכוונתי ללכת לחפש את הרון לתת לו את האוכל, הכתה אותי באכזריות, מכות שלא שכחתי עד היום. את החלבה מרחה על פני וכתוצאה מכך סבלתי מדלקת עיניים שבועות רבים.

חבל שלא שמע ממך לאורך כל השנים הללו. אפילו הספור שסיפרת לי כעת היה גורם לו אושר אלו ידע אותו. הוא רצה כל כך שתהיה לו אחות, ואת, אחותו בת אביו, בחרת להתעלם ממנו, להתכחש לאחוה — עובדה שפגעה קשה בנפשו הרגישה. לא די לו שלא ידע אהבה מיום היוולדו, אלא גם אחותו הסתירה פניה ממנו.

באנו אל תוך חומות הכלא, רבקה קרבה בצעדים מהוססים לחפש מיטת אחיה, אותו ראתה רק פעמים אחדות בחייה, בימי ילדותה. לאחר שסקרה במבטה את החולים בחדר הצביעה על ראש שבלט מתחת לשמיכות ואמרה: כן, זהו אחי, זהו הראש שלו. הצמידה גופה למיטתו, הסירה את השמיכה מעל פניו והתבוננה בו דומם. אני עמדתי במרחק מה מהם, מתוח כמיתר, עד להתפקע, ואיני יודע למה?

עיניו של הרון נפקחו בהדרגה ונפגשו בעיניה של זו העומדת ליד מטתו. מבטו היה צלול, נוקב עד לאימה.

א־א־א־אח־תי, ר־רב־קה; רבקה! שלח ידיו ונשא ראשו במאמץ עילאי לְקָרֵב אליה, אל אחותו זו שלא ראה עשרות שנים, אך כוחו לא עמד לו. ראשו צנח לאחור וידיו נשמטו תחתיהן.

— הרון! זעקה רבקה, הרון!

אבל הרון לא ענה, הלב שנדם לא יכול עוד לשמוע את זעקתה.

בעד העלאת הסטירה "סאלח שבתי"

סוף מעמוד 5

חקר את העדה העיראקית בקרית־שמונה בשנת 1958 וקבע שם שהאשה קונה בעל. אי התעמקות להבין תופעות או נורמות הקשורות במזרחים מעמידה בספק את מהימנות הרציונ־ליזם כתכונה של חשיבה, כביכול, בקרב האשכנזים.

ד) הוותור של סאלח שבתי על הכסף למרות שידע שבכך מאבד את הסכוי להשתחרר מהמעברה והסכמתו שזיגי ישא את בתו ללא תמורה, רק מכיון שלא רצה לשבור את לב בתו שאהבה את הצעיר — מצביע על תכונה טובה של המזרחים: לב חם, התחשבות והקרבה עצמית, שנוצלו לרעה.

3. הסצינה של היעור הפיקטיבי, שהתבטא בשחילת עצים בכל פעם שבא נדבן מחו״ל ועקירתם שוב בתום בקורו, מבטאת תרבות של חוסר הגינות שהיתה כנראה נפוצה בשטיטל המזרח אירופי, והמתוארת גם בספור העז של שלום עליכם, אשר הוקרן גם בתלביזיה הישׂ־ראלית לפני הרבה שנים. תרבות זו הובאה לא״י והיא עדיין קיימת במדינת ישראל ואחד מגלוייה הבולטים היא, למשל, פרשת ״החברה לישראל״ בראשית שנות השבעים, וששחקניה הראשיים היו טיבור רוזנבאום ומיכאל צור בחסותו של פנחס ספיר.

אפשר להביא דוגמאות רבות נוספות שבהס־תכלות בצדו השני של המטבע שלהן נמצא הבטים שאינם מחמיאים דוקא לתדמיתם. ב־זמנו, סאלח שבתי שמש דמות מייצגת של העולה המזרחי כפי שנתפסה במוחו המעוות של הממסד, וכל ההכחשות גם של אפרים קישון אינן קבילות. אולם כיום איש לא יכול לראות בסאלח שבתי דמות מיצגת של מזרחי למעט אותם אשכנזים אנטי־מזרחים (הפן ה־יהודי של אנטישמיות). לעומת זאת, הדמות הנשגבה של האשכנזי דאז נתערערה ונתרסקה לחלוטין כיום לאור המחדל של מלחמת יום הכפורים ושורת השחיתויות מסמרות שיער, במיוחד בתחום הכלכלי, שנתגלו בקרב החברה השלטת. ההשגים הטכנולוגיים של בני יוצאי מזרח אירופה בישראל הושגו על חשבון קיפוחם של בני יוצאי המזרח בתחום הקצאת משאבים וההוראה.[3] עם כל זאת קיפוחם במערכת ההוראה והחינוך נמצאים מזרחים לא מעטים שהוכיחו את יכלתם האנושית והאינט־לקטואלית בתחום החנוך הטכנולוגי. לא ״שר הסטוריה״ אשם בכך אלא שר בישראל ומערכת החנוך הם האחראים למצב שבו נמצאים ילדי יוצאי המזרח בישראל.

לסיכום, אנו האינטלקטואלים המזרחים איננו צריכים להתנגד להעלאה מחדש של ״סאלח שבתי״. ״סאלח שבתי״ הוא תעודה הסטורית אותנתית המוכיחה מה עולל הממסד ושליחיו לעליה המזרחית בשנות החמשים.

עתה הדבר תלוי בנו ורק בנו אם נשכיל להשתמש בתעודה זו בצורה נכונה ולהפיק לקחים לגבי מצבנו בהוה ולעתיד בנינו.

3. ראה לדוגמה: אריה סימון — קליטה חנוכית בנגב, בקובץ ״מחצית האומה״ הוצאת אוניברסיטת בר־אילן, תשמ״ו. סקירה על כך ראה ״אפיקים״ גליון פט אוגוסט 87.

על מגילות היוחסין...

סוף מעמוד 12

היא תפסה מקום חשוב כמנהיגת יהודי־תימן, והיוותה כמרכז לחיים הרוחניים של ״יהדות־תימן. ההנהגה הרוחנית של צנעא הכתיבה את הסמכת הרבנים, השוחטים והדיינים בתפוצות תימן עד חיסולה של הגולה בשנות ה־50 של המאה ה־20. שינוי חל גם בשמותיהם: יפת הפך חסן, זכריה — יחיא, אשר — גיאת וכד׳.

סוף דבר

במשך דורות המשיכו יהודי צנעא לספר בעקשנות את גירסתם, שבעבר החזיקו במגילות יוחסין, ושבמגילת היוחסין נרשמה שושלת המשפחה לא רק מאז צאתם מא״י לגלות, אלא שהיא מגיעה עד האבות המייסדים את השו־שלת, אברהם, יצחק ויעקב. למרות שאי־אפשר היה להתייחס בשוויון־נפש או באי־אימון ובי־טול למסורת שבע״פ בת מאות שנים, שהו־עברה מדור לדור בקפדנות ובעקשנות, מחד, ומאידך, מבלי יכולתם לשחזר את המגילות לאחר שריפתן, הרי שגירסתם נותרה מקור שבע״פ שחובת ההוכחה עוד חלה עליו. והנה לאחרונה נתגלו עמודי־אבן במסגד בתימן, ועליהם חרותות רשימות של משמרות הכה־נים,[48] וגם שושלות־יוחסין של כמה משפחות מתימן נתגלו לאחרונה גנוזות בתוך כריכות ספרים עתיקים.[49] שושלות אלו קדומות, ומת־יחסות לתקופה של לפני גלות ״מַזּוֹג״. רשימה אחת כוללת 91 דורות והשניה 89 דורות ומתיחסות עד ליעקב אבינו (ראה נספח).

48. ראה אצל אורבך, א״א, משמרות ומעמדות, תרביץ מב, תשל״ג, עמ׳ 304-327; וראה גם אצל דגן, ריינר. כתובות מתימן על כ״ד משמרות הכהנים, תרביץ, שם, עמ׳ 302-303.

49. לוי־נחום, יהודה. מיצירות ספרותיות מתימן (עורך: יוסף טובי), חולון תשמ״א, עמ׳ קצא-קצג, ועמ׳ שיג-שטו.

"על מחשבת ישראל" למשה צדוק

מאת **שלום מדינה**

משה צדוק, "מחשבת ישראל בתימן", הוצאת עם־עובד, תל־אביב, תשמ"ז / 1987, 279 עמודים.

על האיש משה צדוק (להלן מ"צ), אין צורך להרבות במלים. אבל לאלה שעדיין לא הכירו את הביוגרפיה שלו נסתפק הפעם בתמצית שכתבה ההוצאה על גבי העטיפה:

משה צדוק עלה לארץ בשנת תרצ"א. כעבור שנתיים החל לעבוד ב"דבר" ואת זמנו הפנוי הקדיש לרכישת השכלה יסודית בהדרכת מורים פרטיים. בתקופת עבודתו ב"דבר" התידד עם העורכים זלמן רובשוב שזר (ושאר המשכילים במערכת) ושמע מפיהם דברי תורה. בו בזמן הרבה לקרוא לכתוב ופירסם הרבה מאמרים ורשימות בעניין יהדות תימן, בנושאים יהודיים כלליים וכן תגובות בענייני דיומא. בשנת תשכ"ז יצא לאור ב"עם עובד" ספרו הראשון: "יהודי תימן, תולדותיהם וארחות־חייהם", ובו מידע מרוכז על יהדות תימן באלפיים שנות גלותה. הספר זכה לשבחי הביקורת ומטעם משרד החינוך והתרבות הומלץ כספר עיון למורים, לפי שיש בו "תיאור פופולרי מדעי העשוי לספק חומר בידי המורה" להכרת אופיה של יהדות תימן בארץ. גם מטעם הפקולטה למדעי החברה של אוניברסיטה תל־אביב הומלץ על ספר זה ".

עתה בספרו "מחשבת ישראל בתימן", נותן משה צדוק תמצית הגותם של כחמישים מחברים מבני תימן במשך אלף שנים האחרונות, כחלק ממחשבת ישראל לדורותיה.

כאן המקום לציין שספרו הנ"ל: " יהודי תימן", יצא במהדורה שנייה בשנת תשמ"ו.

תוכנם של החיבורים

אמנם רבים הם החיבורים שחיברו חכמי תימן במשך הדורות ומגיעים לכדי מאות חיבורים בנושאים שונים ומגוונים; עד המאה החמש־עשרה שילבו המחברים בספריהם נושאים רבים, כגון פילוסופיה, אסטרונומיה, שירה ועוד מחכמת ימי הביניים, שהגיעה אליהם ממזרח לפרסומה. ואולם החל ממחציתה הראשונה של המאה השש־עשרה, מאז חדרה הקבלה לתימן, נדחקה ספרות המדע מחיבוריהם של חכמי תימן ופינתה את מקומה לשילוב דברי הקבלה בחיבוריהם השונים, הן במדרשים וביחוד בשירה.

בהקדמתו לספר מסביר המחבר בין השאר": " ספרות יהודי תימן המצויה כיום נכתבה רק באלף השנים האחרונות, והיא ענפה ומקיפה נושאים רבים: פילוסופיה, אסטרונומיה, מדרשים, הלכה בתחומים שונים, פרשנות לסוגיה , שירה, קבלה ועוד. חיבורים אלה מהם שנדפסו ומהם שעדיין בכתב־יד והם מצויים בידיי אנשים פרטיים או בספריות בארץ ובחוץ לארץ. אולם הספרים הבולטים ביותר שנדפסו כמעט כולם ותכנם הובא כאן לפני הקורא... יש לציין כי בין המחברים שהבאנו בספר זה, לא כולם היו בעלי רמה ספרותית גבוהה, וזה מה שיש. יחד עם זאת, הקורא יוכל להכיר כאן אורח־חיים יהודי המבוסס כולו על מחשבת ישראל שנוצרה על ידי חכמי ישראל בעולם היהודי בכל הדורות, ודרך אגב יוכל גם ללמוד פרט לארחות־חיים תימניים גם קטעי הסטוריה של יהדות תימן, שמחברי הספרים האלה דנו בהם... מבין המחברים האלה יזדועים לנו ששה שהקיפו בכתיבתם נושאים שונים וספריהם הם הבולטים בספרות זו: א) ר' דוד בן עמרם – מחבר "המדרש הגדול"; ב) ר' זכריה אלצאהרי – מחבר "ספר המוסר"; ג) ר' שלום שבזי – המשורר; ד) ר' שלמה עדני־הלפון – מחבר "מלאכת שלמה", פירוש על המשנה; ה) ר' דוד מזרחי –משרקי – מחבר "שתילי זיתים"; ו) ר' יחיא צאלח, שנקרא מהרי"ץ, שחיבר שבעה ספרים והבולט בהם הוא פירוש לסידור התפילה שנקרא "תכלאל עץ החיים"... אף על פי שכתיבת ספר זה היא עיונית, טרחתי לשוות לו צורת מדע־פופולרי שיהיה נוח לקריאה".

מן הראוי לציין שהמחבר מ"צ השכיל לבחור את העלית של המחברים, וממאות המחברים שקמו ליהדות תימן בחר כחמשים, ויפה עשה. בחירת הערכים – מונוגרפיות מבוססות, על אותם ספרים שכבר נדפסו, היינו שעצם הוצאתם לאור הדפוס שימש לו למחבר המודד לציורופם בספר. כלומר שהספרים נבחרו מכבר על ידי חכמים מבני העדה ושלא מבני העדה ובזה "הוערכו" כראויים לבוא לידיעת הציבור הרחב. בנידון זה, מהרי"ץ היה מעין יוצא דופן; שכפי הידוע הוא בעצמו העריך את חיבוריו ודחק באחרים להוציא את ספריו בדפוס, אם כי לא נסתייע הדבר בידיו מסיבות שאינן תלויות בו אלא באחרים; (וראה לענין זה ספר "בואי תימן", מהדורת רצהבי־אפיקים, תשכ"ז עמ' 253 וגם הערתי שם, ש"מ, וגם מכתבי ר' י' קאפח באותו ענין, אגרת ו, סיני ניסן־אייר תשל"ו, עמ' עב ואילך). עם כל זאת, לי נראה שספרו על הלכות שחיטה – "זבח תודה" – שנדפס על ידי אלעזר עראקי תושב כלכותה (הודו) בשנת תרי"א", היה הספר הראשון של מחבר תימני שזכה לראות אור הדפוס.

בספר זה מתגלה המחבר מיד, ראשית לכל כאדם למדן שבשיבלי דתנה־דעה נהירים לו כל צרכו. מלבד בקיאותו במקורות התורניים והכללים, נתגלה מ"צ כאדם הבקי במנהגים המוטלים על כל אדם מישראל, ביחוד אמורים הדברים לגבי מנהגי התפלה השונים מעדה לעדה, מנהגי קריאה ולימוד, נימוסים והליכות חיים שלאורם נהגו יהודי תימן, בנוסף לחוש ההיסטורי מפותח ששולבו בטוב טעם ודעת על־י המחבר בכל ערך וערך בספרו זה. יצויין שמשה צדוק היה הראשון שנתן לנו רכוז של כחמשים מחברים מחכמי תימן ובזה ראוי הוא לשבח באשר תרם תרומה חשובה לחינוכם של ילדי ישראל, לרבות המבוגרים והמלומדים.

אמנם המחבר בחר ששה מחברים כבולטים מהשאר, אך לדעתי בלטו והיו לנחלת העם כולו רק ארבעה מהם: דוד עדני, מחבר **המדרש הגדול**; זכריה אלצאהרי, מחבר **ספר המוסר**; שלמה עדני, בפירושו **מלאכת שלמה**; שבזי, בחלק משיריו, ואילו מהרי"ץ נמצא על הגבול, אם כי הוא נערץ על יהדות תימן בגין פירושו **עץ־החיים** לסידור התימני, ה"תכלאל".

סקירה על חלק מהערכים

נקדים ונאמר, שכל החיבורים ניתנו בספר בצורה כרונולוגית וכל כולם מעוגנים **בספרות** התורנית ומושפעים מחיבורים שנכתבו לפניהם בכל תפוצות ישראל בשטח זה, מי מעט ומי הרבה. יצויין **שהמחברים** הקדמונים עד המאה ה־14 שילבו בכתיבתם דברים בשפה הערבית; כפי שנהגו רוב המחברים תושבי ארצות ערב באותן תקופות, והודות לר' יוסף קאפח, שתרגם את הערבית **שבהם** וההדירם, ניתנו בעברית לכל שוחר דעת.

איננו מתכוונים ברשימה זו לסקר את כל הערכים, אלא נעיר במדת הצורך רק על ענינים מיוחדים.

המחבר מ"צ התחיל, כראוי, בערך ר' נתנאל פיומי, מחבר "בסתאן אלעקול" (**גן השכלים**, או **פרדס הדעות**), ש"ק המהדיר מעריך שנכתב בשנת ד' **תתקז**' 1147, כלומר שלושים שנה לפני שכתב הרמב"ם את ספרו **היד החזקה** והוא החיבור הראשון הידוע לנו מתימן. בספר מצויות מובאות מכל ספרות המקורות ואף הכניס לספרו מובאות מ"הקוראן", כדי להוכיח שאפילו **מחמד** העריך וכיבד את **תורת משה**. נעיר רק, שההקדמה לערך ראשון זה היתה ראויה לשמש **כמבוא** לספר כולו. כמו כן מצאנו סתירה **באמרו** "**בספר** זה מצויים רעיונות פילוסופיים הלקוחים מספרי הרמב"ם (עמ' 15) וזה בלתי אפשרי, כאשר **המחבר** כתב **ספרו** שלושים שנה לפני הופעת כתבי הרמב"ם; והמהדיר י"ק **אף סובר** (בדברי הקדמתו לספר): "שהרמב"ם קרא ספר זה וגם הושפע ממנו" ... על שמו, פיומי, נחלקו הדעות: י"ק **סובר** שהוא שם־פרטי שניתן לאב בשעת מילתו, ואחרים סוברים שהוא מהעיר "פיום" שבמצרים, אך לדעתי, **פיומי** זה הינו צאצא לרס"ג שנמלט מבבל לתימן כתוצאה מהרדיפות שנרדפה המשפחה שם, והדברים ידועים. תכנו של הספר הינו מוסרי=**דתי**=פילוסופי, שפתו עשירה מאד ועיונו מעמיק ביותר.

הערך השני בספר ניתן לנתנאל בן ישעיה – מחבר **נור אלצלאם** ("מאור האפלה") שנקרא גם "דרש בן ישעיה", והוא מדרש על חמישה חומשי תורה, שחוגים מסויימים בתימן ועתה בארץ **מרבים** ללמוד בו. לאמתו של דבר, מקומו של ערך זה, מבחינה כרונולוגית, צריך לבוא אחרי מחבר "המדרש הגדול" הבא אחריו, שכן הוא מרבה לצטט את **המדרש הגדול**, וזה לא יתכן שנכתב לפנין, ולענייננו אין זה משנה. יצויין שפרשנות של **בן ישעיה**, הינה חריפה ויוצאת דופן במיוחד, **דבר** המוכיח על למדנותו המופלגת שאינה נעדרת מקוריות. מ"צ מביא כמה דוגמאות לשיננותו של המחבר; פרשנות שהיא בניגוד גמור למוסכמות: "על הפסוק 'ויקח (יצחק) את רבקה", **מלמד שהוציא בתוליה באצבע**, וזה גנאי ותפלות" (עמ' 20). "על המלה "כומז", כותב שהוא דפוס של **בית**'רחם 'ועושין אותו הנשים המסוללות (מאוננות) **כדמות אבר של איש**', ועל העגיל" **שבאותו** פסוק נאמר, שהוא דפוס של דדים, ' עושין אותו על הדד, והוא צר, שלא יגדל הדד" (שם). "על ענין עלייה משה להר סיני לקבלת התורה בפסוק: 'ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה, לחם לא אכל מים לא שתה', ומוסיף מ"צ: 'שהמחבר נב"י הביע

פקפוק בעניין שהייתו של משה בהר סיני ארבעים יום ולילה בלי מזון. (מאור האפלה, עמ' תצג – תצה).

מספרים, כי פעם ישבו תלמידים לפני הרב יחיא אלאביץ בצנעא, ואחד מהם שאל על פקפוקו של נב"י בעניין זה נענה לו תלמיד אחר ואמר: " לקח אתו קורעה קפוע", לאמר, ששמש רבנו הצטייד בתרמיל מלא ככרות לחם. תשובה זו הרגיזה את הרב, ומיד סטר לאותו תלמיד שהזדהה עם דעותיו יוצאות הדפן של המחבר נב"י. על המחבר המשכיל הזה לא נודע מאיזה עיר בתימן הוא; לדעתי, הוא יליד העירה צעדה, הידועה בחריפות אנשיה וחכמיה, וראה להלן.

בערך ר' דוד בן עמרם – איש מדינת עדן, ומחבר **המדרש הגדול**, מביא מ"צ מדבריו של ש"י גויטיין (התימנים, עמ' 26) שסבר: "כי דוד עדני, הנ"ל, ביקר במצרים ורכש ספרים לספרייתו שהעשירה את חיבורו זה". לדעתי, דוד עדני זה, לא רק רכש ספרים במצרים, **אלא נשלח ללמוד שם בהיותו נער.** סמוכין לכך מוצאים אנו במכתבה של אותה אם עדנית בת תקופתו המתרעמת על בנה, "שהוא שוהה במצרים למעלה מן הסביר ודורשת ממנו לחזור לפורים" (התימנים עמ' 48). המחבר מ"צ מגלה לנו: כי "מא כ'בר" שהילדים בתימן היו רגילים לאומרה בליל הסדר בשפה הערבית, מקורה ב"מדרש הגדול" בעברית (שמות עמ' קסז).

בערך ר' שלמה ברבי יהודה – איש צעדה, מחבר "כתאב אלחקאיק" – **ספר האמתות**, כותב מ"צ: "ספר זה הגיע לחכמי צנעא, וכיון שהחיבור לא היה תואם את המסורת היהודית, שכן פירש את התורה בצורה אליגורית, עורר כנגדו את חמתם של חכמי צנעא וכינו אותו "כתאב אלכ'קאיק" – **ספר המהתלות**, ולבסוף דנו את הספר לשריפה. הדבר עורר ויכוח נוקב בין הצדדים. הספר נעלם, ונותר לנו ממנו רק חלק מתשובות חכמי צעדה וחכמי צנעא עליו. ההדירם י' קאפח (קובץ על־יד תשי"א). חכמי צעדה מתרעמים כנגד חכמי צנעא: "על כי קראו לספר "ספר המהתלות", מבטלים את חשיבותו במקום לענות ולהתווכח עליו. ידענו שאתם אנשי צנעא רומים ומהפכים המלים כרצונכם, אך תשובות היתוליות אינן יכולות לבוא במקום תשובות ענייניות. ואתם שרפתם את "אלחקיק", התברר לנו שאתם המוניים, פשטניים. אוי לכם מיום הדין. ומי יתן והייתם נוחים ביניכם לבין עצמכם; שהנה אנשים מכם אמרו שהם לויים, ואתם קמתם עליהם, כלומר שללו את לוייתם מתוך נימוקים השמורים עמהם ואינם ידועים לנו. מכאן רואים אנו שחכמי צעדה היו בעלי רמה גבוהה וחריפים יותר מחכמי צנעא. יצויין כאן, שהמחברים החשובים שצמחו בתימן הם מהעיירות שמחוץ לצנעא.

בערך ר' יחיא אבן סלימאן אלטביב, שקרא לעצמו זכריה הרופא, ובקיצור נקרא הרז"ה, ועסק ברפואה הלכה למעשה. כותב עליו מ"צ: "הרז"ה חי במאה החמש־עשרה, בעיר ד'מאר, והוא מהבולטים בין מחברי הספרים בתימן. הוא חיבר כחמישה־עשר ספרים, שהבולטים מהם הוא "מדרש החפץ", על חמישה חומשי תורה. ספר בראשית יצא לאור ע"י מוסד הרב קוק, תשמ"א. מדבריו ניכר ששלט בכל המדעים שהיו בימיו והיה גדול בתורה וברפואה (עיין עליו בערכו בספר "אוצר הרפואה והבריאות", מאת גולדשטיין ושכטר, הוצאת דביר תשי"ח, מול עמוד 1834, בשמו: יחיא אבן סלימאן אלד'מארי), אגב, נזכר לצדו: הרופא סעיד אבן דאוד אלעדני, במחצית השניה של המאה ה־15.

בערך **הסופר ר' בניה**, מביא את דבריו של י' רצהבי ("סיני" שבט־אדר תשל"ח): "רצהבי הביא לנו הסבר על האב בניה שעסק בהעתקת ספרים וכי גם בניו יהוסף ודוד ובתו מרים, עסקו במלאכתו זו" "הספרים שהעתיקו, מהם על קלף ומהם על נייר, ידועים בדיוקם ובהדרם. מכתב ידו של האב בניה, ידועים **עשרה ספרי מקרא**, ואחד מהם נביאים אחרונים נמצא במוזיאון הבריטי, שהעתקתו נשלמה בכ"א אדר אתשפ"ו לשטרות (1475). אחד מכתיבת הבן דוד, הינו החומש שהוציאה לאור משפחת חבשוש בדפוס צלום – המקור נמסר על ידה לבית הספרים הלאומי בירושלים. הבת מרים בניה, היתה גם היא סופרת אומנת. הנוסע **ספיר** שראה חומש כתב יד, כיתב ממה שכתב בסופו: "אל תשיתו עלי חטאת אם תמצאו בו שגיאות, כי אשה מיקנת אנוכי, מרים בת בניה הסופר". וספיר מעיר: "והוא מדוייק וכתיבה יפה מאוד".

אין בכוונתנו לתת סקירה על כל חמשיב הערכים־מונוגרפיים שבספר. ולא ניתנו מעט מהערכים הנ"ל, אלא להראות את בקיאותו של מחבר הספר, משה צדוק, שבעינו החדה ציטט מתכנו של כל חיבור רק את מה שמאפיין אותו מחבר; בקיצור ומתוך הבחנה דקה וסיפר כל מה שידוע לנו עליו מתוך ספריהם של החוקרים, ולא פעם הוסיף דברי הסבר או הברקה שלו, שאינם נעדרי מקוריות. וכל התאב להכיר את מחשבת ישראל בתימן, יקרא בספר ויבוא על סיפוקו.

למותר לציין שספר זה הינו תרומה חשובה ביותר הן למורים והן לתלמידים ולמערכת החינוך העברי בכלל. ולא נותר לנו אלא לברך את המחבר ביישר כח ובדברי נעים זמירות ישראל: "עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו" – אל תקרי ינובון אלא יניבון.

טכס הכתרה
לרב רצון ערוסי הלוי

מאת רצון הלוי

לֹא שָׂרְבִיט שָׂרָרָה נִתַּן בְּיָדֶךָ
לֹא כֶּסֶ שְׁלִישִׁים יָצַע תַּחְתֶּיךָ
כִּי עוֹל עַל צַוָּארְךָ וּמַשָּׂא עַל שִׁכְמֶךָ
זֶה מַשָּׂא בְּרוּחַ זֶה מַשָּׂא בַּחֹמֶר
זוֹ הַנְהָגָה לָעָם בַּקֶּל וּבַחֹמֶר
הַתּוֹרָה הִיא נֶפֶשׁ שֶׁל חַיִּים לָאֱמָה
הִיא רַבְיוּת לָאָדָם וּפָרְיוּת לָאֲדָמָה
שָׂא אֶת הָעוֹל הַזֶּה בְּשִׂפְעִי וּבְחָכְמָה
מַעֲפָה תְּבָרֵךְ אֶת חֲכָם הָרָזִים
עַל נַעַם הַהֲלִיכוֹת אֲשֶׁר הֶעֱנִיקָךְ
עַל מָאוֹר הַתּוֹרָה שֶׁהִקְרִין בְּלִבָּכְךָ
מִכֹּחַ אֱלֶה לָךְ, וְהוּא יִהְיֶה אִתָּךְ.

ביום יד באלול תשמ"ז נתקים מעמד טכס הכתרה לכבוד הרב רצון ערוסי־הלוי יצ"ו בבית־הכנסת המרכזי (של העדה האשכנזית) בקרית אונו כרב העיר קרית אונו. האירוע היה עשיר ומפואר במכלול מופעיו בזכות האישים שהשתתפו בו. המשתתפים היו כבוד הראשון־לציון הרב מרדכי אליהו יצ"ו, כבוד מארי יוסף קאפח יצ"ו, כבוד הרב י' גליקסברג, כבוד הרב שום יצחק הלוי, כבוד הרב פרנקל תאומים, כבוד שר הדתות מר זבולון המר וראש המועצה המקומית קרית אונו מר אביגדור ורשה. פתח את מעמד טכס ההכתרה מר אברהם בדיחי מ"מ יו"ר המועצה הדתית בקרית אונו. הנחה מר אבי מסלו.

כל המברכים ציינו את גילו הצעיר של הרב, גדולתו בתורה, השכלתו האקדמית הרחבה ועיקר העיקרים ענותנותו, נמיכות רוחו ודרכי הנועם והמישרים שבהם נוהג הרב ערוסי עם כל אדם ואדם גדול וקטן. וכולם כאחד הביעו תקוה ואמונה כי הרב ישכיל לקרב בדרכי נועם שלו רחוקים וקרובים וישרה מיפעתו על פני קהלת קודש זו — קרית אונו.

כבוד הרב ערוסי־הלוי זוכה להתחבב על כל אדם כבר בהכרות ראשונה. הקסם האישי שלו מתבטא בטוהר נפשו ורגשי לבו. תו של אצילות תמיד על מצחו וסבר פניו הוא שם דבר בפי כל אלה שבאים במחיצתו. מטענו הרוחני רב ומגוון למן ההלכה והמדרש ועד להגות הפילוסופית במדעי היהדות. הוא עומד בראש הכולל "הליכות עולם" והאגודה "הליכות עם ישראל" ושכמו נטוי לשאת בעול ככל שיידרש. עסק בשעורי תורה ובהדרכה רוחנית בקרית אונו וסביבותיה במשך עשר שנים בהתנדבות לשם שמים להפצת התורה והאדרתה ולקיום מצוותיה.

הנעימו את המעמד דן כהן וסימן טוב שי. **ברכתנו היא אחת: עלה וְהַצְלַח. ועוד הדרך רחבה לפניך**, בע"ה.

ליהושע קאלש

בלב נלהב
אל דוד נלבב
על חסד רב
אין בלשוננו בָּשָׁבָח להכביר
ולא בפינו לפאר ולהאדיר
קצרה ידינו באין אונים
מלהודות באין מלים
נוכל לאמר תודה ודי
היה ברוך וכה לחי!

דלית ויהונתן

לאליעזר צארום ורעיתו **בתיה** תמא
בהולדת נכדתם השניה
כן תוסיפו נכדים ונכדות
נעימי סבר וטהורי מדות

אפיקים

לאיל שמחי ורעיתו
במלאות שנה לנשואיכם
ברכת ה' עליכם וחסדו יאיר חייכם

אפיקים

בני עי"ש בתנופת עשיה ופתוח

מאת **יהודה מוגרבי־אריאל ויוסף דחוח־הלוי**

תמיד בבואנו אל העיירה "בני עי"ש" (ע"ש ר' עקיבא יוסף שליזינגר) נושמים אנו את רוחו הנעים של כפר רענן בישראל, האוירה הכפרית של הישוב הזה נוסכת בלבנו חמימות כלפי המקום ובאופן מיוחד כלפי בני המקום. אלה הם אנשים מאירי עינים לכל הבא אליהם. וראויים לציון מיוחד אנשים אחדים, בני עליה, בראשם הרב המקומי רבי **שלום צדוק** יצ"ו (אביו הוא הרה"ג אברהם צדוק הי"ו איש צדיק, ענו וישר, גדול בתורה, בנושאיה ובמפרשיה), הפועל מעל ומעבר לכל תפקידיו הרשמיים, בהקדישו מאמצים עלאיים להשרשת התורה ומצוותיה, לא רק בעיירתו שלו, אלא מכתת רגליו בכל ישובי הסביבה בהתנדבות לשם שמים. הרב נוקט בדרכי נועם, קורן אהבת לבב וחום נפשי הזורם מאישיותו על כל סביבותיו. טורח להרמת קרן התורה, באורך רוחו וברוחב דעתו ובעומק בינתו שופע הרב חום ורחמים על כל צאן ומרעיתו ומדת החסד היא אמת המדה שביד. **האצטלה של הרבנות יאה לו והוא יאה לה.**

הרב שלום צדוק יצ"ו

גם הרבנית **אורה**, רעיתו של הרב צדוק, הוא עזר לעבודת הקודש של הרב. הרבנית פועלת בהתנדבות לשם שמים בקרב נשות המקום ואף בישובי הסביבה. עורכת חוגים תורניים ללמודי קודש ומטפחת במסירות ובאהבה בקרב הנשים, את ערך טהרת המשפחה וכשרות השולחן. הרבנית בצניעותה המיוחדת, בהליכותיה ובמעשיה, משמשת דוגמת־חקוי לבנות ישראל. מעשיה הטובים והישרים זוהרים בנתיב עשיתה כ"אשת חיל"למופת.

ויברך ה' חילו של מר **יוסף חובב** יו"ר המועצה הדתית במקום, הפועל רבות לטובת הישוב בחומר וברוח עוד מאז היותו ראש הועד לישוב הזה בימי חיתוליו ומצוקותיו הקשות. מוקיר תורה ותלמידי חכמיה, מטפל בכל עניני הדת וערכיה הרוחניים בדרך של קרוב לבבות בין אדם לאדם מתוך כבוד לתורת ישראל ואהבת הבריות.

יהודה שאער יצ"ו

ולפנינו ברוך המעשים, **יהודה שאער**, איש משכיל וחכם (למד בישיבת לומז'ה בפ"ת, בוגר המכללה למנהל וחשבונאות, בוגר אוניברסיטת בר־אילן למנהל ושלטון מקומי, קצין שלישות בצה"ל, חבר בית הדין למשמעת של עובדי הרשויות המקומיות ועוד), מסובל עד למעלה ראש בהמון תפקידים עד שאינך יודע איך הוא מסתדר אתם, אבל כבר אמרו חז"ל: "האהבה מקלקלת את השורה", כלומר מגשרת על כל הקשיים, האיש יהודה מאיר פנים, נאה דורש ונאה מקיים, מסור בלב ונפש לתפקידיו, ואלה הם: מזכיר המועצה וגזברה, מנהל מחלקת המנגנון, החנוך והרווחה החנוכית, מנהל מחלקת הגביה, מרכז ועדת מל"ח ועוד ועוד- והכל במשרה אחת. חובה לציין שכל התפקידים האלה המוטלים עליו, מלבד היותו אב מחנך לשבעה בנים, נרם יאיר!

אחרון אחרון חביב **יצחק בן – יצחק** ראש המועצה "בני עי"ש, יליד מעברת מסמיה, בוגר ישיבה תיכונית באור עציון "מרכז שפירא", מקצועו האזרחי־מהנדס

יצחק בן יצחק יו"ר המועצה בני עי"ש

תעשיה וניהול. בן־יצחק צאצא בבל־עירק. התו האצילי של יהדות זו מורגש בכל מעשיו והתנהגותו. איש חכם ממלא תפקידו בפקחות ורוב תושיה, ישר דרך ועניו. המתהלך במישרים עם תושבי המקום ודואג לענייניהם בכל ליבו ומאודו, עינו פקוחה אל כל בעיותיהם של התושבים, מוקיר ומכבד את מורשתה הרוחנית של יהדות תימן ורואה את הוויתו הרוחנית כחלק מהוויתה של יהדות זו, וכתוצאה מכך פועל בכל לבו לטובת הכלל והפרט.

זה אך שנה מאז נבחר לראש המועצה וכבר מורגשת פעילותו של אדם נאור ורחב אופקים. יחסיו עם נושאי המשרות במקום (המועצה הדתית הרבנות המקומית ורוב חברי המועצה וכו') מלאים הבנה ולבבים ביותר.

גלגוליה של בני עי"ש

העיירה הוקמה בשנת 1958, תחילה היתה מעין ישוב עם משק עזר זעיר. ישוב זה נוהל ע"י ועד מקומי עצמאי עד שנת 1961, בשנת 1962 צורף הישוב למועצה האזורית חבל יבנה. לאחר מאבק שנמשך שנים רבות נאות שר הפנים דאז ד"ר יוסף בורג למנות, ע"פ המלצת ראשי הישוב, את מר דוד שוכר כראש המועצה בני עי"ש, שכיהן קדנציה אחת (מ־1981–1986). בשנת 1986 התקיימו בחירות אישיות שבהן נבחר יצחק בן־יצחק. בחירתו היתה מוצלחת, ומאז הבחרו עלה בידו לפתור כמה בעיות שעמדו על הפרק, והוא ממשיך לטפל בבעיותיה הקשות של העיירה ושוקד במרץ לפתרונן.

הרכב האוכלוסיה

העיירה מונה כ־1500 נפש, בהרכב של 250 משפחות, כן ירבו. שישים אחוז יוצאי תימן, עשרים וחמישה אחוז־יוצאי פרס, והשאר בני עדות שונות, רוב בתי הישוב הם חד־קומתיים ורק בודדים הם 3–4 קומות. כיום בונים בתים חדשים במסגרת "בנה ביתך". מטרת מפעל זה – לעודד זוגות צעירים הבאים מחוץ

למקום כדי לבנות ביתם באיכות טובה וברווחה ולגדל ילדיהם באוירה כפרית רגועה ונעימה. גם הדור הצעיר השני שגדל בעיירה מצטרף אל "בנה ביתך". שני כוחות רעננים אלה יזרימו דם חדש לפיתוח המקום הפורץ קדימה. מאז הקמתו התחבט הישוב בחוסר קרקע. הקרקע שעומדת לרשותו אינה עולה על 400 דונם. עוד בשנת 1961 פנו ראשי הישוב אל שר הפנים ח"מ שפירא בהתרעה של מצוקת קרקע, אך כל פניותיהם לא נענו. כנראה, בשל לחץ הקיבוצים והמושבים שבסביבה. כיום ישנם 250 דונם קרקע עתידית לפיתוח המקום.

מערכת החינוך והתרבות

בעיירה מתנהלת מערכת החנוך, בהשראת מנהל מחלקת החנוך, על ערכי הדת והיהדות. קיים בית ספר יסודי ממלכתי־דתי בן שמונה כתות, 3 כתות טפוליות המונות 150 תלמידים: גן חובה – 25 תלמידים, טרום חובה (גילאי 4–3) – 55 תלמידים, מעון יום של תנועת "אמונה" – 30 תלמידים. קיים מועדון קהלתי שפועל בכל שכבות הגילאים בישוב. התלמידים המסיימים את לימודיהם היסודיים במקום נשלחים לבתי ספר תיכוניים דתיים, לישיבות תיכוניות ותורניות ובאולפניות בית יעקב – הכל מחוץ למקום. חלק קטן מן הבוגרים לומדים בבית ספר "עמל" ובמרכז הנוער בגדרה. הרשות המקומית עוקבת מקרוב בקפידה אחרי הבוגרים, מתוה להם את עתידם ומלוה אותם בשלבי לימודיהם והתפתחותם ומסייעת בידם בגבולות יכולתה החמרית והמוסרית.

מקצועותיה השונים, ואברכי הכולל הם ברכה לישוב בשל פעילותם בקרב הנוער. תנועת "אל המעיין" בישוב מקיפה 70 תלמידים, גילאי בתי הספר והם עוסקים בשעורי תורה ועזרה בלימודים. כמו־כן לומדים מורשת אבות: טעמי המקרא ולמוד התלמוד לפי מסורת יהודי תימן ומסורת יהדות ספרד. בדרך זו מאדירים את מורשתן הרוחנית של יהדויות אלה. כן קיימת תנועת נוער "בני עקיבא" הפועלת בקרב רוב בני הנוער במקום.

המועצה המקומית ושרותיה לאזרח

בעיירה זו ישנם כ– 30 עובדים המשרתים את האזרח, חלקם במשרות מלאות וחלקם במשרות חלקיות. עובדים אלה עוסקים בשרותי חינוך, פקידות, נקיון, איכות הסביבה: גנון, תאורה, מקלטים צבוריים ועוד. ראוי לציין ביחוד מועדון הקשישים הפועל במקום.

במסגרת הישוב יש לציין את המרכז הקהלתי, מרפאת קופת חולים, בתי כנסת, בנין המועצה המקומית, בית הרבנות המקומית והמועצה הדתית. בעיירה כזאת, דבר מובן מאליו, שמוסדות דתיים תופשים מקום מרכזי בפעולות חנוך ותרבות. המועצה הדתית בתוקף תפקידיה פורשת חסותה על מוסדות החנוך והתרבות, על בתי הכנסת ועל כל הפעילות בענין כשרות וטהרת המשפחה. בין יתר פעולותיה הראויות לציון הרצאות תורניות במקום ע"י רבנים דגולים כגון הרב משורר, הרב אלבז ועוד רבנים אחרים.

תכניות לעתיד

ראש המועצה מציג לפנינו את תכניותיו לפתוח המקום, והנה עיקר דבריו: בעיירה רבות ונשללה ממנה תנופת ההתפתחות הטבעית של עיירה צומחת ומתפתחת.

כדי לצאת למרחב יש צורך במימון פרוייקטים אחדים לשנוי פני המקום והרחבת גבולותיו. בשנה זו עלה בידינו לצרף לשפוטה של המועצה שטח כ– 250 דונם לבנית בתי מגורים במפעל "בנה ביתך". כן אנו עומדים על דרישתנו לקבל שטח נוסף שעליו תבנה תעשיה עתירת ידע למען בני המקום שיתפרנסו ממפעל זה בכבוד וכן למשוך אוכלוסיה צעירה מן הערים לישוב הסביבה למען פתוח העיירה ושגשוגה.

כאשר נבחרתי לפני כשנה הצבתי לעצמי יעדים אחדים:

א. הרחבת מערכת החנוך והעלאת הרמה החינוכית והלימודית בבתי הספר ובגנים.

ב. טפוח איכות הסביבה לרווחתם של תושבי העיירה והבאים אליה.

ג. פתוח תשתית תעשייתית עתירת ידע.

במערכת החנוך הצלחנו השנה לשפץ מבני החנוך שבהם לומדים ילדינו, הכניסו מחשבים. לבית הספר ובמרוצת החדשים הקרובים נכניס מחשבים לגני הילדים.

בתכנון – הרחבת המועדון הקהלתי, בנין מועדון לקשישים, הרחבת עיירתנו ב– 200 דונם נוספים

בתהליך: סלילת כבישים ומדרכות, בנית תוספת יחידות דיור במסגרת "בני ביתך" ע"י משרד השכון, מימון הפתוח יעשה ע"י יזמים מן החוץ ובעזרת משרדי הממשלה ואחרים.

אנו דורשים ותובעים ממשרדי הממשלה להכיר בעיירתנו כבישוב של שקום ואזור פתוח, ואנו מבקשים ודורשים שהמשאבים שיוקצו למטרת פתוח יינתנו לנו ישירות כדי שנוכל לתכנן את עתיד ישובנו לפי צרכיו והמשאבים הכספיים ינוצלו לטובת פתוח הישוב ולא לפקידות מיותרת.

אנו בטוחים שהתושבים שלנו יתלכדו סביב נבחריהם ויחזקו את ידינו במאבקנו הצודק לטובתם ולרווחתם.

ולבסוף יש לציין לשבח את מנהל החשבונות שלנו מר **חנניה יפרח** איש העשיה המרץ והתושיה.

הכולל בבני ע"ש

בהתערבותו ובהשתדלותו של ראש המועצה מר **יצחק בן־יצחק** נפתח מחדש כולל אברכים בעיירה, בסיוע שר הפנים לשעבר, הרב יצחק פרץ, ובתמיכתו של שר הדתות מר זבולון המר. הכולל מונחה ע"י כבוד הרב **שלום צדוק** הי"ו, פעילות הכולל מקיפה לימודי התורה בכל שלנו המתחבטת בקשיי מימון ותקציב אנו מפנים את עיקר דרישותינו למשרדי הממשלה ולרשויות ממלכתיות וצבוריות שיראו בעינים פקוחות את בעיותינו הקשות והמיוחדות שאנו מתבוססים בהן, זה שנים רבות. אנו מבקשים מהם שיעניקו לישוב שלנו עדיפות מיוחדת, כי עיירתנו קופחה בעזרה ממלכתית שנים

לחנה בדיחי (חולון)

אתכם אנו באבלך
על מות אישך היקר
יוסף בדיחי נע"ג
תנוחמו בנחמת ציון וירושלים

שמעון יעקובי

ינוב מושב תנובות

מאת יוסף דחוח־הלוי

מושב תנובות שוכן בלב נוף מרהיב עין של מישור וגבעות סביבו, יַרקוּת מלא העין חריפה פרושה על פני המרחב ומתוכה מבצבצים בלבנם ואודם גגותיהם בתי המושב. הנכנס למושב נפגש בעינים מאירות, בְּסָבָר פנים אציל ונלבב, זהו אחד ממושבי בני עמנו המשגשגים בשרון. כמובן, שיש להם בעיות, אבל הם אנשי עמל שנאחזו על אדמת אבות, וכל היגיעות והתלאות שבעולם לא יתישו את כוח רצונם. הללו היו חקלאים מעולים בכפר מגוריהם אַלכַּיאַרִיָּה, ששכן בין העיר אלצ'אלע והעיר תעז שבתימן, שם שוכן כבוד מקום קבורתו של אבא שלם שבזי זתע"א. האדמות שעמדו לרשותם בתימן היו בעל ושלחין. חלק מאדמת־תיהם הושקו ע"י הגשמים והחלק האחר — ע"י מעיינות מים ששפעו מן ההרים.

יוסף עדני יצ"ו

מספרים על אחד הזקנים שהיו לו מטעים של קפה וקאת על צלעות ההר, הוא היה מקפיד יום יום להעמיס נאדות מים על גבו ועל גבי חמוריו כדי להשקות את עצי מטעיו והוא עשה זאת יום יום עד זקנה ושיבה.

מושב תנובות עברו עליו את כל התלאות, היסורין, המכאובים, המחסור שסבלו העולים שבאו "על כנפי נשרים" בשנת תש"ט. אבל אנשי תנובות נאחזו בשניים ובצפרניים על אדמותיהם ופרי עמלם ויגיעם הנו פרוש על פני המרחב: יַרקוּת פרדסים, מטעים וגנים, משק חי משגשג. בלב הכפר מדשאה שוֹבָה לב ועין בטפוחה וברעננותה. ילדים נחמדים משתובבים בין בתי המושב וקולותיהם הצלולים והנעימים משובבים את הלב והנשמה.

ביום חמישי ו בְּמַרחֶשְׁוָן ש"ז נפגשנו עם חברי הנהלת המושב לשיחה. המשתתפים בראיון היו: שלמה כהן (יו"ר), יעקב כהן (חבר), דניאל דב (גזבר), נסים עדוי (מזכיר), אברהם אבדר (חבר ההנהלה). השיחה התנהלה במזכירות המושב על כוס קפה מהביל וריחני. חברי הנהלת המושב גוללו לפנינו את תלאותיהם ויסוריהם החל בדור אבות המייסדים ועד דורם הצעיר והרענן. המושב הוקם בחודש אלול תש"ב (2.9.1952) ע"י שלש קבוצות עולים שעלו ארצה בתש"ט ("על כנפי נשרים") משלשה מחוזות שבתימן: האחת באה ממחוז העיר אלטוילה, בראשותו של יוסף עדוי יצ"ו ממייסדי המושב ואדריכליו. השניה — ממחוז כַּוּלַאן בהנהגתו של משה לידני יצ"ו, גם הוא ממייסדי המושב. האחרונה באה מכפר אַלכַּיאַרִיָּה בראשותו של יעקב כהן הי"ו (עזרו לידם ראשי משפחות המתישבים). קבוצות עולים אלה עם הגיעם ארצה פוזרו למקומות שונים בארץ: האחת הועברה מעין שמר לתרביחא שבגליל המערבי (שומרה כיום). הם שוכנו באהלים, נתונים לחום הקיץ ולקור העז של החורף, ללא מים, ללא תחבורה וללא תזונה ראויה לשמה. הם היו מרוחקים ממרכזי הישוב ללא כל אמצעים בסיסיים ביותר. תנאים קשים אלה הסבו להם סבל נורא. בתימן היו רגילים לבתים כפריים מרווחים ולתנאים טובים יותר. בתרביחא עסקו בסלילת דרכים ובהכשרת קרקעות וביעור אדמת הטרשים של הגליל מטעם הקרן הקיימת בשכר רעב הם ובניהם ובנותיהם ונשותיהם. מאוחר יותר נוכחו לדעת כי הם רומו, והברה יצאה מפיהם: "הבטיחו לנו אדמה והביאו לנו סלעים". לאחר תקופה מסוימת הקציבה להם הסוכנות 50 אפרוחות לכל המתישבים. אפרוחות אלה היו מיועדות להטלת ביצים, אך המתישבים נאלצו להאכיל בהם את בני משפחותיהם הרעבים.

יעקב כהן יצ"ו

הקבוצה השניה הועברה ממחנה עין שמר (מחנה מעבר) לחלצה שבגליל העליון (קרית־שמונה כיום). גם אנשי קבוצה זו התנסו בכור היסורין, התלאות והמכאובים. הם שוכנו באהלים ועסקו בסלילת דרכים, בהכשרת קרקע וביעור הרי הגליל באמצעות הקרן הקיימת. שכר הרעב שניתן להם תמורת עבודתם הקשה והמפרכת לא היה בו כדי להחזית את בני משפחותיהם הרעבים.

הקבוצה השלישית שבאה מכפר אַלכַּיאַרִיָּה שבתימן שהתה במחנה ראש העין חדשים אחדים. הבטלה במחנה זה החלה להכביד על אנשיה והעיקה על נפשם ועל גופם. הם רצו לעבוד ולהתפרנס בכבוד ובלבד שלא לאכול לחם חסד. הם זעקו להתישבות חקלאית. ואכן אנשי הסוכנות העבירום במשאיות לגבעת כורכר ליד כפר ויתקין. שם עמדו אנשי המקום (כפר ויתקין) והכריזו בתוקף שלא יתנו להם להתישב במקום זה. כל אותו היום נשארו במשאיות ליד כפר ויתקין, בסוף הוחלט להעבירם למקום אחר מול מושב אלישיב (מתישביו הם מיוצאי תימן הותיקים, יוצאי שרעב). הם סרבו לרדת. הערב רד ונהגי המשאיות שפכו אותם ממש על הקרקע והסו־תלקו, שם לָנוּ כל הלילה תחת כפת השמים יחד עם בני משפחותיהם. וכך כותב ההסטוריון, תום שגב, בספרו ("1949 הישראלים הראשונים", עמ' 134): "אריה (לובה) אליאב, מעוזריו של לוי אשכול, נזכר לימים, כי היו עולים אשר סרבו לרדת מעל המשאיות וכדי לאלצם לכך היו מטים את משטח המשאיות כלפי מעלה באלכסון והעולים היו מחליקים ממנו בעל כורחם".

שלמה כהן יצ"ו

לאחר כמה ימים הוקמו בעבורם אהלים, אהל לכל משפחה, מספרם כששים משפחות. בכל משאית היו מספר משפחות עם ילדיהם ומטלטליהם. שנה תמימה שהו בגבעת אלישיב, ממש בתנאי רעב ודכדוך נפש, מדי פעם היו פושטים על הפרדסים של אנשי מושב אלישיב ומעשירים את תפריטם הדל בחשבם שהם רכוש הממשלה. דבר זה הביא את אנשי המושב להסתכל עליהם בעין לא טובה. במצב זה ובתנאים קשים כאלה הוגדשה סאת הבלגתם וסבלם ודרשו בתוקף העברתם למקום אחר. הסוכנות נאותה להעבירם למעברת קבוץ גבעת חיים. העברתם באה כדי לספק כוח עבודה זמין זול למשקי הקבוצים בסביבה. במעברה זו הוקמו צריפי בדונים ונשארו בתנאי נצול מחפיר כשנה תמימה. בינתים עלה בידם להתארגן לקבוצה מלוכדת ותבעו מהגורמים המישבים התישבות נאותה. שבה יוכלו לחיות

בכבוד ולא לגלגלם עוד מִמקום למקום, תוך ניצול כוחותיהם לאחרים.

ראשי התאחדות התימנים התריעו נגד שלי־חת מתישבים יוצאי תימן למקומות קשים, רחוקים מכל ישוב, ללא תנאי מחיה וללא סדורי קליטה נאותים, אך קולה של ההתאחדות נשאר אז כקול קורא במדבר (ראה "סעי יונה" עמ' 232): "התישבותם החקלאית של יוצאי תימן עם קום המדינה", מאת ישראל קיסר, מוכ"ל ההסתדרות כיום).

בטוי למצבם הקשה של עולי תימן בכפרי עבודה בהרים וראזורי הספר השונים של המדינה נותן רב אחד בטורי שיר אלה, שכתב בשנת 1953:

"אין עבודה ואין משק, רק לתפוש את הנשק
שמירה לא מעוכבת ואין כסף לקנות מגבת
אוי ואבוי לרועים שהשאירו הצאן תועים
אין טפול ואין השגחה
רק יום יום שומעים הבטחה
שעמומים וּכְאֵבים קשים, ובלילה סופרים כוכבים.

בימים קשים ונסערים אלו באו למעברה שני יהודים יקרים, נציגי הסוכנות, דוד מליח ז"ל ויבדל לחיים ארוכים דוד מדאר יצ"ו. הם בדקו את מצבם וסבלם, ותלאותיהם נגעו עד ללבם. הם הציעו להם להתארגן להתישבות חקלאית. ערכו עמהם סיורים בכמה מקומות. סוכם, בסופו של דבר, שהם יעלו להתישבות בינוב ב', באזור המשולש בין בית ליד וטול כרם. ואכן זכו לעלות למקום החדש בחודש אלול תשי"ב. בתחלה גרו באהלים, חדשים אחדים, אחרי כן עברו לגור בפחונים והחלו לעסוק בגדולי ירקות. תוך כדי כך החלו לבנות את בתיהם המשותפים במו ידיהם. לכל משפחה יחידת דיור בת 48 מ"ר עם שירותים משותפים בחוץ. הישוב נועד מלכתחלה למשק עזר בלבד. דבר זה בא לידי ביטוי בתכנית מחלקת ההתישבות של הסוכנות, שכן הוקצבה לכל יחידת משק 2.5 — 3 דונם אדמה בלבד, בעוד המשקים האחרים ששכנו בקרבתם קבלו למעלה משלושים דונם אדמה ליחידת משק אחת.

מושב ינוב ב' זכה להגדלת כוחו עם הצטרפותם של מתישבי תרביחא וחלצה. שלש הקבוצות שיסדו את המושב מנו בעת יסודו 360 נפש. יוסף עדוי אחד מן המייסדים הציע לקרוא למושב בשם **תנובות** על יסוד הפסוק:

"ירכיבהו על במתי ארץ ויאכל תנובות שדי" (דברים לב, יג). מושב תנובות היה מושב ספו שגבולו המזרחי היה ירדני, ובגבול המושב הערים קלקיליה וטול כרם שהיו בשלטון ירדן. מצב זה חייב הקמת גדר בטחון ושמירות קבועות ע"י התושבים, מיום עליתם על הקרקע עד למלחמת ששת הימים.

כיום, מושב תנובות משק פורח, מצבו החברתי והכלכלי יציב וטוב. הקבוצות שיסדו את המושב התמזגו אחת בחברתה. חברי המושב מאורגנים היטב, מסייעים איש לרעהו בכל הנדרש ועושים יד אחת להתפתחות מושבם, להרחבת בסיס כלכלתו, פריחתו ו־שגשוגו.

מייסדי המושב הוו מנהיגות טבעית שצמחה מתוך קהלם. הם שרתו את צבורם בנאמנות ובמסירות גדולה. אט אט העבירו בהדרגה את שרביט המנהיגות לדור הצעיר שצמח במושב. מנהיגות צעירה זו היא דוגמה ומופת למנהיגות דינמית, תוססת, פקחית ומעשית החותרת ליז־מות חדשות ונועזות שיש בהן סכוי להרחבת בסיסו הכלכלי של המושב. דבר מענין הוא שמנהיגות צעירה זו מייחסת את כל ההשגים לאבותיהם המייסדים, והם מציינים את האבות הללו שפעלו ברגש עמוק, מתוך אש פנימית שסערה בקרבם, ומגדירים את עצמם כטכנוקר־טים ואנשי מעשה החותרים לבחינות של יעילות כלכלית בלבד. מספרים הם עוד ברטט אהבה את גבורתם, עוז רוחם וסבלם של הוריהם, אלה שעדיין בחיים, כן יאריכו ימים אמן, ואלה שכבר השיבו נפשם לבוראם. אהבתם העזה לארץ חמדתם, שאיפתם העמוקה לעבדה ולשמרה. הם נאבקו על כל פסת קרקע. לחצו ולחצו ולא אמרו נואש, התמידו במאבקם הקשה והעקש שכל יחידת משק תזכה במספר דונמי אדמה כדי שיוכלו להוציא ממנה את פרנסת משפחותיהם ברוכות הילדים. וכך עלה בידם, בסופו של מאבק, שכל יחידת משק תקבל בין 22 ל־28 דונם אדמה. כיום מושב תנובות יושב על 2,100 דונם המפרנסים 560 נפש, כן ירבו.

המבנה הכלכלי של המושב

ענף הרפת — העיקרי של המשק. ראשיתו במתן עגלה בת 6 חדשים עם 160 קילו תערובת ליחידה. כיום הענף עומד על כ־700 ראשי בקר, מרוכז ע"י 19 מגדלים מתוך 70 יחידות.

ענף הלול — בענף זה עוסקים 25 מגדלים, שני בגדלו במשק. בשני ענפים אלו (חלב ולול) מסוגל המשק לייצר כפלים מן המכסות שנק־בעו לו.

ענף הפרדס — מרבית הענף מעובד ע"י האגודה במשותף. הוא אחד הענפים הטובים ביותר באזור מבחינת אחזקה וטפול, אולם הוא נתון לגורמים טבעיים, לתנודות מחירים ולה־שפעות מן החרץ.

ענף הכותנה — לפני כשלש שנים החל המושב לטפל בענף זה במגמה לתחזק את השטחים שנותרו שוממים ללא עיבוד ולשמור על מכסות הקרקע והמים. שטחים אלו מעוב־דים במשותף ע"י האגודה. ענף זה נתון תמיד לתנודות, אבל עד לשנת 1984 היה רווחי מבחינה כלכלית. בשנים האחרונות גרם ענף זה הפסדים גדולים וכואבים. עם כל זאת ממשיכים אנשי המושב לגדל ענף זה בתקווה להתפתחות טובה יותר.

בתחום החנוך

בתנובות קיימים מוסדות חנוך אלה:

בי"ס יסודי אזורי ממלכתי־דתי, מענן אחד וגני ילדים.

מרכזים רוחניים: 3 בתי כנסת מטופחים.

מוסדות צבוריים

מזכירות, אולם בית תרבות, מועדון, מרפאה, טפת חלב, משחקיה לילדים, מרכז ספורט משולב ועוד.

במושב תנובות יצאו מורים, מחנכים, מנהלי בתי ספר, קציני צבא וחוקר אחד במכון וולקני בבית דגן. רוב יוצאי הצבא משרתים ביחידות מבצעיות. בתחום ההשכלה הגבוהה קימת נסיגה מסוימת בקרב הדור הצעיר. מנהיגי המושב ערים לכך ומחפשים דרכים ואמצעים כיצד לעודד, לטפח ולהמריץ את בוגרי התיכון להמשיך את לימודיהם באוניברסיטה. שאיפתם היא שהדור הצעיר יצטייד בהשכלה אקדמית, תורנית וכללית. ימשיך להשאר במושב, יתרום חלקו לחזוקו ולפתוחו בקצב הנחבע מההתפת־חות הטכנולוגית הכללית. רוב בני הנוער רוצים לגור בתחום המושב, קשורים בו ומושרשים בהוויתו.

דיוקן של חברי הנהלת המושב

יעקב כהן הנו דמות של תלמיד חכמים ירא שמים, אוהב ספר, צנוע בהליכותיו ואציל במעשיו. תפקידיו — ראשית פעילותו הצבורית כמזכיר המושב. כיום ממלא תפקידים אלה: חבר מזכירות תנועת המושבים, חבר בהנהלת ארגוני הקניות, שֻׁפָּשׁ יו"ר המועצה האזורית השרון הצפוני. עם אחוד שתי המועצות האזו־ריות נבחר כממלא מקום יו"ר המועצה האזו־רית המאוחדת — לב השרון. חבר פעיל בכל המוסדות התנועתיים וההסתדרותיים מאז 1952.

שלמה כהן מכהן כיום כיו"ר הנהלת המו־שב, איש מעשי וחכליתי, ישר דרך ובהיר מחשבה, נוח לבריות ומאיר פנים, נושא בחובו חזון עתיד המושב.

דניאל דב מכהן כגזבר המושב, צעיר נמרץ ותוסס, בקי בענייני כספים, נעים הליכות ובעל נפש טובה ורחבה.

אברהם אבדר נושא בנטל מספר תפקידים: רכז בתנועת המושבים וחבר המזכירות של התנועה; מנכ"ל "מימי הדרום" (אגודת מים המאגדת מושבים אחדים); יו"ר ארגון מושבי הקניות של מושבי הדרום. בקי בהוויה הכלכ־לית החקלאית, בעל הגיון חד ותכליתי, מצטיין בתבונה, בזכרון בהיר ומרשים.

עדוי נסים משמש כמזכיר המושב, אדם צנוע ונחבא אל הכלים, מסור ונאמן לתפקידו, מקבל כל אדם בְּסֵבֶר פנים יפות ובחיוך נעים ומלבב.

לזכריה חג'בי ורעיתו **יונה** תמ"א (יכיני)
נברך **ניר** אשר יאיר ויזהיר
לעינינו כמו סַהַר כמו שיר
עדיין ילדכם מְצָעֵר ואולם
באחריתו הלא ישגה ויאמיר
והאציל מאצילות אור אבותיו
והפיץ מעיינות תורה והאדיר

אפיקים

תימן - מולדת האלגברה

מאת **שלום מדינה**

ה"אלגברה" — סירוס אלג'בר בערבית־תימנית, שפירושה: סיטונות בעברית — הומצאה בתימן, בעיר המחוז זביד (ZABEID).

זביד, עיר עתיקה ב"תיהאמה", שפלת החוף המערבי של תימן; כ־20 ק"מ מחוף ים־סוף וכ־80 ק"מ מעיר הבירה צנעא. עיר־גנים עתיקה זו שוכנת על מספר גבעות המשמשות כעין מסגרת לאגם קטן החבוי בליבה של העיר ומימיו משפיעים על כל בוסתאני העיר וסביבותיה.

חשיבותה של העיר זביד באה בגין שני מפעלי תרבות חשובים שנוסדו בה במאה השמינית לספירה, ע"י מלומד ערבי נאור ושמו: מוחמד בן אדריס אלשאפעי, הוא מייסד כת ה'שאפעים' (על שמו), מת ב־820 (כת השאפעים מתייחסת לפלג הסוני באיסלאם. ובניגוד ל'זיידים' השיעים, קנאי הדת החשוכים ושונאי־ישראל, נחשבים אנשי כת השאפעים למתונים ונוחים מאד ליהודים. 45% מתושבי תימן הם שאפעים ורובם שוכנים באיזור דרום־תימן). זה — מפעלו הראשון של אלשאפעי.

מפעלו השני של אלשאפעי, היה בניית "אוניברסיטת זביד" (כמאה שנה לפני בניית "אלאזהר" בקהיר) המתנוססת כמצודה מפוארת על אחת מגבעות העיר ושמע מלומדיה המהוללים נישא עד היום בפי כל המזרחנים בעולם כולו, בגין שתי יצירות־מופת שתרמו לעולם המדעי: ה"אלגברה" והמלון "אלזבידי".

האלגברה, הינה פרי־המצאתו של האסטרונום המהולל, אלכ'וארזמי שכיהן באוניברסיטת זביד בשלהי המאה העשירית לספירה (מת 1005). מספרים שהוא הגיע להמצאתו זו מכוח־ההכרח, כיון שחישוביו ההנדסיים והאסטרונומיים גזלו מרבית זמנו וכספו, מחמת שהשתמש בספרות פשוטות על גבי כמויות עצומות של ניר, שהיה יקר מאד בזמנו, הבריק רעיון במוחו — שחסך לא בודאי לא רק זמן אלא גם כסף — והמציא לעצמו שיטת חישוב תמציתית ומתוחכמת, היא ה"אלגברה"; המדירה את השינה מעיניהם של תלמידים רבים בעולם.

המלון "אלזבידי" הינו המלון הגדול ביותר ללשון הערבית המצוי בימינו. במקורו, נקרא: "תאג' אלערוס" (כתר החתן), אך המלומדים קוראים לו בקיצור: "אלזבידי" על שם מחברו, "אלזבידי" על שם מחברו, אלמורתדא אלזבידי (91—1732). מלון זה, שעיקרו פירושים, תוספות והבהרות למלון "אלקאמוס" (האוקיינוס) של המילונאי הפרסי, פירוזאבאדי, מכיל כשתים עשרה וחצי מיליון מלים של השפה הערבית בדיאלקטים שונים.

ואין תימה איפוא, שכל מזרחן המזדמן לתימן, מוצא לו לזכות לתור את אוניברסיטת זביד ולהחליף דעות עם מלומדיה המהוללים. בספר "חצי האי־ערב", עמ' 247 (אנגלית),[1] מסופר: "כי משלחת אמריקנית, שביקרה בשנת 1947 בתימן לפי הזמנתו של האימאם, היתה מגמתה הראשונה — לאחר שנפגשה עם הנסיך אחמד (בנו של האימאם) בתעיז — לבקר בעיר זביד. היא המשיכה דרכה מערבה, בג'יפ, בשבילי מורדות בהרים, עברה את השטח המדברי, עד שהגיעה לזביד. שם התנהל הג'יפ לאטו מסביב לחומה הגבוהה שהקיפה את המצודה העתיקה, היא אוניברסיטת זביד. חברי המשלחת ובראשם המזרחן הרלן ב. קלרק, נהנו מפגישתם עם המלומדים הערבים והתענגו מהחלפת דעות ביניהם. המקום מצא חן בעיניהם והם השתהו בעיר והתענגו מן השלווה, משפעת המים ומן הירקות המרגינה של הבוסתאנים שעציהם המלבלבים הניבו אותה עת פירות בשפע. כגון בננות, ענבים, ספאיה, לימונים, אגוזי־הודו ותאנים."

כמו כן, מזרחנית צרפתיה, ברנרד ג'ראר[2], שביקרה בתימן בשנת 1967, ואף צילמה עשרות תמונות של מקומות מעניינים, הוציאה בשנת 1975, בשיתוף עם שני מזרחנים: אנגלי וערבי, אלבום צבעוני מפואר

בניני אוניברסיטת זביד שבתימן

ובו 102 תמונות מונומנטליות ומרהיבות ביופין מאיזורים שונים בתימן, בליווי הסברים תמציתיים בשלוש שפות: צרפתית, אנגלית וערבית. באלבום זה מצויות מספר תמונות של העיר זביד. אחת התמונות מראה את אוניברסיטת זביד המתנשאת על גבעה רמה כשחומת אבנים גבוהה מקיפה אותה מסביב. השניה מראה את בניני האוניברסיטה עצמה, המרהיבה במבניה וביופיה האדריכלי־תימני. בין שאר קישוטי הכתלים החיצוניים של האוניברסיטה, שנעשו על ידי בליטות־אבנים שרופות, כמו כל המבנים של הבנין — מבחינים בהרבה מגני־דוד; בנין זה נבנה, כאמור לפני כאלף ומאתיים שנה, בתקופה בה החל תור־הזהב של האיסלאם, דור בו פרחו המדעים והאמנויות לא רק באנדלוס־ספרד, פרס, בגדאד וקהיר (אלאזהר) לאחר מכן, אלא גם בתימן שבחצי האי־ערב.

לסיכום נציין: שבדברי ההסבר לתמונת האוניברסיטה של זביד שבאלבום הנ"ל, ניתנה סקירה תמציתית המסתיימת במלים: "והיא (זביד) ידועה כמולדת האלגברה".

2. Bernard Gerard — Yemen.
Delroisse ed. Boulogne P France. 1976.

פורסם ב"דבר" יום א' ג בתמוז התשמ"א 5 ביולי 1981.

לד"ר יוסף הלוי יצ"ו
לאחיו ולאחיותיו
אבלים אנו באבלכם
וכואבים בכאבכם
על מות **אמכם** היקרה נע"ג
מנחם ציון ינחם אתכם
וישלח טל ניחומים ללבכם הדוה
אפיקים

1. The Arabian Peninsula, by Richard H. Samger. Oxford press. 1954.

לכבוד
מערכת "אפיקים"

אדונים נכבדים,

בכתב העת הנכבד "אפיקים" מס' פ"ט, חודש מנחם—אב תשמ"ז הופיעה כתבתו של מר יוסף דחוח־הלוי "גדרה מושבה של איכות". בכתבה זו נפלו מספר טעויות.

להלן הערותינו: (המקור באות רגילה, ההערה באות מודגשת)

א. ...מרוסיה הגיעו 14 נפש בלבד.

א. אין לזהות את העלייה הראשונה עם זו של הביל"ויים שמנתה בגל הראשון 14 נפש. עד שנת תרמ"ב עלו אלפים אחדים מרוסיה וממזרח אירופה.
מתימן הגיעו בשנת תרמ"ב 300 משפחות.

ב. ...רק אלה שבאו אחריהם משנת 1883 ואילך יסדו את המושבות הראשונות אחת מהן גדרה.

ב. 1) כבר בשנת 1882 נוסדו המושבות: ראשון־לציון, ראש־פינה, זכרון־יעקב ופתח־תקוה (ישוב מחדש); 2. הבילויים יסדו מושבה אחת בלבד — המושבה גדרה.

ג. המתיישבים הראשונים עלו על הקרקע (בגדרה) רק בשנת 1889.

ג. המתיישבים הראשונים עלו על הקרקע בכ"ו בכסלו תרמ"ח, 14 בדצמבר 1884 וזאת עפ"י המקורות: אז"ר ואנציקלופדיה מסדה, שכותב המאמר מסתמך עליהם וכן עפ"י מקורות חשובים אחרים: ספרים, יומנים, זכרונות ועתונים מאותה תקופה.

ד. ב־1889 היו בגדרה 9 תושבים.

ד. כבר בשנת 1884 היו בגדרה 9 תושבים ובשנת 1889 היו 42 תושבים.

ה. ב־1912 הגיעו 34 עולים מתימן ובינתיים התיישבו בגדרה עולים נוספים, שבאו מאירופה ונרכשו עבורם 3,300 דונם, שחולקו בין המתיישבים האלה, אך לפועלים התימנים הותיקים והחדשים לא ניתן אף דונם אחד.

ה. האדמות שחולקו בין המתיישבים בגדרה: 1) בי"ב ב־מנחם־אב תרמ"ד נרכשו כ־3,300 דונם. 2) בתרס"ט 1909 חולקו 1,465 דונם מאדמת גאולה. חלוקה זו היתה 3 שנים לפני שהגיעו 34 יהודי תימן לגדרה.

בכבוד רב
יחיאל אברהמי
מוזיאון לתולדות גדרה והבילו"יים

תגובת העורך:

להערה א':

העליה הראשונה ממזרח אירופה אכן הקיפה אלפים, אולם התיחסותנו היתה אך ורק לעלית קבוצת בילו"ו. אמנם עלית בילו"ו הֶוָה חלק מכלל העליה הראשונה, אך מכיון שהיתה זו קבוצה יחודית, כל כותבי תולדות העליה הראשונה ממקדים ענינם בקבוצת בילו"ו בלבד. כך שבתודעת הצבור נוצר הרושם כאלו העליה הראשונה היא עלית בילו"ו בלבד.

גם אנו התמקדנו מכל העליה הראשונה בגל העליה של בילו"ו, אולם מן הסיבות הבאות:

1) זו קבוצה שהיתה פאר העליה הראשונה, כדברי מחברי ספר תולדות ההגנה, ואנשיה באו עם יומרות גבוהות מאד.

2) בשיא פריחתה ברוסיה מנתה אגודת בילו"ו 520 איש, מתוכם עלו 60 נפש בלבד (משה שמואלי עמ' 88), ויש המעריכים כ־50 איש לכל היותר (אבן שושן, חלק א' עמ' 16). הקבוצה הראשונה שעלתה, מנתה 14 איש ומתוך סה"כ 60 נותרו 14 איש.

3) מכל היומרות הגבוהות הקימו אנשי בילו"ו את המושבה גדרה וגם זה בעזרה מחוץ לארץ. כן הוקמה למענם, ע"י פינס, אגודה למלאכה בירושלים "החרש והמסגר", שגם היא לא האריכה ימים.

להערה ב':

פרט למושבה ראשון־לציון שאכן נוסדה בשנת תרמ"ב הרי:

ראש פנה — אדמתה נרכשה באב תרמ"ב, אך העליה על הקרקע היתה בשנת תרמ"ג (שמואלי עמ' 109—110 וכן ספר תולדות ההגנה א' עמ' 29 ו־84).

זכרון יעקב — אדמתה נרכשה בתשרי תרמ"ג (שמואלי, עמ' 111) ונוסדה בכסלו תרמ"ג (ספר תולדות ההגנה א' עמ' 29).

יסוד המעלה — נוסדה בשנת תרמ"ג (שמואלי עמ' 114).

פתח תקוה המחודשת — בשנת תרמ"ג (ספר תולדות ההגנה א' עמ' 30).

להערה ג':

אכן חלה טעות בנוגע לעליה על הקרקע, הנכון כפי שציין מר אברהמי.

להערה ד':

מצטערים אנו שנפלה טעות דפוס, 9 תושבים בגדרה היו בשנת היסוד 1884.

להערה ה':

מר אברהמי התעלם מן הכתוב לפי הקטע שציטט, בשנת 1909 היו בגדרה 12 פועלים תימנים, אשר 7 מהם עזבו כעבור זמן מה, כלומר בזמן חלוקת הקרקע. ב־1909 היו יהודים תימנים בגדרה ולו במספר קטן.

— צבי אבן שושן: תולדות תנועת הפועלים בא"י, כרך א'.

— משה שמואלי: פרקים בתולדות הציונות ותנועת העבודה, כרך א'.

על דמות נפלאה שאיננה

"זוֹרחה לכם יראי שמי, שמש צדקה ומרפא בכנפיה" (מלאכי ג, כ). קיץ, סתו, חורף ואביב — אלה הם ארבע עונות השנה. כל אחת מהן מיוחדת באופיה ותכונתה. בני האדם מתיחסים בצורה שונה לכל אחת מארבע העונות.

אין כל ספק שעונת האביב היא היפה מכל ארבע עונות השנה: שדות ירוקים, עצים פורחים ומ־לבלבים בהרים ובעמקים, ונחלי מים רבים זורמים אל הים הגדול. ומעל לכל — זורחה לה השמש בגבורתה.

בחיי החברה והפרט ישנן גם כן עונות מסוימות, בהן עליות וירידות, שגשוג ודלדול. הרבה תלוי בזה כיצד הפרט יתנהג במצבים אלה. אם הוא איתן באופיו לא יושפע אלא בדרך הנכונה והחיובית ביותר. במצבים אלו מושפע האדם מהמצאותם או מאי המצאותם של דמויות בולטות, קורנות ומקריינות. מנהיגים מורמים מעם משפיעים מרוחם על חיי החברה והרוח אף ללא תואר ושררה רשמיים. פשוט עצם נוכחותם מהווה מופת ודוגמה לחיי נועם, אהבה ורעות, הם למעשה קובעים סדרי חיים והנהגות ברורים וקבועים, גדושים חכמת חיים ואהבת הבריות, אכן שמש צדקה מפיקה חיים וקרינה על סביבתה.

אחת הדמויות היפות והבולטות שידע מושבנו, "מדרך עוז", מאז יסודו לפני כארבעים שנה בארץ הקודש, היה המנוח מו"ר יחיא הרון כסאר נע"ג. כל זמן שהיה בתוכנו השפיע מרוחו ומהליכותיו על כל הישוב והיה סמל לכבוד ולתפארת באורח חייו ומעשיו לכל אנשי המושב. אציל רוח ויפה תואר היה האיש לא רק בגוף אלא גם בנפש. איש צדיק היה משום שהיתה לו אמונת צדיקים בלב. טוב לב היה משום שתמצית הטוב היא בלב הטוב. היה מקבל כל אדם בסבר פנים יפות ובאהבת לבב, בענוה ונמיכות רוח, מכבד תלמידי חכמים ומדבק בהם, ביתו פתוח לרווחה, מכניס אורחים בהארת פנים ובהדות לב.

המנוח בלט בכל אירוע של שמחה בכל מקום שהלך, והיה רב נוכחות גם בשעות של צער ותוגה. המנוח נפטר בשנת השמונים לחייו לאחר יסורים שקבל אותם באהבה, בשקט ובהכנעה לבוראו. מאז הסתלקותו מעמנו לפני כשנה שרוי מושבנו בצער על האיש שהותיר חלל ריק בתוכנו. אכן יציאת הצדיק עושה רושם. כך דרכם של צדיקים, בני עליה, שאחרי מותם, חייהם ומעשיהם נכנסים לעולם הסוד ונעשים אגדות מהלכות בתודעתנו.

המנוח הניח אשה יראת ה', צדקת נסתרת, אשת חיל מי ימצא, שבזכות ישור לבבה זכה לחיי שלום, שקט ושלוה. כן הניח המנוח בן ישר, נאמן ומסור ואהוב ההולך בדרכי אבותיו הקדושים והטהורים.

חבל על דאבדין ולא משתכחין. תנצב"ה.

הרב משה טיירי
הרב המקומי

עוללות

צ׳יצ׳ולינה בעירו של צ׳יץ׳

כוכבת הפורנו האיטלקית המכונה צ׳יצ׳ולינה עוררה בארץ "המגף" סערה רבתי על עצם הצלחתה להיבחר לפרלמנט של ארצה, מתחת לאפו של האפיפיור הקדוש. כבר ברור, שצ׳יצ׳ולינה, וכל מה שהיא מייצגת, לא תישאר בגדר תופעה חולפת. ההיגיון אומר, שהיא עשוייה לשמש מודל ודוגמה להרבה נשים מסוגה בדמוקרטיות המערביות, ובכללן "ארץ הקודש", שישאפו לצאת בעקבותיה לכיבוש בתי הנבחרים של ארצותיהן תחת דגל הסקס הבהמי וסיסמת "מותר האדם מן הבהמה אין". העסק משתלם גם מבחינה מסחרית... אם הפורנו הוכיח עצמו כגורף קולות, למה שלא ינצלו אותו גם צ׳יצ׳ולינות ישראל כדי להיבחר לכנסת? וכי מה יש לה לצ׳יצ׳ולינה האיטלקית מה שאין להן? אם בשביל להשתתף באיזה "סרט ישראלי" עלוב נכונות בנות ישראל הרכות והענוגות להתערטל ולהתחייחס וכו׳ לעיני המצלמות — למה שלא יעשו זאת בהצגה חיה, באספות בחירות, למען כיסא בבית הנבחרים? למה להן למכור בזול? כלב מי שלא יבחר בהן...

תחי הדמוקרטיה!

בין המחנות הירִיבים מימין ומשמאל קיימים, כידוע, ניגודי־השקפות חריפים ועקרוניים כמו למשל, הועידה הבינלאומית. אי״י השלמה, הבעיה הדמוגרפית ועוד. אולם ראה זה פלא, ביקורה של צ׳יצ׳ולינה בארצנו היה מוסכם על כולם (להוציא את הרב א׳ שפירא). וכי למה לא? אנחנו ארץ פתוחה ומדינת חוק... אלא שיש לשאול, אם כך למה לא הוזמנה חברת הפרלמנט המפורסמת להופיע על במת הכנסת לפני נבחרי העם? למה ביפו מותר היה לה להופיע ובמשכן הכנסת אסור? למה כאן היא כשרה וכאן היא טריפה? למה הצביעות וההתיפיפות? מתוך קריאה בעתונים מסתבר שהיתה סיבה נוחה להחרמתה של נפקנית פרלמנטרית זו ע״י הפרלמנט שלנו. במסיבת העתונאים שקיימה עם בואה לארץ היא קראה למנהיגי המערך והליכוד: "יש לכם די צרות ובעיות עם אויביכם, לפחות אל תריבו ביניכם", ועל דברים בלתי נסבלים אלה הם לא יכלו לסלוח לה... מלחמות־היהודים ביהודים בבת־עינה של הדמוקרטיה, ומי שמטיף לחיסולן אין הוא פאשיסט ושוחר דיקטטורה... נפקנית — אהלן וסהלן! אבל יועצת — לא ולא!

וכדי להראות שאין היא עוד רציה, הגישה המשטרה דו״ח נגדה על חריגה מתנאי חוזה — אבל לא לפני שהיא עלתה על המטוס שהחזירה לארצה...

תחי הצביעות! תחי הדמוקרטיה!

דוד ויהונתן

תכנית לשקום צנעא העתיקה

עפ״י פרסומים בעתונות הזרה, הוחל בתקופה האחרונה בבצוע תכנית רחבת היקף אשר מטרתה שִׁמּוּר צביונה המיוחד של העיר צנעא העתיקה. עלות הפרויקט האמור להמשך כ־חמש עשרה שנה. פרוייקט זה נאמר ב־500 מליון דולר אשר ממשלת תימן מקוה להשיגו באמצעות סיוע בינלאומי (שליחנו המיוחד).

להשקיע במניות ההסדר...

"נבחרי" העם מצידם ממשיכים במדיניותם לנסות ולהרגיע את הצבור הרחב החרד לעתידה הפוליטי־הכלכלי של המדינה. אחד השרים אף התבטא לאחרונה במלים אלה: "אילו רציתי להשקיע הייתי קונה מניות ההסדר". שרי הממשלה עצמם לא משקיעים מכספם, אך את הצבור הם ממשיכים ל**השקיע** ב־מניות.

אגב, אין להתפלא אם הממשלה תחיל על המניות, ביום מן הימים, את מתכונת תכנית "הסדרי הביניים" המוצעת עם ירדן, קרי — המניות יוחזרו לידי הצבור והשליטה תישאר בידי הממשלה...

עלובי החיים

עניני הכספים טורדים את מנוחת חברי הכנסת, העמלים להוכיח, כי משכורתם הדלה אינה מספקת "לגמור את החודש". וכי הם זכאים לתוספת של עשרות אחוזים. לנו, מכל מקום מוכיחים חברי הכנסת, כי הם הם **עלובי החיים...**

★

בהודעה פומבית נדירה הכריז שר האוצר, כי בדעתו לנקוט במדיניות כלכלית אחראית בנגוד למערכות בחירות השוחד, שהתנהלו עד עתה. שר האוצר הנוכחי הנו הראשון אשר בעניני כלכלה אינו סומך על נסים.

ליוסף לוי שעתל ורעיתו **ברכה**(עזריאל)
להולדת הנכדה **עדי** החמודה
תזכו לראותה גְּדֵלָה וערוכה לחופה
לקידושין ולברכה אמן כי יהי רצון

אפיקים

לע**זרא שרעבי** ורעיתו **נעמי**(בת־ים)
במלאות כט שנים לנשואיכם
שָׁנוּ וּשְׁלוּ באהבת חייכם — כֹּה לחי!

אפיקים

לאבנר שרעבי במלאות לך יד שנים
ברכתנו לבגרות שאננה
וחכמת נעורים רעננה

אפיקים

בְּנֵי עַיִ״שׁ

יהודה מוגרבי־אריאל

בְּנֵי עַיִ״שׁ הֲרוֹבָצֶת לְהּ כְּלִישׁ
בֵּין חָצָב, כְּנוֹת וּבְצָרוֹן
כְּלוּאִים לְמֶרוֹת הָרָצוֹן
לְפָרוֹץ לְמַרְחֲבֵי הַמִּישׁוֹר
לִהְיוֹת לְמַלְכָּת הָאָזוֹר
מְמֻעָבֶּרֶת מַסְמִיָּה הַמַּזְנַחַת
לִבְנֵי עַמִּי אֵין נַחַת
כִּי גַּם הַמָּקוֹם הַיּוֹם
סוֹבֵל מִפִּחְסוֹר אֲיוֹם:
שֶׁל אֲוִרָּחִים חֲדוּרֵי אֲמוּנָה
בָּעֲתִיד הַמָּקוֹם לְתִפְאָרָה
וְשֶׁל מוֹסָדוֹת הַנּוֹקְטִים בְּסַחֲבַת
כִּי הַמָּקוֹם עֲלֵיהֶם כַּחֲטוֹטֶרֶת
מְחֻסָּר תַּקְצִיב וְאִזּוּן
צוֹעֵד הַמָּקוֹם בְּפִתְחוֹן
וְהוּא מְשַׁוֵּעַ לְתִנּוּפָה וּפְתִיחָה
כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה בִּמְקוֹמוֹ נָטוּעַ
בְּכֹחוֹת הַמָּקוֹם וּבָנָיו
וְהָעוֹשִׂים בְּמְלָאכָה וּבוֹנָיו
לְאֵיכוּת חַיִּים לְדוֹר הַבָּא
שֶׁלֹּא יִבְרְחוּ אֲחָרֵי צָבָא
תִּקְוַת הָרַב וְהִירְ״ר הַנִּבְחָר
שֶׁהֶחָזוֹן לַמּוֹעֵד יִהְיֶה מָחָר
וַתִּיקֵי הַיִּשּׁוּב זְקֵנֵי הָעֲדָה
צוֹפִים לָעֲתִיד בְּחֲרָדָה!
קוֹמָה שֶׁלְּטוֹן תֵּן יָד וְהוֹשִׁיעַ
בְּחָקְצִיב טוֹב נִבְנֶה וְנִפְתִּיעַ!
מְיַתְּרִים אֲצָלֵנוּ יוֹעֲצִים לְמִינֵיהֶם
כִּי אֵין נֶגֶד עֵינֵיהֶם בְּנֵיהֶם
לָנוּ הָעֹז וּרְאִיַּת הַנּוֹלָד
נְטַפֵּח בְּכֹחוֹתֵינוּ אֶת הַנִּלְוָד.

לע**וזי בשארי** ורעיתו **תמימה**

במלאות לנשואיכם
שתים עשרה שנה
כן תוסיפו כהנה וכהנה

אפיקים

שבת עיון בנתניה

שבת עיון מיוחדת במינה התקיימה במלון "מקסים" בנתניה. שבת קודש זו, "שבת מקץ", נערכה לרגל שני בני מצוה והופעת ספרו של ר' יוסף עצטה — "חיי־יוסף", שיצא לאור בהוצאת אפיקים ובעריכתה של הסופרת שמחה זרמתי־עצטה. בשבת זו, נוסף לתפלה ולקריאה בתורה, התרגום בפי הילדים וההפטרה, נאמרו דרשות מענינות מעניני דיומא.

לאחר קבלת שבת ותפלת ערבית נערכה סעודת ליל שבת ברוב פאר והדר, דברי תורה, "קשור", לסעודה אמר הנער הנעים צביאלי בן הרב שלמה בן־צור. לאחר הסעודה הרצה יוסף דחוח־הלוי, עורך "אפיקים", על הנושא — נושאי הארשת הרוחנית של יהדות תימן. הרצאה זו הקיפה סקירה של כמה אנשי רוח שקמו ליהדות תימן. המרצה השכיל לבנות את הרצאתו שבה יהיו מיוצגים נושאי הארשת הרוחנית למן פרשנות המקרא, פילוסופיה ושי־רה, מדרש והלכה וקבלה. הרצאה זו היתה מעיקרה של שבת עיון זו.

לאחר תפלת שחרית באה סעודת שבת שניה משולבת בשירה ודברי תורה ("קשור") מפי רבי יצחק שבטיאל יצ"ו. כרגיל, פיו מפיק מרגליות, אלה דברי קשור הנאמרים מעניני דיומא סביב פרשת השבוע ופרשות שקדמו לה. הוא העמיק לשאוב ממעיינות התורה, והקהל הרב נראה דרוך ברוב קשבת לדבריו. מובן מאליו שסעודה זו לוותה בשירי שבת מפי יואל כהן ואמנים אחרים.

גם המחנך והמפקח אהרן בן דוד נשא דרשה על גורליות מכירת יוסף, שהיתה הסיבה והמסר־כב לגלות מצרים. הוא הדגיש בדרשתו שלא היה מפלט ממכירתו של יוסף, וזאת כדי לקיים את ברית בין הבתרים שנכרתה עם אברהם אבינו עוד בטרם הופיע עם ישראל.

לאחר תפילת מנחה נערך דיון מקיף ומענין על ספרו של ר' יוסף עצטה — "חיי־יוסף". המשתתפים היו: יצחק שבטיאל, רצון הלוי, שמחה זרמתי־עצטה והמחבר יוסף עצטה, הנחה את הדיון: אהרן בן דוד.

שבת עיון זו יוחדה גם לגברת אידה נודל שהופיעה פעמים בדברי הסבר על סבלה ומאבקה לחופש היציאה מרוסיה. הקהל קבל אותה בחבה ובברכה.

חתמו את שבת העיון ראש העיר נתניה עורך הדין יואל אלרואי, הרואה במורשת היהדות חלק מהוויתו הרוחנית והאישית ולכן הוא תומך בכל מפעל המחזק את תורת ישראל ומורשתו הרוחנית. כבוד הרב ישראל מאיר לאו, רבה של העיר נתניה נשא דרשה על משמעותו החנוכית של חג החנוכה וערכיו החנוכיים והתרבותיים לכל הדורות.

מר **עובדיה בן שלום**, נשיא האגודה, הנחה את שבת העיון, שלא כדרכו, בהופעה רצינית ומרשימה ודברי הפתיחה והקשור היו ענייניים.

אִמִּי נוֹחָה עֵדֶן גָּן

אמי מרים זכרונה לברכה
נולדה בתימן — עמק הבכא
להוריה שלמה וחמאמה שאער
בשנת בצורת ורעב שורר.

עול הפרנסה וגידול הילדים
סחטו ממנה כוחות מיוחדים
ידה שלחה במלאכת הקדרות
והביאה טרף לביתה במסירות.

בראותה כי איש זקן
חששה מאד פן תתאלמן
ואז ילדיה היתומים
יילקחו ויגדלו כמוסלמים.

ברגש פנימי חזתה הבאות
והמריצה לעלות לארץ האבות
ועם העולים מאותו הכפר
יצאה היא ומשפחתה למדבר.

לעיר תעז השיירה התנהלה
לפקוד קבר שבזי המופלא
להתשטח על קבר הצדיק
סגולה מול צר ומזיק.

בעדן נחלה אמי אכזבה
כאשר נמנעה העליה מאבא
בטענה שהוא זקן בימים
לכן עוכבנו בעדן חמש שנים.

ביום אחד נשמעה הידיעה
כי תעודת עליה הגיעה
אותה שלחו מארץ ציון
אחי הגדולים יהודה ואהרן.

אבי נשק עפר ארץ־ישראל
ובגיל ורעדה בירך "הגומל"
שנתיים חי בארץ הנכספת
ובגיל תשעים נקרא לעולם האמת.

אמי האלמנה נחלצה לעבוד
לפרנסת יתומיה הצעירים מאד
ועשתה מעבר להישג ידה
להקנות לילדיה אורחות חיים ולמידה.

לכלותיה רחשה כבוד והערכה
לנכדיה וניניה מקור ברכה
היתה מופת לחריצות כפים
ומופת לבריות בסבר אפים.

לא למדה קרוא וכתוב
אך ניחנה בהגיון טוב
לב נבון שכן בקרבה
ואצילות נפש הישרתה סביבה.

בראותה כי קיצה קרב
לחשה חרש לכל אוהב
אנא הניחו לנפשי לשוב לבוראה
ללא רעש וללא הפרעה.

הנכד רזיאל ישב לידה
וקרא תהילים — סגולה להחלמה
וכשנגלה לה השער לעולם האחד
שלחה ידה וסגרה הספר.

שלמה בן־שלום

לעובדיה בן שלום, אחיו ואחיותיו
במות עליכם אמכם הישישה
מ ר י ם נע"ג
זכרו והזכירו לבניכם אחריכם
כי אתם צאצאים לְאֵם גדולה
מאלה האמהות אשר בנו את עמנו
ונסכו בנו כוחות אדירים
אלה האמהות שהביאונו עד הלום
בהקיץ ולא בחלום
זכרו והזכירו זאת
כמופת לדורות הבאים

אפיקים

לְרַנָּה לוי ובניה
לרצון הלוי, לאחיו ולאחיותיו
כוס תנחומים
על מות האב והאח
ר' **שי־מנחם הלוי** נע"ג
ה' ינחם אתכם בנחמת
ציון וירושלים ולא תוסיפו
לדאבה עוד

אפיקים

לברכה גמליאל ובניה (ירחיב)
כוס ועוד כוס תנחומים
על נעקר מארץ חיים
אילן־היקר אבי המשפחה
ר' **משה גמליאל** נע"ג
תנוחמו מן השמים
ולא תוסיפו לדאבה עוד

אפיקים

סוזוקי

איכות אמינות

אוטומטית מלאה + מזגן מקורי

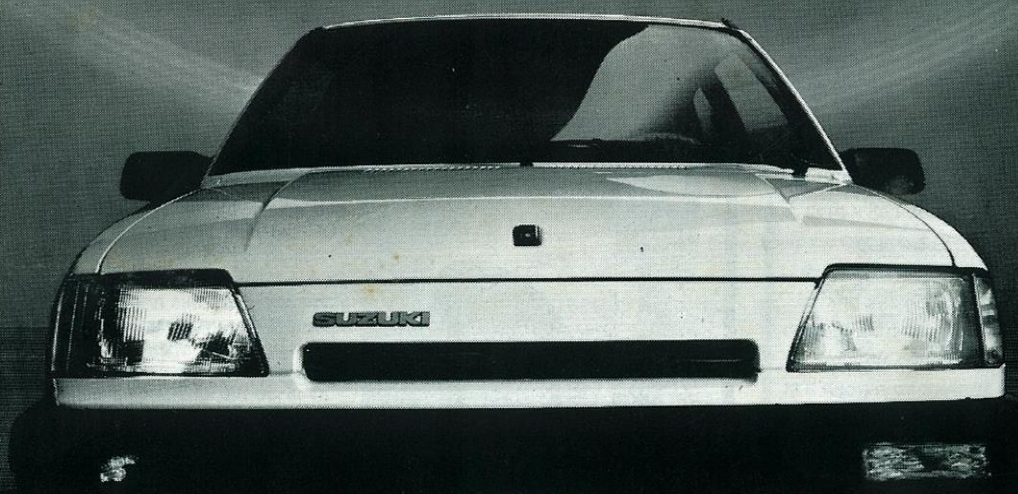

ALTO

800 סמ"ק

המכונית הנמכרת ביותר בסוגה ביפן
- עיצוב חדש.
- 3 או 5 דלתות
- גיר רגיל או אוטומטי מלא
- הצתה אלקטרונית
- חלונות כהים סטנדרט

CARRY

1000 סמ"ק

- גג רגיל, גג מוגבה
- 1,000 סמ"ק 4 צילינדר
- משטח העמסה מרווח ונוח
- 6 נוסעים
- גם דגם סנדר מסחרי
- היחידה בסוגה עם מזגן מקורי מעולה

SWIFT

1300 סמ"ק / 1000 סמ"ק

- עיצוב חדש.
- 3 או 5 דלתות
- גיר רגיל או אוטומטי מלא, 3 הילוכים
  בדגם 1300 — גיר רגיל בלבד
- הצתה אלקטרונית
- חלונות כהים סטנדרט

בכל הדגמים צבע מטלי ללא תוספת מחיר.
אחריות ללא הגבלת קילומטרים לשנה הראשונה.

מבית **מכשידי תנועה בע"מ**

תל־אביב: מכשידי תנועה – דרך פתח־תקוה, 74, טל' 03-336115. חיפה: מכשידי תנועה – דרך העצמאות 104, טל' 04-524475.
ירושלים: ספלנדיד, בן־סירא 3, טל' 02-242553. נתניה: רכב השרון, רח' ספיר 1, טל' 053-35083. הרצליה: קרמר, טוקולוב 99, טל' 052-86966. ראשון לציון:
ביקוש שירותי רכב (שחר את יונה), טל' 03-942770. הוד־השרון: אלמר לב, השיקמים 44, טל' 052-34218. באר־שבע: רכב דרום ח.ע. בע"מ, קרן־קיימת 1, טל' 057-74436.